DE SAVOENEEZEN.

DOOR

F. H. VAN DE WETERING.

(Met afbeeldingen).

In de jaren 1919—1925 kwam ik gedurig met Savoeneezen in aanraking, hetzij als geestelijk leider van Inlandsche christenen, hetzij als directeur en leeraar aan de School tot Opleiding van Inlandsche leeraars, bovenal als belangstellende in de zeden en gebruiken, voorstellingen en gedachtenwereld der bewoners van den Timorarchipel. Zoo ontstonden een groot aantal aantekeningen en gegevens, die ik gedurende mijn buitenlandsch verlof tot een geheel heb verwerkt, waaruit dit opstel ontstond. De stof richtte ik in overeenkomstig de voortreffelijke opstellen van den zendeling-geleerde Dr. Alb. C. Kruyt over de Timoreezen, Roteneezen, Soembaneezen enz. Had ik in Indië zijnde het plan opgevat dit opstel te schrijven, dan waren uit den aard der zaak verschillende onderwerpen breeder en vollediger behandeld; niettemin meende ik goed te doen eenigen verloftijd aan de uitwerking mijner aantekeningen te wijden, die hoewel onvolledig dan toch nog een beeld geven van de zeden en gebruiken der Savoeneezen. Uit mijne aantekeningen blijkt, dat ik veel hulp heb ondervonden van Ama Hoeroe Hewa, een heidenschen voorzanger bij de Savoeneezen; Wela Kana, een bouwer van adathuizen; Mita Dae, iemand die de besnijdenis verricht, Ama Miha Ngoeroe, die ophelderingen zoekt bij diefstal, enz.; en de vrouwen Beni Loedji, Ina Noö Doema en Pela Pau. Drie mijner Savoeneesche leerlingen hielpen mij in den laatsten tijd bij het navragen en onderzoeken veler gegevens; vooral voor de juiste opteekening der taalgegevens in dit opstel verstrekt komt hun den dank toe. Speciaal Joesoef Ratoe Waloe was mij van veel nut, de omschrijving en bewerking der spreekwoorden, raadsels en gedichten kwam met zijne medewerking tot stand.

A f k o m s t.

Reeds vóór Savoe door eenen grooten vloed bedekt werd, vertelde Ama Hoeroe Hewa, leefden er menschen op dit eiland. De hemelgoden Poe Lodo en Poe Mahi zonden een man naar de aarde Rai aè genaamd; deze man at «oebi» aardvruchten. Eenigen tijd daarna zonden de goden ook een gevlekte zeug naar de aarde, welk dier zich in het lange gras bleef ophouden. Dit varken heette Haro Lodo¹⁾. Nu gebeurde het, dat Rai aè dit varken op zijne tochten ontmoette; de kennismaking viel mee en zij bleven tezamen. Beiden aten uit denzelfden klapperdop hetwelk een teeken van innige vriendschap was. Het schijnt echter niet bij eten gebleven te zijn, want zij huwden en kregen een zoon, Djami Rai genaamd.

Van dezen Djami Rai wordt verhaald, dat toen hij stierf — mijn zegsman verklaarde: dit was geen echt sterven, want hij keerde terug naar den hemel — aan zijne ouders den plicht oplegde, om bij de geboorte van een ander kind hem een hond als offer aan te bieden (ngka pehani). Zijne ouders hielden zich hieraan en hen werd Ngara Rai geboren.

Na den zondvloed kwam Madjapahi, den voorvader der Savoeneezen. Een tweetal verhalen teekende ik hieromtrent op. Het eerste verhaal, hoe Madjapahi uit de zee kwam. Hij bracht met zich een hoeveelheid water en wandelde daarmee gansch Savoe rond. Aan elke plaats van het eiland deelde hij van het water uit, zoodat hij eindelijk te Messara komende bijna niets meer over had. Daarom worden de inwoners van dat landschap tot heden nog «de menschen uit het droge Messara» genoemd. Ten slotte koos Madjapahi het eilandje Raidjoea tot woonplaats uit; hier huwde hij met eene godin wier naam Beni Kèdo was. Uit dat huwelijk werden kinderen geboren, en daarom heeten de bewoners van Raidjoea «niki madja». Deze menschen brengen tot heden nog offers aan Madjapahi, namelijk roode en zwarte varkens.

Het tweede verhaal vertelt dat Madjapahi en Beni Kèdo uit den hemel daalden en op het eiland Raidjoea belandden. In dien tijd waren de hemel en de aarde nog dicht bij elkaar, zoodat het afdalen niet moeilijk viel. Later, toen die beiden

¹⁾ Elders worden Haro Lodo, Medo Lodo en Be Lodo de kinderen van den God Poe-Lodo-Liroe genoemd.

Savoeneezen van Messara.

kinderen hadden gekregen, waren er twee jongens, die den hemel met een stok omhoog stieten. Hunne namen waren Hila en Naga. Van deze bewoners van Raidjoea was het Hawoe Miha (d. w. z. Hawoe alleen), die naar het tegenoverliggend eiland (Savoe) trok. Hij was vergezeld van zijn zuster Piga Rai. Men zegt, dat zij met de gave begiftigd waren om wonderen te doen, want zij scheidden een pad door de zee en kwamen zodoende op het groote eiland aan. De plaats, waar zij het eerst voet aan wal zetten, heet Dinamata (in het tegenwoordig landschap Seba); een steen wijst nog die plaats aan. Daarom offert men op de verschillende Savoeneesche feesten bij dezen steen, welke offers door den bekenden «toean tanah» (Deo Rai — grondvoogd) gebracht worden.

Uit dezen Hawoe Miha komen de verschillende stamvaders der Savoeneezen. Naar dezen eersten immigrant wordt het eiland door de Savoeneezen H A W O E genoemd.

De Savoeneesche heidenen noemen zich zelf «djingitioe»; dit woord is van Portugeesche afkomst, «gentio» ¹⁾.

V o o r k o m e n.

De Savoeneezen zijn donker van kleur en vertoonen, gelijk door den Heer W. M. Donselaar reeds eerder werd opgemerkt, een der meest sprekende typen in dezen Archipel, vooral in het oog vallende door meer spitsen neus en groote oogen.

Z i e l e n t a l.

Het aantal inwoners bedroeg volgens de opgave van den Controleur van Rote en Savoe op 31 December 1924: 27153 personen ²⁾ namelijk:

Op Sawoe 23317 personen waarvan 6082 mannen, 6957 vrouwen en 10278 kinderen.

Op Raidjoea 3836 personen waarvan 1211 mannen, 1156 vrouwen en 1469 kinderen.

In de vorige eeuw heeft de bevolking meer dan eens onder epidemieën geleden; zoo verhaalt W. M. Donselaar in Med. Ned. Zendel. Gen. 16^e jaargang (1872) pag. 290 v.v. van eene vreeselijke pokken-epidemie in 1869 waarbij ongeveer 50% der bevolking

¹⁾ Zie Roteneesch Woordenboek van Prof. Jonker op dinitioe.

²⁾ Onder wie 6395 den protestantschen godsdienst belijden.

stierf. Met medewerking van schoolhoofden en godsdienstleeraars stelde ik begin Januari 1925 een onderzoek in naar het kindersterftecijfer op Savoe en kwam tot het volgende resultaat. Ondervraagd werden in vijftien verschillende dorpen over de vier landschappen en het eiland Raidjoea éénhonderd vier en vijftig vrouwen van wie geacht werd, dat zij boven den leeftijd waren om nog kinderen te krijgen. Deze 154 vrouwen kregen 1087 kinderen, namelijk 545 jongens en 542 meisjes. Het aantal abortus bedroeg 54, dat der doodgeboren kinderen 33, terwijl van deze 1087 kinderen er 344 overleden. Aantal tweelingen werd 19 opgeteekend ¹⁾.

Deze cijfers zijn weliswaar nog zeer betrekkelijk, maar zullen hunne waarde verkrijgen naar mate meerdere onderzoekingen dienaangaande worden verricht.

Stamindeeling. Bestuur.

Het volk der Savoeneezen maakt één geheel uit, hoewel de talen in de onderscheidene landschappen gesproken wel dialectische verschillen vertoonen. Het eiland is verdeeld over vier landschappen, namelijk Seba, Messara, Liai en Timoe (of Dimoe). De vorst van Seba regeert thans over deze vier landschappen, bijgestaan door rijksbestierders. De onderscheidene bestuursfuncties zijn:

Doo'ai (doo, mensch; ai, groot, veel, rijk enz.) de koning;

Wèto, zijnde verkorting van monè-wèto (monè of mensch als telwoord gebruikt; wèto of fettor) de rijksbestierder. Het woord fettor is van Portugeeschen oorsprong en kunnen de Savoeneezen niet uitspreken, daarom wèto.

Temoegoe, van temoekoeng, is het dorpshoofd op Savoe;

Deo-Rai heet de grondvoogd.

De landschappen bestaan ieder weder uit verschillende geslachten. De negen geslachten van het landschap Seba zijn: Do Nomata, Do Nahoro, Do Nataga, Do Nahoepoe, Do Naliroe, Do Teriwoe, Do Nalodowawa, Do Kekoro, Do Raèpoedi. De stam Do Nataga is later in tweeën gescheiden, omdat het aantal leden te groot was geworden. Het eene deel, Do Nataga loeloeweo, werd de koningsstam, het andere deel, Do Nataga

¹⁾ Dit cijfermateriaal werd den heer H. F. Tillema ter hand gesteld, die er zeker belangrijke conclusies uit zal trekken.

Djohina, de fettorstam. De oudste stam van Seba is Do Namata, daarom is dit de stam van den grondvoogd. Genoemde negen stammen zijn weer onderverdeeld, maar het is niet noodig de namen dezer stammetjes en geslachten op te noemen.

Messara telt zeven stammen, te weten Do Napoe Titoe, Do Napoe Poedi, Do Gra, Do Balloe, Do Napiha, Do Haba dida en Do Teriwoe. De oudste stam is de Do Napoe Poedi, het geslacht van den grondvoogd; oorspronkelijk heette dit de stam van den Vorst, maar Do Napoe Titoe wist het Gouvernement om den tuin te leiden en ontving — volgens mijne zegslieden — de vlag. Het huwelijk van een lid uit den stam Don Gra met een meisje van Don Napoe Titoe bracht den stam van den rijksbestierder of wèto voort. Ook hier zijn de stammen evenals in de andere landschappen weer onderverdeeld.

Van Timoe werden tien stammen genoemd, namelijk Do Wolo, Do Nabië, Do Napoeroe, Do Lere, Do Ketopo, Do Nadowoe, Do Nodjoe'oe, Do Natadoe, Do Nonalāi-kè en Do Nalobokorè. De stamvader der eerste twee stammen heette Laga-lodo; hij richtte de eerste ommuurde woonplaats op Timoe op; dit dorp bestaat nog. Aan Do Lere is de taak toegewezen om bij gebrek aan regen offers te brengen. De vroegere koningsstam is Do Nadowoe; thans wordt dit landschap bestuurd door den wèto van Do Natadoe onder den koning van Seba.

De zeven stammen van Liai zijn: Do Napoe djara, Do Naleroe, Do Naloepoe, Do Nahai, Do Narèga, Do Nakalè en Do Nanawa.

De naam voor stam op Savoe is «oedoe», welk woord ook «offerplaats» beteekent. Een andere niet gebruikelijke naam voor stam is kèrogo of oedoe kèrogo. Deze stammen worden genoemd naar de stamvaders, b.v. de stam Nabië heet naar den eersten stamvader Bië.

Elke stam heeft zijn eigen teeken (djoewè), d.i. eene insnijding in de ooren van paarden, koeien, varkens enz. B.v. de stam Nabië (Timoe) snijdt in het rechteroor der dieren een V en in het linkeroor een O; de stam Teriwoe (Seba) maakt eene snede in den bovenkant van het rechteroor en eene snede in den onderkant van het linkeroor. De stam Napoetitoe (Messara) maakt zoowel in het linker- als rechteroor twee incities. Het nut dezer insnijdingen is om het eigendom te herkennen; bij een rechtzaak wordt het oor der geslachte dieren als bewijs geëischt. Daarom geldt tot heden het voorschrift, dat bij iedere

slacht de slachter het oor van het dier bij den vorst, Rijksbestierder of het dorps hoofd brengt om te toonen, dat hij zijn eigen beest geslacht heeft.

In tegenstelling met het naburige Rote wonen de stammen hier niet gemengd, doch wordt ieder dorp (raè) door dezelfde stamgenooten bewoond. Zoo wonen in het dorp Pedèro (Messara) slechts leden van den stam Napoetitoë; in het dorp Tedida (Messara) leden van den stam Nahipa. Wonen leden van twee stammen dicht bij elkaar, dan geeft een steenen afscheiding, soms een omrastering van doornstruiken, de grens aan. Het land om en tusschen de dorpen behoort hen toe, terwijl de grens door boomen wordt aangeduid. Vaak heeft een lid van den eenen stam zijn tuin in het gebied van een anderen stam. Zulk land moet hij dan eerst koopen alvorens het te mogen bebouwen. Dezen koop vraagt hij aan de oudsten van den stam, die op hun beurt met alle leden hierover spreken en overleggen. De betaling geschiedt soms in geld doch meestal in beesten; onder de stamleden in kwestie verdeeld. Alvorens den grond te bewerken, brengt de nieuwe eigenaar een offer aan den grond, hetgeen wil zeggen een beest slachten, dat onder kooper en verkooper mitsgaders aanhang wordt gegeten. Een steen richt men in het midden van het land op en hierop druppelt men het bloed van het slachtdier. Deze steen die gedeeltelijk ingegraven wordt, dient tevens als bewijs van bezit.

Niet ieder huis is afzonderlijk van een ommuurd erf voorzien, maar rondom het geheele complex woningen van een dorp heeft men een muur opgericht.

Een jonkman van eenvoudige afkomst mocht vroeger niet met een meisje uit den vorstenstam trouwen; thans is zulks wel geoorloofd mits hij aan zware bruidschat-eischen kan voldoen. Eveneens moesten de leden van den vorstenstam met meisjes uit hun stam huwen. Indien de vorstenstam in twee deelen gesplitst is, was het huwen tusschen leden uit deze zusterstammen geoorloofd.

In den tegenwoordigen tijd vinden wel huwelijken tusschen hoogere en lagere standen plaats en is de vraag wie de kinderen volgen afhankelijk van het geval of de bruidschat betaald is.

De vorst wordt aangesproken met „Doo'ai, of Moeri monè (heer die doet leven, dus: heer die ons onderhoudt). De tegen-

woordige vorst S. Th. Djawa, een vooruitstrevend man, die Hollandsch spreekt, heeft zijnen onderdanen verboden om hem tijdens de rechtzittingen aan te spreken met «Moeri monè», doch den eenvoudigen titel van «Doo'ai» te gebruiken.

In zijn Adatrecht noemt Prof. C. van Vollenhoven ook den titel van «monè padji» (vlaggeman). Deze titel was later aan de vorsten gegeven toen zij een vlag van het Gouvernement ontvingen. Of deze vlag niet beter aan den grondvoogd (Deo Rai) had gegeven kunnen worden? Het Gouvernement lette toen op andere aangelegenheden.

De overleden vorst moet door zijn jongsten broer opgevolgd worden; heeft hij geen broeder dan is zijn oudste zoon kroonpretendent. De houding van den Savoenees tegenover zijn vorst is zeer onderdanig. De hoofddoek wordt afgenomen, hij gaat zitten met gekruiste armen, het hoofd gebogen, terwijl hij met een zachte stem spreekt. Het is verboden dat personen den spreker in de reden vallen of bijvallen wanneer een hunner tot den vorst spreekt. Zoo'n onbeschoftheid maakte in den ouden tijd den overtreder tot slaaf.

Slaven. (Do annoe).

In den ouden tijd tierde op Savoe het slavenwezen ¹⁾. Vrije menschen kwamen in slavernij:

1. door roof,
2. tengevolge van krijgsgevangenschap,
3. door wanbetaling van de schuld,
4. een dief wanneer hij na zijne gevangenneming niet meer in staat was het gestolene te vergoeden,
5. een schuldenaar wanneer hij zijn borg niet kon terug betalen. Soms ontving hij in dat geval vijftig rottanslagen.
6. bij beleediging van den vorst, b.v. men denkt dat er een hond aankomt en roept «ksst», doch het blijkt de vorst te zijn, die binnentreedt.
7. wanneer men de weeffiguren van het koningsgeslacht na maakte,
8. wanneer men de sirihdoos van den vorst opende,

¹⁾ Zie ook de beschouwingen van W. M. Donselaar over slavernij in *Meded. Ned. Zend. Gen.* 16 (1872), bl. 295 vv.

9. indien men als dorpsheer, bij een feest, niet de noodige slachtdieren opbracht.

Opgemerkt dient te worden, dat schipbreukelingen niet tot slaaf werden gemaakt; integendeel deze menschen werden voorkomend behandeld en zooveel mogelijk geholpen.

De slaven die tot den stam van hun meester werden gerekend hadden een slecht leven, want zij moesten zwaar werk verrichten: de kleeren ontvingen zij van hunnen heer. De bruidschat voor een slavin die in het huwelijk trad moest aan haar meester worden afgedragen. Vaak kwam het voor dat de heer met zijne slavin in concubinaat leefde; met de vrouw van een slaaf gebeurde dit nimmer.

Hoewel de slavernij sedert lang is afgeschaft, wordt men in dezen tijd nog op zijne slavenafkomst aangezien. Nog zegt men «do annoe», slavenmensch. Vooral bij onaangenaamheden, twisten enz. worden scheldwoorden in dien geest gebezigd. Vroeger werden ook slaven geofferd. De Heer Donselaar zegt in genoemd Tijdschrift pag. 292: «Toen de pokkenziekte op Raidjoea bij Savoe bleef voortwoeden, zóó dat zelfs van eene kampong met ongeveer driehonderd inwoners slechts één kind overbleef, werd men te rade een menschenoffer aan te bieden. Daartoe werd een slaaf gekozen. Deze zou in zee worden verdronken, in de smalle straat, die Raidjoea van Savoe scheidt».

Het huwelijk tusschen eene vrije vrouw en een slaaf is thans geoorloofd, vroeger niet zoo gebruikelijk maar desnoods toegestaan. In dien tijd huwden de slaven meestal onder elkaar. De bruidschat voor die vrije vrouw houdt geen verband met de geringe afkomst van den slavenafstammeling, maar is en blijft gelijk aan het bedrag, dat als zoodanig voor de moeder dier vrouw betaald is. Trouwens op Savoe is het bedrag van den bruidschat de bruid altijd geëvenredigd aan de som, welke daarvoor bij het huwelijk van hare moeder werd geëischt. Vond voor haar geen bruidschatsbetaling plaats, dan zal de aanstaande schoonzoon ook niet behoeven te betalen. Ook mocht vroeger een vrije man met een slavin huwen, thans, nu de slavenstand als zoodanig is afgeschaft, is dit gebruikelijk. Van zoo'n huwelijksverbinding praat men echter vaak in ongunstigen zin. De bruidschat komt thans aan de familie der slavenafstammelingen, maar vroeger aan haren heer.

Savoeneesche familie.

Familieverwantschap

Hieronder volgen de verschillende namen, die onder de Savoeneezen gebruikelijk zijn om de familieverwantschap aan te duiden. De vader heet Ama, de moeder Ina. Een man noemt zijne zuster Naweni, de zuster noemt haar broeder Namonè. Bij broeders onderling zegt de jongere tegen de ouderen, a'a en omgekeerd ari; evenzoo de zusters. Iemands kinderen zijn ana. De vader zoowel van vader als moeder heet Appoe monè; de moeder van vader Appoe bèni, maar de moeder van moeder noemt men Appoe noehi. Moeders broeder is Ama kemonè, terwijl moeders zusters onderscheiden worden in Ina a'i en Ina koeè, afhankelijk of het de oudere dan wel de jongere zuster geldt. Deze namen gelden ook voor de oudere en jongere zuster van vader. Moeders oudere broeder heet Ama kemonè en haar jongere broeder Ama kemonè-monè ari; den ouderen broeder van vader noemt men Ama-a'i en den jongeren broeder Ama-iki.

De kinderen van den ouderen broeder heeten Ana, die van een jongeren broeder Ana ari, de kinderen van de zuster Ana ke-bèni. De zoons van twee broeders of twee zusters noemen elkaar a'a of ari afhankelijk of de jongste tegen den oudste dan wel omgekeerd spreekt. De zoon van den broeder zal tot den zoon van vaderszuster zeggen na'weni, de dochters spreken in die verhouding tot elkander met na'monè.

Een vrouw noemt de zoons van vaders of moederszuster Na'weni, de dochters Na'monè; zij noemt de zoons (dochters) van vaders of moedersbroeder Na'Weni (Na'monè). Tegen de zoons harer broeders zegt zij Ana of voluit Ana makèmonè en de dochters harer broeders noemt zij Ana nakèbeni. De zoons van hare oudere zuster zijn haar anà a'a en die van hare jongere zuster de ana ari; met dezelfde namen spreekt zij de dochters harer oudere en jongere zusters aan. De dochters van haar broeder zal deze vrouw ana na monè noemen. Een kind zegt zoowel tegen de echtgenooten van vaderszusters als tegen die van moederszusters Ama. De vrouw van vaders- of moedersbroeder heet Ina. Een kleinkind heet Apoe en een achterkleinkind Noehi.

Voor schoonvader gebruikt men Ama Ha'oe hau en voor schoonmoeder Ina Ha'oe hau. De broeders van mijne vrouw zijn A'a indien ouder van leeftijd, anders Ari; de broeders van haar man noemt een vrouw evenzoo, en de zusters van mijn vrouw Na'weni. Schoonzoon en schoondochter noemt men Ana.

Huwelijksgebruiken op Savoe.¹⁾

Inleiding.

Het huwelijk op Savoe is eleutherogamisch, want lieden uit hetzelfde geslacht mogen met elkaar trouwen, terwijl het zelfs gewoonte is om in den stam te huwen, al is het ook toegestaan om zijne aanstaande echtgenoot uit eenen anderen stam te kiezen. Dit laatste vindt vooral in de vorstenfamilies plaats. Het huwelijk tusschen broeders- en zusterskinderen is toegestaan en ook een huwelijk van broederskinderen onderling en zusterskinderen. Het liefst ziet men een huwelijk tusschen kinderen van broeder en zuster, een «cross-cousin-marriage» gelijk de Engelschen zeggen. De Savoeneezen noemen zulks «peaba dara ammoe» — huwen met in huis te brengen.

Twée broeders mogen met meisjes trouwen die elkaars zusters zijn. Het huwelijk van iemands zuster met den broeder van zijn vrouw is zeer zeker geoorloofd, want dan vervalt de «bruidschatschade». Men voelt dit als een ruilen van elkaars kinderen en zegt daarom «Pehoeroe kaba tobo», den klapperdop met olie verwisselen, d. w. z. de olie van den klapper waarmede het lichaam ingewreven wordt.

Polygamie bestaat op Savoe niet, wel hebben velen een bijzit (do'omanga), maar die bijvrouw mag nooit in de echtelijke woning gebracht worden.

Wanneer men zich na den dood zijner vrouw met hare zuster verbindt, wordt dit in orde bevonden, omdat de tweede moeder dan goed voor de kinderen zal zorgen. Op het bedrag van den bruidschat²⁾ maakt dit geen verschil uit, want de hoegrootheid daarvan is gelijk aan die voor de eerste vrouw geëischt.

Eene weduwe keert terug naar haar huis, de kinderen blijven bij de familie van den overleden echtgenoot. Het Leviraats-huwelijk bestaat op Savoe in zooverre niet, dat het den jongeren ongetrouwen broeder geoorloofd is haar te huwen, hetgeen

¹⁾ Hetgeen hierna over het huwelijk volgt was oorspronkelijk bedoeld als een der Opstellen die ik mij voorstelde te schrijven over de huwelijken in de Zelfbesturende landschappen in de Residentie Timor voor zoover de Indische Kerk daar werkt, en wel om den toestand voor te bereiden, waarbij de Kerk zich buiten het burgerlijk huwelijk houdt en alleen zich bepaalt tot de huwelijksinzegening in de kerk.

²⁾ Bruidschat heet in het Savoeneesch „weli” of beter „ihi weli”.

blijkt uit het Savoeneesche spreekwoord: «Lame djedi hau depi», de mat verwisselen. Hij betaalt dan wederom den bruidschat. Indien de weduwe met een ander trouwt dan met een der broeders van haren overleden man, ontvangen hare ouders ook den bruidschat; nimmer komt deze aan de familie van haren eersten echtgenoot toe. De bruidschat voor een weduwe bedraagt minder dan die voor eene maagd; voor eene jonge dochter, die buiten den echt een kind heeft ter wereld gebracht, wordt de volle bruidschat betaald, d. w. z. het bedrag dat voor hare moeder ook werd voldaan. Haar kind komt niet aan den man, die haar huwt, maar aan haren broeder. Een huwelijk met zijne schoonmoeder of met de vrouw van zijn vader (niet de eigen moeder) is niet geoorloofd. Dat een broeder en zuster samenleven, schijnt op Savoe weinig of nooit voor te komen, want behalve een tweetal oude verhalen, waarvan de historiciteit in twijfel dient te worden getrokken, wist geen mijner zegslieden er van te verhalen.

Leeftijd.

Wanneer een jongen op den leeftijd komt dat zijne tanden gevijld zijn en hij begint sirih-pinang te kauwen, gaan zijne ouders er toe over om eene geschikte vrouw voor hem te kiezen. Vaak slaan zij hun oog op een meisje, wier leeftijd niet meer dan zes jaar bedraagt, waarop het jongmensch dan moet wachten tot zij huwbaar is. De belofte hierbij door de wederzijdsche ouders gegeven heet «dangi» en bestaat in het geven van eenige geschenken, zooals een buikband, ringen, armbanden, halssnoer enz. De tijd van huwbaarheid der jongedochter wordt meestal bepaald door de menses, hoewel het ook voorkomt dat de jongelieden eerder in den echt verbonden worden. Kan zij sirih-pinang eten, dan worden de benedentanden gevijld.

De tweede manier om voor zijn zoontje eene aanstaande levensgezellin te kiezen is de volgende. Wanneer eene vrouw zwanger is, en men vermoedt dat zij eene dochter zal baren, dan vraagt men aan de ouders om dat kind voor hun zoon te bestemmen. Kort na de geboorte van het meisje brengen de ouders van den jongen een varken of een geit. Dit dier wordt gedood en onder de familieleden gedeeld als een bewijs voor de familie, dat er een wederzijdsche huwelijksbelofte bestaat. Deze belofte noemt men «lalèla» hetgeen wil zeggen «den stam binden».

Gedurende den tijd dat het meisje nog door hare ouders wordt groot gebracht, brengen de ouders van den jongen man geregeld eten voor haar.

Zulke «kinderverlovingen» heeten «petaga». ¹⁾

In zijn jaarverslag van 1891²⁾ schrijft de Zendeling J. K. van Wijngaarden hiervan: «Deze vroege «huwelijken» hangen samen met de godsdienstige voorstellingen der Savoeneezen. Iedereen, die ongehuwd sterft, gaat niet naar het zielenland, dat op Soemba gelegen is. De zielen der ongehuwd gestorvenen zijn gedoemd op Savoe te blijven rondzwerven, weeklagende loopen ze langs het strand, rust en vrede vinden zij niet. Het is dus van belang spoedig te trouwen om het heil hiernamaals deelachtig te worden».

Mocht de jongeman later geen zin in deze huwelijksverbintenis hebben, dan wekt zulks den toorn zijner ouders op; hij wordt verworpen en van de erfenis uitgesloten. Maar het is wel buitengewoon dat een jongmensch zoo zou handelen. Het «verlovingsgeschenk» blijft in handen der ouders van het meisje. Is het meisje tegen het huwelijk gekant, dan delft zij toch het onder-spit en wordt zij er toe gedwongen, waaruit een ellendig huwelijk en spoedige echtscheiding volgt.

Een Savoeneesche jongeman treedt aldus op achttienjarigen leeftijd of ouder in het huwelijk; een meisje vanaf vijftien jaar. Jongemannen, die niet in het huwelijk wenschen te treden, doen dit omdat zij zich niet aan ééne vrouw wenschen te verbinden. Dat vrouwen ongehuwd blijven, wisten geen mijner zegslieden mede te deelen; elke Savoeneesche vrouw trouwt of leeft met een man samen, ook de onvruchtbare.

De jongere mag voor de oudere zuster of broeder huwen; hierin ziet men geen bezwaren. Dat wil zeggen, adat is het feitelijk niet, maar de vindingrijkheid der menschen is hieraan tegemoet gekomen. Men laat als het ware de jongedochter met den oudsten zoogenaamd trouwen: men noemt haar naam, maar laat de bruidegom met de jongste vertrekken. De oudere zuster

¹⁾ Doordat men wel eens onnauwkeurig van „kinderhuwelijken” spreekt, ontstaan vaak fantastische verhalen over toestanden op Rote en Savoe, die na kennismaking nog al meevallen. De juiste term is „kinderverloving” en doelt op eene overeenkomst tusschen wederzijdsche ouders gesloten om hunne kinderen voor elkaar te bestemmen.

²⁾ Med. N. Z. G. 36^e Jaargang pag. 406.

heet dan «Ngapi la kepaka» — den nitasboom omarmen — hetgeen wil zeggen dat de nitasboom zóó groot en omvangrijk is, dat die niet valt te omarmen, m. a. w. de oudere heeft geen kans.

Van verboden huwelijken valt onder de Savoeneezen feitelijk niet te spreken, tenzij het huwelijk tusschen kinderen van één vader en moeder, of ook van hen die één vader doch verschillende moeders hadden, of één moeder en twee vaders.

Toestemming der ouders

Een jongeman kan zonder toestemming zijner ouders geen huwelijk aangaan, want zegt men: «hij is geen steen of boom op zichzelf, maar een kind zijner ouders». Aangezien vele Savoeneezen thans buiten hun land wonen, n. m. l. op Timor en Soemba, levert het voor hen geen bezwaar op, dat zij zonder die toestemming trouwen, mits daarna den ouders gemeld. Beter is die toestemming af te wachten. Een treffend bewijs daarvan meenden mijne zegslieden was het, toen een Savoeneesche soldaat, tegen de toestemming zijner ouders in, te Koepang, huwde met een meisje, Loni Laga genaamd, met het droeve gevolg dat zij spoedig op Java overleed.

Huwt een Savoeneesche jongeling op het eiland Savoe zonder toestemming zijner ouders, dan sluit hij zich van de ouderlijke gemeenschap uit en krijgt geen deel aan de erfenis, terwijl de ouders, later bij mogelijke scheiding van het echtpaar, zich van hen niets aantrekken. Op Namosain (Koepang) gebeurt het wel, dat jongelui te zamen gaan wonen. Het dorps hoofd moet hiervan echter kennis hebben, alvorens toestemming tot het wonen in zijn dorp te geven. Hij roept eerst de ouders bij zich om hunne toestemming te erlangen. Deze gewoonte heeft echter betrekking op Koepang, niet op Savoe.

Het huwelijk op Savoe heeft noodzakelijk eene economische zijde, aangezien de ethische motieven bij het aangaan van een huwelijk niet dadelijk in het oog springen. De vrouw draagt water, zoekt hout, bewerkt den tuin, draagt vrachten enz., in het kort eene «voordeelige hulpe tegenover hem». Bovenal dient het ter voortzetting van het geslacht. Men geeft haar den naam: «Ihi ammoe», inhoud van het huis, hetgeen er op wijst, dat de werkzame vrouw voordeel in het huis brengt.

Een huwelijk buiten de toestemming der ouders gesloten, wordt

ook niet door de andere familieleden erkend. Zij moeten het dorp verlaten om elders in eene andere plaats — hetzij onder de eigen stamgenooten, hetzij onder anderen — te verkeerren. Zij worden niet uit den stam verbannen, alleen de ouders ontzeggen hen een deel in de erfenis.

Het kiezen van een meisje is in de eerste plaats het werk der wederzijdsche ouders, die tot een accoord komen. Is het meisje nog jong, dan berust de keuze op ouderlijke beslissing maar is zij reeds ouder — b. v. zeventien jaar — dan vragen zij haar oordeel, opdat zij zich met de keuze kan vereenigen. Evenzoo geschiedt door de ouders van den jongen man. Al is het waar, dat menigmaal de ouders, naar aanleiding van het verzoek huns zoons, een bepaald door hem gekozen meisje gaan vragen, toch is het meer gebruikelijk dat de keuze uitgaat van de ouders, welke keuze aan den jongen man wordt voorgelegd.

«Vrije liefde» tusschen jongelieden komt op Savoe veel voor, het is gebruikelijk dat een jongen — man geworden — naar een jongedame gaat om daar, zonder kennis harer ouders, een herdersuurtje te genieten. Jongelieden ontmoeten elkander bij feesten, dansen, enz. Deze kennismaking kan tot een huwelijksaanzoek door de ouders, op verzoek van hun zoon, leiden, doch meer gebeurt het dat hier afspraakjes gemaakt worden om zich «af te «zonderen».

In genoemd verslag schrijft zendeling van Wijngaarden: «De omgang van jongelieden onder elkaar is zeer vrij, en geeft tot veel zedeloosheid aanleiding. Een meisje is er op gesteld vele aanbidders te hebben; het is een bewijs van hare schoonheid. De ouders zijn er door gestreeld; zij zien gaarne, dat velen hunne dochter het hof maken. Men vindt er niets in, dat een jongen ongeoorloofden omgang met een meisje heeft.»

Zijn de ouders op de hoogte van de liaison hunner dochter en achten zij haar daarenboven eene goede partij, dan wordt alles in het werk gesteld om een huwelijk te bewerkstelligen. Wenschen de ouders den jongen man niet tot schoonzoon, zoo zullen zij liever het moederschap hunner ongetrouwde dochter aanvaarden, dan in een huwelijk toestemmen. Dit kind wordt gerekend tot de familie der moeder. Blijft de jonge man bij zijne keuze, ondanks den tegenstand der ouders van het meisje, zoo zal hij middelen in het werk stellen om op magische wijze haar aan zich te verbinden. Een geneesmiddel — waaruit be-

staande kon ik niet te weten komen — «na'i» genaamd wordt daartoe vervaardigd.

«Lari-bini», het vluchthuwelijk, komt op Savoe in zooverre voor, dat indien beide gelieven het eens zijn geworden, doch één der beide ouderparen zich tegen een huwelijk verzet, zij tezamen weten te ontvluchten. Deze vlucht is altijd naar een ander eiland. Op Savoe blijven is in zoo'n geval onmogelijk, wel keeren zij na langen tijd terug, wanneer zij zeker zijn van «vergeven en vergeten». Deze vlucht gaat niet gepaard met bruidschatbetaling of achterlating van een geschenk; de kinderen uit dit huwelijk geboren behooren dus aan de familie der vrouw, tenzij de bruidschat alsnog wordt voldaan. Hierin hebben de ouders der vrouw een machtig wapen tegen den schaker hunner dochter, want naar mate het aantal kinderen groot is, wordt de bruidschat bepaald. Zijn er b.v. drie kinderen gedurende deze verhouding geboren, dan moet hij betalen den vollen bruidschatprijs, die voor de moeder zijner vrouw betaald werd, vermeerderd met drie deelen voor het echten der kinderen.

De Jongedochter.

De praktijk leert dat de jonge Savoeneesche schoonen gaarne het pad der liefde bewandelen. Het hangt dan ook hoofdzakelijk van de meer of mindere bewaking der ouders af, of het meisje als maagd in het huwelijk treedt. De dansen, het pedo'a, leidt tot kennismaking met de jonge mannen en deze kennismaking verleidt tot intiem samenzijn.

De «Virgo intacta» wordt op Savoe niet begeerd: De bruidschat voor een maagd, of dame met een «verleden» blijft hetzelfde, waaruit blijkt dat het geen vereischte is, dat een meisje als maagd in het huwelijk treedt.

Evenzoo indien het meisje reeds moeder is of in blijde verwachting verkeert, blijft de bruidschat dezelfde, d.w.z. hetgeen voor hare moeder betaald werd. Gelijk eerder gezegd, komt dit kind aan den broeder der vrouw. Is zij echter zwanger bij het aangaan van haar huwelijk dan is het kind dat daarna geboren wordt, voor den echtgenoot.

Bemerken de ouders dat hunne ongehuwde dochter zwanger is, zoo doen zij moeite om den dader te ontdekken. Is de man reeds gehuwd zoo valt hiertegen niets te doen, want de Savoe-

neezen kennen de polygamie niet. De ouders brengen deze zaak bij den vorst voor, terwijl bij deze samenkomst een offer wordt geslacht om de nadeelige gevolgen voor het gezin te paralyseeren. Straf bestaat er niet voor. Wel kan de eigen vrouw van dien overspeler eene aanklacht tegen haren ontrouwen echtgenoot indienen, hetgeen zij zeker doet indien zij in dien tijd zwanger is. (Zie onder zwangerschap over de gevolgen van deze overtreding). Trouwens de getrouwde vrouw heeft het recht in geval van overspel door haren echtgenoot om hem te verlaten en den inhoud van zijn huis mede te nemen. Zij laat hem echter een enkele slimoet ¹⁾ na om het lichaam daarmede te bedekken. Het is zelfs haar recht om haar man met enkel een slimoet uit het huis te zetten, mits het huis door hen beiden was opgericht. Ook de kinderen worden onder de ouders verdeeld. Zijn er b.v. twee kinderen, een jongen en een meisje, dan blijft de jongen bij de moeder en het meisje bij haren vader; is het aantal kinderen oneven, zoo krijgt de moeder een kind meer dan de vader. Pleegt een getrouwde vrouw overspel, zoo verliest zij alle rechten en heeft haar man het recht haar uit zijn huis te zetten, terwijl zij slechts een enkele saroeng ontvangt om er zich mede te bedekken.

Treft een man zijn vrouw in overspel aan, dan heeft hij het recht hen beiden te dooden.

Een ongetrouwde moeder krijgt gemakkelijk een echtgenoot; haar verleden vormt geen bezwaar en . . . zij garandeert een huis vol menschen. Wanneer een man en eene vrouw eenigen tijd in ongehuwden staat hebben samen geleefd, terwijl de man daarna die vrouw verlaat, kan zij hem voor den rechter dagen. Deze poogt den jongen man te bewegen die vrouw te huwen; boete en vergoeding kan de rechter echter in zoo'n geval niet opleggen.

Erfenisverdeeling.

De kinderlooze weduwe keert naar haar dorp terug, dat wil zeggen dit is eene terugkeer voor den schijn, want na eenige dagen, soms slechts uren, keert zij weer terug naar het huis van haren overleden echtgenoot, namelijk nadat het huis is «koud» gemaakt en het doodenfeest gevierd; dit doodenfeest vindt na

¹⁾ Deken.

drie dagen plaats, vaak echter wacht men den regentijd daarvoor af.

Aangezien de erfenis en de bezittingen der familie dadelijk na het doodenfeest, dus kort na het overlijden, verdeeld worden heeft elke man zijn eigen begrensde bezit. Al zijne bezittingen, het huis, de tuin, de boomen, het goed en de contanten worden eigendom van de kinderlooze weduwe. De roerende goederen worden gebruikt, van de onroerende wordt het vruchtgebruik genoten. Het is haar ook toegestaan de onroerende goederen te gelde te maken. Bij wederhuwen dezer weduwe wordt een verminderde bruidschatprijs betaald; de kinderen uit het tweede huwelijk zijn het eigendom van den tweeden echtgenoot.

De weduwe, die kinderen heeft, staat het vrij na het overlijden van haren echtgenoot naar het dorp terug te keeren. Gebruikelijk is het dat zij slechts enkele uren huiswaarts keert en dan weer haar intrek neemt in de woning van haren overleden echtgenoot. De kinderen blijven echter in het dorp van de familie des mans. Zijn de kinderen nog te klein, zoo zou zij hen mee mogen nemen, maar na eenigen tijd moeten zij toch naar het dorp van hunnen overleden vader terug keeren. Meestal blijft de weduwe — vooral wanneer zij op leeftijd is — in het dorp van haar man wonen.

De erfenisregeling voor eene weduwe met kinderen is aldus: Hetgeen de vrouw bij haar huwelijk heeft ingebracht, blijft van haar. De inbreng van den man en hetgeen staande dit huwelijk verkregen werd, wordt het eigendom der kinderen. Zijn de kinderen nog klein, dan beheert de moeder de goederen. Zijn zij volwassen, dan onderhouden de kinderen hunne moeder. Meisjes als jongens ontvangen een gelijk aandeel in de erfenis van den vader zoowel van de roerende als onroerende goederen. Het huis valt aan de dochters toe. Trouwen zij dan komt het huis aan hare broeders.

Sterft de vrouw, dan wordt hetgeen zij inbracht voor de dochters bestemd; zijn er geen dochters, zoo moeten de bezittingen der vrouw aan hare familie teruggebracht worden. De zoons mogen van de moeder niet erven.

Huwelijksgebruiken van Seba.

Tegen den tijd, dat de jongen een man is geworden, gaan zijne ouders er toe over om voor hem eene vrouw te zoeken.

En wanneer hunne keuze bepaald is, begeeft de moeder zich naar die van het meisje om over deze belangrijke aangelegenheid van gedachten te wisselen. Deze handeling noemt men «koō li» — de stem graven —, hetgeen wil zeggen dat men de meening der ouders van het meisje gaat vragen en dit alzoo vergeleken wordt met het opgraven van een schat. Zijn de beide vrouwen het eens geworden, of bestaan er geen directe bezwaren, dan roept de moeder van het meisje in kwestie haren echtgenoot en wordt de bespreking gezamenlijk voortgezet. Ten slotte moet het meisje verschijnen en wordt haar de gewichtige vraag gesteld. Haar antwoord luidt meestal neutraal: «Wat vader en moeder goedvinden; ik volg slechts». De samenkomst wordt aldus besloten, dat men de moeder van den jongen man huiswaarts zendt met de belofte van nader bericht, zoodra alle familieleden in het aanzoek gekend zijn.

Is de familie tot eene beslissing gekomen en valt deze gunstig uit, zoo stelt men twee afgevaardigden vast, om dit bericht aan de ouders van den jongen man te brengen. Hiermede is de inleiding tot de «verloving» afgeloopen en gaat men over tot de handelingen voor de huwelijks-sluiting. De jongelieden ontmoeten elkaar niet na deze beslissing, doch wachten tot den trouwdag.

Kort nadat het gunstige antwoord ontvangen is, zenden de ouders van den jongen man eenige afgezanten naar die van het meisje met de mededeeling, dat zij haar over drie dagen komen halen en de kinderen gehuwd worden. Dadelijk worden alle familieleden gewaarschuwd om bij de feestelijkheden tegenwoordig te zijn en hunne bijdrage voor den te betalen bruidschat te overdenken.

Ook de familie van het meisje komt in grooten getale op den derden dag bijeen, om aan de verbintenis der jongelieden mede te werken.

Een mannelijk familielid van den vader des jongelings, het liefst zijn broeder, wordt aangewezen om de «sirih-pinang»-mand (kènoto) te brengen. Men noemt hem daarom «mone hebili kènoto», den man die de sirih-pinang in de kènoto draagt. Hij is gekleed op Savoeneesche wijze: één slimoet¹⁾ om het middel

¹⁾ De Savoeneezen onderscheiden hegi hoeri, de gebloemde slimoet met motieven en de witte slimoet, de hegi poedi. De slimoet om het lijf wordt opgehouden door een geweven band (waï).

en één kruiselings over de borst gebonden, een hoofddoek op en een zwaard (hèmala) aangebonden. Dit zwaard is met een snoer moetiHKoralen versierd indien de ouders van den jongen man welgesteld zijn, want het versierde zwaard is een teeken van welstand. Het handvat wordt bovendien verfraaid met paardenhaar.

De kènoto is een «sirih-pinang»-mandje zooals de Savoe-neesche mannen gebruiken. Dit mandje overtrekt men met roode stof, en het touw, waaraan het over den schouder des dragers hangt, omwikkelt men met een snoer koralen. De inhoud der kènoto bestaat uit eene som gelds van vijf en twintig tot honderd gulden waarover pinang-sirihvruchten en -bladen zijn uitgespreid. De vruchten dienen mooi en gaaf te zijn, want indien dat niet het geval is, wordt de bruidegom bespot; ook zal zijne vrouw bij latere oneenigheden hem verwijten, dat de sirih-pinang bij het huwelijk reeds niet in orde was.

Den avond van den derden dag gaat de «mone hebili kènoto» met zijn mandje op stap gevolgd door de «beni ngalai», meestal vier vrienden soms vermeerderd met vier vriendinnen. Aan het huis der bruid gekomen, worden zij door de huisgenooten ontvangen en met welriekende olie overgoten. Hierna noodigt men hen uit het huis binnen te komen en nemen allen plaats, om de sirih-pinang-mand te onderzoeken en den inhoud te verdeelen.

Ook op de twee daaropvolgende avonden vindt deze vergadering plaats met dien verstande, dat de kènoto dan alleen slechts sirih-pinang bevat. Op deze avonden wordt hoofdzakelijk over den bruidschat gehandeld, die weliswaar reeds van te voren vaststaat, namelijk het bedrag dat voor de moeder betaald werd, maar men legt er graag een schepje boven op. Eerst aan den morgen van den vierden dag, sedert de kènoto voor het eerst werd gebracht, treden de jongelieden op, namelijk bij een baadpartij. Het meisje met hare volgelingen begeeft zich naar de rivier om te baden, evenzoo gaat de jonge man met zijne metgezellen hierheen. In het water ontmoeten zij elkander en wisselen de reukdoosjes, waarna zij weder een iegelijk naar de eigen woning terugkeeren.

Dien avond gaat de geheele familie van den jongen man in optocht naar het huis der bruid om haar te halen. Voorop loopt «de mone hebili kènoto» gevolgd door de «beni ngalai» en de familieleden. Aan de woning der bruid gekomen, worden allen

tot binnenkomen uitgenoodigd, waarna een mat wordt uitgerold voor den brenger der sirih-pinang en zijne metgezellen; de andere familieleden zoeken ieder een eigen plaats. De sirih wordt aangeboden en straks ook een maaltijd genuttigd, waarvoor eenige dieren zijn geslacht. Inmiddels is de bruid aangekleed en hare bagage ingepakt. Zij draagt eene «sarong» om het lijf, eene «slimoet» tot bedekking der schouders, een zilveren ceintuur om het middel, een snoer koralen om den hals, alsmede een gouden «habas» (een in elkaar gevlochten snoer van goud). In een mand van gevlochten lontarbladeren bevinden zich een tiental «saroengs», allen geschenken voor haar van familieleden; ook een slaapmat behoort tot hare uitrusting. Wat de «saroeng»-geschenken betreft, moet ik het volgende mededeelen. In elk Savoeneesch huis staat een mand, waarin weefsels aanwezig zijn voor bijzondere gelegenheden als huwelijksfeesten, doodenfeesten enz. Die mand (kepepè pana) staat op den zolder van het huis tusschen de hoofdstijlen (tarro dai); alvorens het te openen dient een offer, bestaande uit wat vleesch en rijst en soms een kip, gebracht te worden om het «koud» te maken. Evenzoo wordt een offer gebracht bij het opbergen dezer kleeren of het bijvoegen van nieuwe weefsels.

Thans is het oogenblik aangebroken waarop de bruid naar het huis harer schoonouders zal geleid worden, hetgeen met gejuich en gezang geschiedt. Een voorzanger zingt daarbij een lied:

«Loloe!!

Maddi boke neme ngadje
 Rowi woro are oehoe ade bada,
 wawi mang ngi ki i hapo
 tape natte rowi ama aoe.
 Doke djoedi lidoe lai roeke matoe,
 ne kedje aoe tama lere take lao
 rowi rena labba kitoe,
 tadoe loeri wohe lagi
 ta wie babba ngake hadi.»

In dit gedicht wordt over het meisje voorspoed, gezondheid en vele kinderen afgesmeekt. Met schoone namen wordt zij verleken en op de kracht der huwelijksluiting de nadruk gelegd.

Langzaam, steeds zingende en dansende, trekt de stoet voorwaarts waarbij men vooral voorkomt dat de bruid haren voet zal

stooten. Bij het huis van den bruidegom (momonè) aangekomen, wordt zij door hare schoonouders ontvangen. Deze hebben een mat vóór het huis uitgespreid aan de zijde «doeroe pengoetoe» genaamd. De moeder van den jongen man neemt de bruid op haren schoot; de jonge man moet tegenover zijne bruid plaats nemen op den schoot van eene andere vrouw. Inmiddels komt eene oude vrouw en legt bruine boontjes op de voeten der jongelieden, die zij over hun hoofd achter zich moeten werpen. Met deze zinnebeeldige handeling verwijderen zij alle kwaad dat over hen dreigt en verzekeren zich voorspoed en geluk in het huwelijk. Hierna vindt de huwelijksplechtigheid plaats en moeten zij suiker met groene erwten eten met een van lontarblad ge-maakten lepel; voorschrift is het voedsel door te slikken en niet te kauwen. Hierna gaan zij beiden het huis binnen en zetten zich aan een maaltijd waarna zij te zamen in het slaapvertrek blijven.

Den volgenden ochtend heeft eene groote maaltijd plaats voor allen, die de bruid naar het huis harer schoonouders hebben geleid; ook aan de dorpsgenooten wordt vleesch uitgereikt. Dien dag laten de ouders van het meisje eenige varkens en rammen aan die van den jongen man brengen als eene aanmaning om den bruidschat te voldoen.

Wederom een dag later vergaderen de ouders van den jongen man met alle familieleden om de verdeeling van de bruidschat-bijdrage vast te stellen; onderwijl worden varkens geslacht voor allen die hun aandeel leveren. De berekening van de bruidschat-bijdrage is zoodanig, dat men rekent met eenheden van een half varken en een half schaap, een karbouw en een paard, en met tien gulden. Zijn alle bijdragen binnengekomen, dan begeleidt men ze in optocht naar de ouders der jonge vrouw. Hier onder-zoekt men het aangebodene alvorens te accepteeren, en indien er te weinig is, worden de brengers aangehouden tot het ont-brekende is aangevuld.

Huwelijksgebruiken van Timoe.

Over de huwelijksgebruiken van Timoe, welke van die van Seba verschillen, wordt door mij het volgende opgeteekend.

Wanneer de jonge man op huwbaren leeftijd komt, zoeken zijne ouders een meisje voor hem en spreken met hun zoon over hunne keuze. Een tweetal vrouwelijke familieleden van den

vader wordt aangezocht om een bezoek aan de ouders van het meisje te brengen en de hand hunner dochter te vragen. Zij doen dit aanzoek op de volgende manier: «Wij komen hier om uwe hulp vragen, want zij die ons afgezonden hebben zijn oud en niet meer krachtig, om hout te halen en water te dragen, daarom kozen wij uwe dochter om onze dochter te worden, opdat onze zoon ook uw zoon worde.» De woorden spreken zij tegen den vader van het meisje, die op zijn beurt met zijne familie over het aanzoek overlegt. Hoewel de afgevaardigden geen beslist antwoord krijgen, kunnen zij uit de wijze, waarop hun verzoek wordt ontvangen, wel opmaken of er kans tot slagen bestaat of niet. Zoodra zij in het huis der ouders van den jongen man zijn teruggekeerd, vragen deze:

«Natta e'i dallo we ado?»

Is het eiwit zoet of niet?

Antwoorden de afgevaardigden «Natta», zoet, dan is het antwoord gunstig, doch zeggen zij «Ado», niet, zoo weet men dat het aanzoek zal afgewezen worden.

Nadat de ouders en familieleden van het meisje tot een besluit gekomen zijn, worden twee personen belast om het antwoord aan de ouders van den jongen man over te brengen. Dit antwoord brengen, wordt, zoo het bericht gunstig is, wederom gevolgd door het zenden van afgezanten aan de ouders van het meisje met de mededeeling, dat zij over drie dagen haar komen halen.

Is de dag daar, dan gaat de familie van den jongen man in optocht achter den man met de welgevulde sirih-pinangtasch (mone hebili kènoto), zooals dat ook in Seba geschiedde. De bruidegom (momonè) bevindt zich ook onder de aanwezigen en loopt vlak achter den leider en zijne metgezellen. Aan het huis der bruid gekomen, ontmoeten zij daar hare moeder bij de «doeroe pengoetoe». Deze vraagt den bezoekers wat hunne bedoeling is. Hierop antwoordt de leidsman: «Wij kwamen hierheen, omdat we reeds oud zijn, daarom willen wij uwe dochter huwen opdat zij onze dochter worde, gelijk onze zoon dan uw zoon zij».

De moeder maakt bezwaar en zegt: «Maar onze dochter is nog klein, dus kan zij u onmogelijk tot hulp zijn.» Hierop antwoordt de mone hebili kènoto: «Dat is geen bezwaar, want wij zijn immers familie van elkaar».

Vervolgens komen de familieleden van het meisje nader en nemen allen plaats op een groote mat, die voor het huis ligt uitgespreid. De «kènoto» wordt aangeboden, en de inhoud op een wan (kerigidai) uitgestort en onderzocht. Van de sirih-pinang krijgen alle familieleden hun gerechtvaardigd deel, al naar mate zij dichter of verder tot de familie behooren; ook voor niet aanwezige familieleden wordt een aandeel gereserveerd en en hun later toegezonden.

Indien in de «kènoto» eene «ta'i» (uitdrukking voor eene waarde van honderd gulden) wordt aangetroffen, vraagt men het te willen verhoogen. Met het gebruiken der sirih-pinang en het heen en weer praten over het huwelijk gaat de tijd voorbij. Inmiddels is het eten klaar gemaakt en worden allen tot den maaltijd genoodigd.

De ouders en familieleden van het meisje hebben een tiental varkens en geiten gereed gehouden om die straks met hare dochter aan de ouders en familieleden van den jongen man aan te bieden. Dit aanbod houdt een aanmaning in, om den bruidschat ten spoedigste te betalen. Brengt men tien varkens, zoo rekent men op een bruidschat van tien paarden of karbouwen. Evenzoo doodt men een varken en een ram, doch deze beesten mogen niet gebroken noch gedeeld worden, want zij moeten in hun geheel worden aangeboden. Ze worden «wawi loei wi» en «kii loei wi» genoemd.

Na den maaltijd kleedt de bruid zich gelijk boven voor Seba werd medegedeeld en gaat zij vergezeld van hare uitrusting, de varkens en schapen, naar het huis harer a. s. schoonouders. Alvorens de ouderlijke woning te verlaten, moeten de jonge man en zijne bruid op eenig neergelegd katoen treden, hetwelk voorspoed en zegen heet te brengen.

Met zang en gejuich begeleidt men de jongelieden naar de woning van den bruidegom, zingende:

«Tame mang ngi babba, ngake hanga, mengaroe merède,
Djoe haè, manno maki, medi melatoe».

hetwelk een verzoek om veel kinderen, voorspoed, voordeel en een lang leven inhoudt.

De aankomst, ontvangst en het werpen met de erwten geschiedt in Timoe evenals in Seba. De begeleiders der beesten worden ieder met een kip beloond. De beesten bindt men vast

en het vloesch der «wawi loei wi» en «kii loei wi» wordt door de aanwezigen genuttigd.

Verdeeling van den bruidschat-ontvangst is op heel Savoe hetzelfde, zoodat ik verder naar het boven beschrevene kan verwijzen.

Z w a n g e r s c h a p.

Bij zwangerschap gelden voor eene Savoeneesche vrouw verschillende verbodsbepalingen die zij in acht moet nemen, in de eerste plaats aangaande de voeding.

- 1°. Zij mag de visch «hoengoe» en «ketiki» niet eten, want de «hoengoe» heeft stekels en de «ketiki» is gevlekt.
- 2°. Geen schelpdieren eten, want gelijk de schelpen zich wijd kunnen openen, zal de vrouw een zware bevalling hebben.

Het is haar verboden om paard te rijden, want dan ontstaat abortus. Om bij avond uit huis te gaan, dient zij eenige voorzorgsmaatregelen te nemen; zij kleedt zich met een buikgordel waarin zich de volgende voorwerpen bevinden:

- 1°. Een mes, een witte ui en een kam van hoorn, want deze voorwerpen verdrijven een geest «wango» genaamd.
- 2°. Een vrucht (pontianakvrucht), een spijker en een kam om de «Boetiana», de z.g.n. Pontianak of kraamvrouwenspook te verdrijven.

Het is haar verboden te lachen om personen met een hazelip of met een geschonden neus, want haar kind zou met deze gebreken ter wereld komen. In die periode mag zij ook niet aan een kippen-, katten- of hondenpoot snijden en hakken, want haar kind zal met verminkte beenen ter wereld komen.

Den aanstaanden vader is het verboden:

- 1°. Om een graf te graven gedurende den tijd dat zijne vrouw zwanger is. Evenmin mag hij in een gegraven graf staan, want in beide gevallen zou dit den toorn der voorouders opwekken.
- 2°. Zijne haren te knippen, want het kind zou altijd ziek zijn.
- 3°. Op een plaats te werken, waar veel groote boomen staan, want boomgeesten zouden hem ziek maken.
- 4°. Herhaaldelijk en langdurig van huis te gaan, want dat zoude zijne vrouw een zware bevalling kosten.
- 5°. Kleeren en geld uit huis te brengen, wanneer een lid der familie overleden is, gelijk zulks op Savoe gebruikelijk is. (Zie begrafenisgebruiken).

6°. Vleesch te eten op begrafenissen van menschen, die op ongelukkige wijze om het leven zijn gekomen, als: uit een boom gevallen, verdronken, bij de bevalling overleden, gedood, enz., want dan zou zulks den aanstaanden wereldburger ook kunnen overkomen.

Men weigert nimmer iets aan eene zwangere vrouw, aangezien de weigeraar eene oog-ontsteking zou krijgen (de Savoeneezen noemen dit «iti», eene ontsteking van de oogleden).

Behalve het uitblijven der menstruatie, zijn er ook andere teekenen waaruit de zwangerschap wordt opgemaakt. Namelijk indien de adamsappel steeds op- en neergaat, en indien de vrouw allerlei zuur wenscht te eten: tamarinde, mangga's, azijn, zeevruchten enz.

Overspel tijdens de zwangerschap door de vrouw of haren man gepleegd, zal door een zware bevalling gevolgd worden, dan wel zal het kind na de geboorte sterven.

Het kraamvrouwenspook wordt bijzonder gevreesd, want het kneedt den buik van de vrouw. Het heet dat dit spook eene vrouw is tijdens hare bevalling gestorven. Men stelt haar ook voor als eene vrouw met slechts drie hoofdharen, een oog in het achterhoofd en zeer lange nagels. Tegen eene vrouw, die tijdens de bevalling gestorven is, neemt men de volgende maatregelen. In de beide oksels van het lijk legt men een ei, in de armen steekt men een doorn en het hoofd wordt omgedraaid.

In de derde maand der zwangerschap brengen de echtelieden een offer, waartoe twee varkens geslacht worden. Behalve de familieleden der vrouw en de ouders van den man komen ook de dorpsgenooten gezamenlijk hiervan eten. Het hart, de lever, de huid van den kop en een rib worden bij den hoofdpaal (tarroe) van het huis gelegd. Dit offer wordt door den echtgenoot gebracht waarbij hij de voorouders uitnoodigt om met hen te eten en de vrucht in den buik zijner vrouw te zegenen. Deze bijeenkomst heet «hapo kebake», voorspoed vragen voor de geboorte van het kind.

Gedurende den tijd harer zwangerschap moet de vrouw elken ochtend en middag gaan baden. Zij wrijft haar buik met fijn zand, opdat de huid dun zal worden en de bevalling gemakkelijk zal geschieden. Eerst in de zevende maand wordt het badwater met geneesmiddelen gemengd, welke geneesmiddelen in een kookpot worden klaar gemaakt en bewaard.

Tegen tweelingen hebben de Savoeneezen geen bezwaar, al zal men geen dingen doen waarvan volgens Savoeneesche opvatting de geboorte van tweelingen het gevolg zal zijn; b.v. het eten van aan elkaar gegroeide sirih- en pinangvruchten.

Het is eene zwangere vrouw wel toegestaan om te weven, zelfs acht men deze handeling bevorderlijk voor haar.

Op ouders en schoonouders rust de plicht het hout («koe-sambi» of «asam djawa») [stevig en groot hout dat lang brandt] te verzamelen om straks onder de «rustbank» gestookt te worden, waarop de bevalling plaats heeft.

Bevalling.

De bevalling geschiedt in de «kopo», de plaats van het huis waar de vrouwen verblijf houden. Deze plaats wordt van te voren in orde gebracht. Op de hiervoren genoemde rustbank spreidt men een gevlochten mat. Ook een toorts met damar behoort aanwezig te zijn voor de verlichting. Een touw bevestigt men van af een stijl (kidjoe aga), waaraan de vrouw die op twee halve klapperdoppen gehurkt zit, zich tijdens de bevalling kan vasthouden. Is hare tijd genaderd, dan brengt de echtgenoot een offer: een kip wordt geslacht en het vleesch bij den paal (doeroe) in het mannenverblijf gelegd, onder het aanroepen der voorouders om zijne vrouw in de moeilijke ure bij te staan. Hetgeen hij daarbij zegt, beteekent:

«Kom hier en tast toe, ja Voorouders,
opdat gij hulp aan Uwe dochter geeft
en zij gemakkelijk verlost worde.»

Vele menschen zijn bij eene bevalling aanwezig, nieuwsgierigen en omstanders, bovenal de ouders der echtgenooten. Alle ramen en deuren worden open gezet, opdat de geboorte vlug zal geschieden. De vroedvrouw heeft zich gebaad alvorens haren arbeid aan te vangen. Bij de bevalling helpen zoogenaamde wijze vrouwen (bèni dèò), die hunne kennis en wetenschap door droomen hebben opgedaan. Het zijn niet altijd oude vrouwen die als vroedvrouw optreden, want het gebeurt wel dat zij zelf nog een kind zoogen. Het loon dat deze vrouwen voor hare hulp ontvangen, is een saroeng van de kraamvrouw, een kip en een tjoepak (een maat) rijst om te offeren, eenig geld en van een varken dat geslacht wordt de poot, de ingewanden,

een rib en een halve kop. Een vrouw zit achter haar en heeft haar omarmd om haar te steunen, terwijl een tweede de hand op het hoofd der kraamvrouw heeft gelegd om haar te beletten op te staan. Zij, die de kraamvrouw steunt, wekt haar voortdurend op zich dapper te houden en wanneer het hoofd van het kind te voorschijn komt, zet zij haar aan zich flink te spannen. De vroedvrouw wrijft het lichaam der kraamvrouw en is in staat een kind in de dwarsligging te kunnen keeren. Vóór de kraamvrouw legt men een klapperdop met drie groene erwten, hetwelk later uit het huis geworpen wordt, waarmee men bedoelt de bevalling te verhaasten.

Zoodra het kind geboren is, draait de moeder zich om, want zij mag haar kind nog niet zien. Eenige vrouwen bewaken haar, het vuur onder de rustbank brandt lustig, de rook walmt door het vertrek! Onderwijl wordt de kleine door de moeder der vrouw gewasschen.

De vroedvrouw neemt een stukje droge pinangvrucht, kauwt dit goed fijn en strijkt dit kauwsel op de plaats waar de navelstreng moet worden afgesneden. Daarna kneedt zij de navelstreng en snijdt die af op ongeveer een halve vingerlengte aan de zijde van het kind.

In tegenstelling met hetgeen ik op Rote en Timor herhaaldelijk meemaakte, weten de Savoeneesche vroedvrouwen in de moeilijke gevallen de hand in te brengen om de placenta te halen. Alvorens dit te doen, neemt zij een weinig azijn en blaast hierop, daarna tikt zij driemaal op het hoofd der kraamvrouw en spreekt de placenta toe om haar uit te noodigen naar buiten te komen.

De moeder der kraamvrouw heeft zich over het kindje ontfermd en geeft het wat suikerwater te drinken. Nadat het gewasschen is, mag de moeder haar kind zien. Inmiddels zijn er geneesmiddelen gereed gemaakt voor de kraamvrouw:

- 1°. Gestampte nitasbladeren met azijn vermengd, waarmee de zieke lichaamsdeelen worden ingewikkeld.
- 2°. Fijn gestampte wilde sirih («kerara djami»), die na gebakken te zijn met een papje gegeten wordt, liefst zoo rood mogelijk.
- 3°. Een soort zemelen vermengd met suikerwater om te drinken, bij wijze van irrigatie bedoeld.
- 4°. Gestampte groene erwten met water vermengd om te eten tot het opwekken van zog.

Deze geneesmiddelen nuttigt de kraamvrouw, waarbij zij gehurkt blijft zitten.

De placenta wordt door de moeder van de vrouw met water gewasschen en daarna met een mengsel van gestampte specerijen «kerani», «roekoenoe» en wortels in een gevlochten mandje («keroekoe») gelegd. Dit mandje bindt men stevig toe. Hierna vindt de naamgeving plaats gelijk later zal beschreven worden. De vader neemt een klapperdop en werpt deze driemaal naar den grond, onder het noemen van den naam van zijn kind. Buiten het huis bevinden zich een aantal menschen, die daarop den vader toeroepen: «Hoe heet Uw kind?» Antwoord b.v.: Djara of Wadoe!

Na deze bekendmaking kleedt hij zich, welke kleeding bestaat uit: een weefsel om het middel gebonden bevestigd met een gewezen buikband, een weefsel om den hals over de schouders en een hoofddoek. Aldus aangekleed neemt hij het mandje met de nageboorte op en snelt naar den boom (nitas-, lontar-, of waringinboom) om het daarin te hangen. Het is hem verboden om onderweg iets te zeggen, noch met iemand te spreken. Na het mandje opgehangen te hebben, schudt hij het heen en weer hetwelk een verzoek aanduidt, opdat het kind dapper zal worden en niet bang of schrikachtig zal zijn. Een boom, waarin de placenta pleegt gehangen te worden, mag nimmer geveld worden.

Bij eene moeilijke bevalling dient de vroedvrouw de hulp der voorouders in te roepen. Op Savoe meent men dat, wanneer een bevalling lang duurt en het proces moeilijk gaat, hetzij de vrouw of haar echtgenoot een strafbaar feit heeft gepleegd (overspel, diefstal of twist). Daarom stelt men aan vrouw en man allerlei vragen om hen tot eene bekentenis te brengen, want men geloof dat door deze bekentenis de bevalling verhaast wordt. Het erkennen van bedreven kwaad sluit echter de straf niet uit, maar dient slechts de bevalling, want vaak wordt eene klacht ter zake van den erkenden diefstal of van het beleden overspel bij den rechter ingediend.

Wordt een kind in de voetligging geboren, dan roept men namen van personen aan, die gestorven zijn door zich te verslikken in een stuk vleesch of in eene vischgraat.

Blijft de navelstreng bloeden, dan blijkt hieruit dat het kind geen juisten naam heeft ontvangen. In dat geval raadpleegt men de voorouders. Om bloeding te voorkomen of te stelpen wordt

de wond belegd met een mengsel van gebakken klapper en spinnenwebben.

Een bijzonder gunstig teeken wordt het geacht indien een pas geboren kind ontlasting krijgt, in tegenstelling wanneer zulk een kind urineert, want zegt men «zijne ouders zullen tegen hunne ouders ongehoorzaam zijn geweest».

Men acht het gunstig indien de tweelingen van één geslacht zijn en noemt zulks «kedoeë natta» (lieve tweelingen), maar indien het een jongen en een meisje is, spreekt men van «kedoeë harro» (ongewenschte tweelingen).

Een kind, dat bij de geboorte reeds veel haar heeft, mag een voorspoedig leven verwachten. Lijkt een kind sterk op moeder of vader, dan geeft men het gewoonlijk aan een ander familielid ter opvoeding, want zijne vader of moeder zouden spoedig sterven.

Indien een kind met den helm («hoto») geboren wordt, droogt men dit vlies en bewaart het om later als geneesmiddel te dienen. Wanneer het kind dan ziek wordt, legt men dit vlies in water en geeft het hiervan te drinken. Ook neemt men het mede in den oorlog om zich onkwetsbaar te maken; bovendien gebruikt men den helm wel tot bevruchting der rijstvelden.

Behalve de genoemde geneesmiddelen, die na de bevalling aan de kraamvrouw verstrekt worden, eet zij gedurende de eerste drie dagen pap met roode uien. Op den derden dag mag zij zich baden met warm water waarin drie bloemtrossen van den lontar gelegd zijn; na dit bad verwarmt zij zich weer boven het vuur. Hierdoor zegt men «sluiten de beenderen weer toe». Na deze drie dagen gaat zij naar de rivier, waar zij een stuk drogen klapper stuk trapt hetwelk «melk koopen» beteekent. In de rivier staande masseert men hare borsten, want de eerste melk moet uitgestort worden en mag het kind niet nuttigen.

In geval het kind bij de bevalling overleden is wordt de eerste melk spoedig uitgestort en weggeworpen. Vervolgens neemt de moeder aarde van het kindergrafje en mengt dit met zwarte mieren waarmee de tepels worden ingesmeerd, opdat de borsten zullen opdrogen. De melk van een moeder wier kind overleden is, mag niet aan een ander kind gegeven worden, want dit zou spoedig sterven.

Het kind wordt pas op den derden dag aan de borst der moeder gelegd, daarvóór voedde men het met suikerwater.

Moedermelk wordt door de Savoeneezen ook als geneesmiddel voor zieke oogen aangewend.

Gedurende de drie dagen dat de kraamvrouw op de rustbank ligt, brandt het vuur onder haar. Dit vuur mag niet gebruikt worden om voedsel op te koken, behalve indien het een feestdag der Savoeneezen is, want dan mag het eten voor den offermaaltijd daarop wel toe bereid worden. Daarom heet die vuurhaard ook wel «*rao mengi*», de vuurhaard van het voordeel.

Haarscheren.

Na den derden dag staat de moeder op en is het oogenblik aangebroken, dat er feest gevierd kan worden, namelijk het feest van het haarscheren. Alle familieleden zijn uitgenoodigd; verschillende slachtdieren (*bada*) zooals varkens en geiten zijn opgebracht, ook «*penjaoe*», d.w.z. mais en rijst. De vroedvrouw moet eveneens van de partij zijn om haar deel te ontvangen. Allereerst wordt een varken geslacht en zijn vleesch hangt men in het gedeelte van het huis waar de vrouwen verblijf houden («*kopo*»), want dit vleesch is bestemd voor al de vrouwen, die bij de bevalling behulpzaam waren. Dit vleesch der dankbaarheid heet «*wawi kedara*». Een ribgedeelte brengt men naar den zolder en is bestemd voor «*deo*», een beschermer; evenzoo legt men vleesch neer op de rustbank waar de bevalling heeft plaats gehad en eindelijk brengt men een offer aan den hoofdstijl van het huis.

Inmiddels zijn ook de andere dieren geslacht, rijst en mais gekookt en heeft men een groote mat voor het huis uitgespreid. Alvorens deze mat te spreiden, legt men een hoeveelheid aarde, een spijker en twee bladen («*roehelama*») kruiselings neer. Op de mat wordt de rijstpan geplaatst; over al het eten strooit men een aantal erwten en maiskorrels met de bedoeling om de «*kracht*» van het eten tegen te houden. Hierna wordt het eten opgeschept in hoopjes van tien op een rij, terwijl bij iedere rij een stuk vleesch wordt neergelegd. De verdeling van dit eten geschiedt als volgt:

- vijf rijen voor den gever van het varken;
- drie rijen voor den gever van een schaap;
- twee rijen voor den gever van een gulden;
- één rij voor iedere dorpsgenoot;
- één rij voor iedere kookster;

één rij voor iederen slachter;
 één rij voor de vroedvrouw, waarbij een varkenspoot is gelegd.
 Dit feest wordt over dag gevierd.

Na den maaltijd vindt het haarscheren plaats, d.w.z. het haarscheren voor den eersten keer, want zulks geschiedt twee maal. De grootmoeder draagt het kind uit het huis en gaat met hem op de mat voor de trap zitten. Een willekeurig persoon is met het haarscheren belast. Deze heeft een scherp mes en een bakje met water (wo dwabba) voor zich; met dit water wordt het hoofdje nat gemaakt en daarna al de haren afgeschoren. De tweede maal, dat dit haarscheren plaats vindt, laat men de voorste haren staan. Op vijf-jarigen leeftijd heeft wederom een scheerpartij plaats waarbij alle haren worden afgeschoren behalve een plukje haar aan het voorhoofd en één op het midden. Het afgeschoren haar doet men in een mandje en legt hier een lombok bij met de bedoeling dat het kind nimmer het haarknippen zal vergeten. Het mandje wordt op den zolder gehangen.

Na dezen maaltijd en het haarscheren vindt het boven beschreven baden der moeder plaats; ook het kind wordt gebaad met water waarin drie mangkoedoe-bladen gelegd zijn. Teruggekeerd van deze baadpartij zetten de ouders en familieleden zich om het overschot van den feestmaaltijd (nga'a waoe bai) te nuttigen.

Doopteest. («Titoe dāba»).

Een eigenaardige gewoonte der heidensche Savoeneezen is het «titoe dāba», hetwelk ik met «doopteest», beter «dooophandeling» betitel. Of de oorsprong hiervan ten tijde der roomsche Portugeezen moet gezocht worden?

Deze dooophandeling der Savoeneesche heidenkindertjes vindt plaats in de maand Dāba, d. i. ongeveer Mei. De moeder heeft een groot watervat («kedoela») met water gevuld en plaatst hier de kleine in. Tot driemaal toe wordt het kind in en uit het water genomen. Vervolgens kauwt de moeder sirih-pinang en maakt met het roode spuug een kruis op het voorhoofd van het kind, op de beide wangen en op de kin. Ten slotte wordt het kind nogmaals in het water gedompeld en zegt de moeder:

«Kaleo lape teo tali manoe la Teriwoe».

Ga kijken naar het hanenvechten te Teriwoe¹⁾.

¹⁾ Een plaats waar de Savoeneezen gewoon zijn kippen te offeren.

Den volgenden dag herhaalt de vader hetgeen de moeder eerst deed. Hij zegt dan:

«Kaleo lape teo tali manoe la Nada aè.»¹⁾

Ga kijken naar het hanenvechten te Nada aè.

Eindelijk spreken de ouders den volgenden wensch over hun kind uit:

*Pedjaè pewede ngara ana ja

Djara kolo doee kolo adjoe

Djara tabi ai tabi loko».

*Worde ons kind bekend

in den lontarboom, in de boomen

aan den waterkant en rivieroever».

Hetgeen wil zeggen dat de ouders hopen hun kind voorspoedig te zien, dat het rijk en voornaam huwt, en in zijn of haar huisgezin voordeel ontvangt.

Naamgeving.

Eerst nadat de navelstreng is afgesneden, gaat men over tot de naamgeving («pehoeni ngara»). Niettemin gebeurt het vaak, dat men reeds voor de geboorte een naam voor den aanstaanden wereldburger heeft gekozen. Tot de namen, die men aan kinderen geeft, behooren in de eerste plaats die der voorouders, want deze behooren bewaard te blijven. Ook bijzondere omstandigheden of ervaringen tijdens de bevalling kunnen invloed op de naamgeving hebben. Wordt het kind b.v. aan boord van een schip geboren, dan ontvangt het den naam «zee» («nama»).

Het naamgeven geschiedt op Savoe door de bekende wichel-methode der residentie Timor, waarbij men als het ware aan de voorouders («ama-apoe») een naam voor het pas geboren kind vraagt. Men steekt eene speer in den stijl («tarroe»); de linkerhand omvat het einde der speer, terwijl de rechterhand tot den paal poogt te reiken. Gedurig worden namen der voorouders genoemd, totdat het den wichelaar gelukt den stijl te reiken. De naam, die op dat moment genoemd werd, wordt dan den kleine gegeven, want de voorouders geven toestemming dezen te gebruiken («kerai wango»).

De tweede wichelmanier geschiedt aldus: Vanuit een gegeven punt meet men één span met den duim en den middelsten

¹⁾ Zie vorige noot.

vinger uit, hierna meet men schuins naar boven en poogt vervolgens het eerste punt nauwkeurig te raken.

De derde wijze is een werk der vrouwen. Men hangt een steen aan een touw en laat dit slingeren; indien het touw recht naar voren slingert, is de juiste naam getroffen.

Deze «spelletjes» herhaalt men totdat het gelukt en zodoende een naam is vastgesteld. Of de ontvangen naam goed is, blijkt uit de volgende critische beschouwingen aan de natuur ontleend. De naam is verkeerd indien

- 1°. het kind voortdurend huilt,
- 2°. geen goeden afgang heeft,
- 3°. de navel aanhoudend bloedt,
- 4°. de oogjes ziek zijn.

Blijven deze kwalen optreden, ondanks dat alle mogelijke namen der voorouders zijn gegeven, dan gaat men over tot het zoeken van andere namen, b.v. rai (land), kota (dorp), wadoe (steen); of naar namen van hemellichamen: liroe (hemel) moto (ster); of wel naar die van getallen: heo (negen), ngoeroe (tien); en volgens eigenschappen: dèra (lang), baba (kort), Ie (goed); ten slotte naar namen van boomen: wennji (pinang), paoe (mangga) ¹⁾.

Ook op ouderen leeftijd weten de Savoeneezen de namen hunner kinderen te veranderen, indien b.v. het kind voortdurend ziek is. In Holland noemt men dit in vele kringen een bedrog van het Heidendom: men wil zodoende het kind onkenbaar maken voor dengenen, die het ziek maakten. Naar hetgeen ik met de Roteneezen en Savoeneezen meemaakte, komt het mij voor dat deze veronderstelling geheel verkeerd is. Niet de heiden probeert zijne voorouders te bedotten door de naamsverandering, maar hij zoekt den wil der voorouders uit te vorschen. De ziekte van het kind is een gevolg van hetgeen den voorvader, naar wien het genoemd is, overkwam. Een strijd onder de voorouders of een meningsverschil maakt het kind er de dupe van. Daarom gaat de animistische heiden op zoek uit naar den stand onder de voorouders; hij vraagt opnieuw een naam voor zijn kind, wellicht wil een sterkere voorvader zijn naam (dus zijn kracht) aan den patient geven.

Tot nog toe spraken wij over den naam zooals een kind dien

¹⁾ Voor Rote werkte ik dit uit in een opstel, Tijdschr. B. G. v. K. en W. Deel LXIII pag. 402 v. v.

bij zijne geboorte ontvangt. De namen der ouders veranderen, zoodra hun eersteling geboren wordt, hetzij dit een jongen of een meisje is. Bijvoorbeeld: de Savoenees Hebe krijgt een zoon Hoeroe genaamd; nu zal de naam van dezen jongen zijn Hoeroe Hebe, d.w.z. Hoeroe de zoon van Hebe. En opdat men begrijpen zal, dat Hebe de vader van Hoeroe is, voegen de Savoeneezen er «Ama» (vader) bij, zoodat het wordt Ama Hoeroe Hebe. Wordt Hoeroe nu een zoon Haba geboren, dan noemt men dat knaapje Haba Hoeroe, maar zijn vader verliest zijn naam Hoeroe Hebe en noemt zich Ama Haba Hoeroe.

Dus:

- I. Hebe (jongensnaam) krijgt tot zoon Hoeroe, en heet nu Ama Hoeroe Hebe.
- II. Deze jongen zal nu heeten Hoeroe Hebe, omdat hij de zoon van Hebe is.

De moeder verliest altijd haren naam bij de geboorte van haar eerste kind, want zij die bijv. eerst Wennji heette, noemt zich thans Ina Hoeroe Hebe, d.w.z. de moeder van Hoeroe Hebe. Dat men zich later naar den eersten kleinzoon of de oudste kleindochter gaat noemen komt niet voor.

Voor de Savoeneesche christenen zijn familienamen ontstaan naar den grootvadernaam. B.v. een jongen, zoon van Kitoe, wordt christen met den naam Johannes. Nu wordt zijn christennaam niet Johannes Kitoe, maar Johannes Tadoe, de vader van Kitoe. De familienaam is dus Tadoe en zullen zijne kinderen en kindskinderen daarmede genoemd worden. Het komt echter veel voor, dat christen-Savoeneezen dubbele namen dragen, een fout van de godsdienstonderwijzers door onkunde met hunne eigen landsgenooten. Ter verduidelijking: Johannes was de kleinzoon van Tadoe, zijn vader heette dus Kitoe Tadoe; inplaats dezen knaap Johannes Tadoe te noemen, schreef men op den doopbrief Johannes Kitoe Tadoe.

Besnijdenis.

De besnijdenis (hakka) is eene mutilatie die door alle Savoeneezen wordt ondergaan. Men verricht haar aan de jongens tusschen zes en vijftien jaar, want men is overtuigd, dat, indien een man niet besneden is, zijne kinderen spoedig zullen sterven. Bovendien worden mannen, die niet besneden zijn, door de vrouwen bespot.

Niet iedereen mag deze mutilatie verrichten, maar onder de ouderen zijn enkelen, die zich hiermede belasten; zij worden daarom «mone bakka», die de besnijdenis verricht, genoemd. Zoowel op het veld als in het bosch mag deze handeling verricht worden, eenig feest is er niet aan verbonden, zoodat men vaak wacht tot twee of drie knapen zich opgeven.

De ouders van den jongen geven den operateur eenige geschenken voor zijne moeite, namelijk een kip, twee ketoepat rijst en eenig varkensvleesch. Hij gebruikt de volgende instrumenten: een mes (vroeger gebruikte men een bamboe-sembiloe) en een klapperdop (keke*di*). Het geslachtslid wordt zoo gelegd, dat de voorhuid met een bamboetje op den klapperdop geknepen wordt en het voorste gedeelte snijdt hij daarlangs af. Op de wond legt men daarna een middel om het bloeden tegen te gaan en spoedige genezing te bevorderen. Dit bestaat uit een mengsel van drie soorten bladeren («koe*noerte*», «lagoendi» en «koesambi») welke met water worden gekneet en als een papje op de wonde gelegd.

Drie dagen na de operatie ontvangt de «mone bakka» zijne belooning om «zijne handen koud te maken». Hij spreekt daarbij den volgenden wensch uit:

«Manno deo, manoro poelodo,
wie ne medi melatoe pa wo rai nade;
ado ja ta tari, wata rai ti ama-apoe».
Ik hoop, mijn Heer, dat gij zult
beter maken waar ik aan arbeidde;
want zoo was ook de gewoonte der voorvaderen.

Tatouage.

Als bijzonderheid valt op te merken, dat de Savoeneezen op dit gebied geheel verschillen van de andere Timorvolken zooals de Timoreezen en de Roteneezen. Bij die volken heeft de tatouage eene «jenseitige» beteekenis in tegenstelling met de Savoeneezen. De Timoreezen bedoelen met de tatouagefiguren in het hiernamaals vuur te koopen en de Roteneezen gelooven dat de dooden zich er eten mee kunnen verschaffen, namelijk aardwormen. Bij de Savoeneezen is de tatouage («datta») niet oorspronkelijk, maar van vreemde volken overgenomen. Aan-gezien velen als matroos op schepen dienst doen, ook voor eenige jaren in Australië bij de parelvisserij werken, hebben

zij gelegenheid te over om allerlei tatouage als zoogenaamde verfraaiing van het lichaam te bewonderen. Trouwens het is nog niet algemeen in gebruik, zelfs is het in den vorsten- en fettorstam van Seba verboden; men beschouwt het als verminken van het lichaam. De figuren, meestal bloemmotieven of menschen, worden op de borst en armen geprikt, vooral het meest op de armen. Kinderen onder de vijftien jaar tatoueeert men nog niet, «want dat doet te veel pijn». Het is geen bepaald handwerk van eenige personen, want iedere willekeurige persoon mag het verrichten; zoowel mannen als vrouwen worden getatoueed. Als instrumenten bezigt men een doorn van den djeroekboom of een naald; de verfstof bestaat uit lontarsuiker met het zwart van een kookpot gemengd. Het figuur wordt met de doorn of de naald ingeprikt en daarna met de verfstof ingewreven.

Tandenvijlen.

Het tandenvijlen («roho ngoetoe») houdt op Savoe verband met den leeftijd dat men huwbaar is, dus op vijftien- à zestien-jarigen leeftijd, zoowel bij de jongens als bij de meisjes. Voor de meisjes geldt het, dat hare tanden gevijld moeten zijn voordat zich de menstruatie-verschijnselen voor het eerst openbaren. Deze handeling behoort dus niet tot het huwelijksritueel, want zonder dat de tanden gevijld zijn, worden de huwelijks-mogelijkheden nog niet overdacht. Integendeel bespot men personen wier tanden nog niet zijn gevijld; tegen jongens zegt men «mone kodjo» en tegen meisjes «beni kodjo», hetgeen wil zeggen «die tanden heeft als een paard».

Het tandenvijlen is zeer algemeen op Savoe; de voortanden, zoowel van de boven- als onderkaak, der vrouwen worden geheel afgevijld; bij de mannen daarentegen worden die, zoo ook de snij- als hoektanden, slechts plat gevijld. Van vrouwen wier ondertanden niet gevijld zijn doch wel die der bovenkaak zegt men: «gelijk een hond die een geit bijt».

De tanden van de bovenkaak der vrouw bewerkt men met een gladden steen, die der onderkaak met een vijl. Behalve genoemde werktuigen gebruikt de operateur water met zout vermengd, alsmede de binnenste vezels van het pelepah-touw; tegenwoordig legt men ook een halven gulden in het water, doch vroeger kende men dit gebruik nog niet. Alvorens tot de operatie over te gaan, moet de patiënt het «damar-Endeh-

hout» kauwen, opdat hij of zij onder het vijlen den operateur niet zal bijten. Het vijlen moet in het huis van dengene geschieden, aan wien deze handeling wordt verricht; buitenshuis is het verboden, want men vreest den wind.

Het geld alsmede een kip wordt den operateur tot belooning geschonken.

Ook onderzocht ik de reden van het zwartmaken der tanden (-stompjes) en kreeg de volgende mededeelingen. Men maakt de tanden zwart, opdat de wormpjes die niet zullen aantasten; zij zullen dan niet uitvallen; men zal geen pijn krijgen van de tot het merg toe afgevijlde tanden, en eindelijk . . . omdat het zoo mooi staat. Het middel waarmede de tanden worden zwart gemaakt heet «ei hegeri».

Geneeskunde; offers.

Priesters heeft men op Savoe niet, maar degene, die de offers («oedoe nga'sa»), meest speciaal de offers bij de groote feesten, brengt, is de grondvoogd (Sav.: »Dèo Rai; Mal.: «toean tanah»). De kleine huis- en familieoffers worden, zooals uit het boven beschrevene reeds bleek, door onderscheidene profane personen gebracht. Wel kent men speciale personen die geneesmiddelen weten aan te wenden; de mannen heeten «mone melare», de vrouwen «beni melare».

Indien de Savoeenees ziek ligt, onderzoekt men door het speerwichelen naar de oorzaak der ziekte, zoodat de voorouders hiervan mededeeling doen. De onderzoeker somt allerlei ziekte-oorzaken op en poogt door zijne wichelmethode vast te stellen welke der genoemde oorzaken de ziekte heeft opgewekt.

a. Blijkt de patient bijv. ziek te zijn omdat onder zijne dieren:

- 1°. een zeug alleen wijfjes-biggen wierp;
- 2°. een merrie tijdens den vollen maanavond wierp;
- 3°. een der kippen eieren of een harer kuikens pikte;
- 4°. een paard een dunnen afloop had terwijl het door den patient bereden werd;
- 5°. een merrie een nieuwe maaltand kreeg;
- 6°. een karbouw hoorns heeft, welke elkander aanraken;
- 7°. een karbouw midden in de nacht loeide;

dan wordt het dier dat als de oorzaak van de ziekte moet worden beschouwd, geslacht en zodoende de grond der ziekte weggenomen.

b. Blijkt dat de patient ziek geworden is omdat hij door een weerwolf gebeten is — de Savoeneezen gelooven, dat de soeanggi of weerwolf des nachts komt — dan onderzoekt men wie als zoodanig verschenen is. Is deze persoon aangewezen, dan wordt hem of haar opgedragen den zieke een geneesmiddel te geven, waardoor deze zal herstellen. Is de aangewezene inderdaad de gezochte weerwolf, zoo zal de patient genezen. Een der redenen, waarom ieder voor een weerwolf wordt aangezien — op Rote en Timor evenzoo — is het volgende. Een persoon, meestal eene oude vrouw of iemand met een lichaamsgebrek, kwam iets vragen, hetzij te leen, hetzij om te bezitten. De eigenaar weigerde het verzoek dat één of meermalen herhaald werd. Korter of langer nadat de vraagster of vrager was weggegaan, voelde de eigenaar zich onwel en ontstond de overtuiging, dat de teleurgestelde wraak oefende en als weerwolf zijn prooi had gegrepen. Op dit thema heb ik op de Timoreilanden de meest wonderlijke geschiedenissen mede gemaakt, die ik niet zou kunnen gelooven, indien ik er niet persoonlijk getuige van was geweest.

Bij alle andere ziektegevallen («lai ngalloe») waarvan de aard door het wichelen is aangewezen, vlecht men eerst een mandje en vult dit met rijst en vleesch, hetwelk bij de poort van het dorp wordt gehangen. Vervolgens bereidt men een medicijn, bestaande uit rotte uien, gekookte zuurzakschil en suiker, hetwelk den zieke te drinken wordt gegeven, terwijl bovendien door offers, bestaande uit rijst en vleesch, de voorouders tot herstel van den kranke goedgunstig worden gestemd.

Bij ondervolgende ziekten wordt nog het volgende geapplied: Bij hoofdpijn neemt men gestampte roode uien, bast van den kèlorboom, gebakken droge kokos, vermengt dit alles met azijn en wordt daarmede het voorhoofd van den patient gewreven. Bij oogziekten wordt het zieke oog ingedruppeld met suikerwater, waarin zemelen te week zijn gelegd of met moedermelk, dan wel met het uitgeperste vocht van verschillende bladeren. Bij buikziekten laat men den buik van den patient bespuwen met sirihvocht door lieden, die «warm» worden beschouwd (naï). Hoestpatienten wrijft men den rug in met den bast van damar en klapper en met de naigola-vrucht.

Indien men verneemt, dat er eene epidemie heerscht, wendt men middelen aan om deze uit het dorp te weren. Aan alle hoeken van den dorpsmuur legt men gevulde mandjes en

lontarbladeren neer, welke gekruist worden neergelegd. Daarbij zegt men :

«Kom niet in ons dorp, gij kunt toch immers gaan
 waarheen ge wilt;
 Komt gij toch, welnu, leef alleen in dit mandje en
 in deze bladeren».

Eene andere manier om eene epidemie af te wenden, geschiedt op de volgende wijze. Men neemt een zwarte kookpan waarop een kruis met krijt geteekend wordt; zoomede een wan gevuld met allerlei levens- en genotmiddelen, die in de huizen der Savoeneezen te vinden zijn, als rijst, maïs, klappers, sirih, pinang, enz. enz. Dit alles legt men op den top van een heuvel, die dicht bij het dorp staat.

Indien de ziekte toch in het dorp hare intrede heeft gedaan, moet de grondvoogd (Dèo Rai) die weer uit het dorp verdrijven. Uit elk huis verzamelt hij levensmiddelen, zooals maïs, rijst, groenten of anderszins, als garen, verfstof, boomschors, enz. en brengt die naar den oever der zee. Een en ander plaatst hij in een door hem van lontarblad gemaakt scheepje en stoot dit in zee, zeggende:

«Ga terug naar de plaats waar gij vandaan kwaamt,
 want gij hebt al uwe kleinkinderen hier gezien».

Ziet een Savoenees (dit geldt vooral voor Timoe) veel vuurvliegjes in een boom, dan neemt men dit als teeken aan, dat er spoedig eene ziekte het dorp zal binnen treden.

Als een bewijs van dynamische levensopvatting bij de Savoeneezen lezen wij in Med. Ned. Z. G. 16e jaargang pag. 291 bij Donselaar: «Reeds waren de pokken op Savoe uitgebroken, toen de Radja van Raidjoewa zich tijdelijk hier (Seba) bevond. Raidjoewa was toen nog vrij gebleven. De Radja keerde terug, met zich brengende de ontvangene geldswaarde van een aan den Resident verkocht paard en eenig huisraad, dat hij van den posthouder had overgenomen. Na zijne terugkomst brak de ziekte ook op Raidjoewa uit, en daar men thans de oorzaak meende gelegen te zijn in het overgebrachte geld en goed, besloot de Radja beide in zee te werpen, mede op sterken aandrang van de bevolking».

Lijkbezorging.

Is het oogenblik aanstaande dat de patient zal overlijden, zoo haast men zich om water te koken waarin drie groene erwten en een stukje varkensvleesch gelegd is. Dit water noemt men «ai lango djara», het water voor het laatste geluid. Vervolgens giet men dit in een halven klapperdop om met behulp van een uit klapperdop vervaardigden lepel den zieke te laten drinken, hetgeen beteekent dat men een weinig op het hoofd uitstort en op de beide beenen. Zoodra de laatste adem is uitgeblazen, kussen nakomelingen den doode tot driemaal toe, anderen haasten zich om een gedeelte van den wand van het huis te openen. Behoort de overledene tot het mannelijk geslacht, zoo opent men den wand in het mannenverblijf, die «roelaboe doeroe» heet, anders die in de vrouwenafdeeling, »roelaboe kopo» genaamd.

Het lijk wordt op eene nieuwe mat gelegd, het hoofd naar het noorden gekeerd, de handen uitgestrekt langs het lichaam, waarna het met water gewasschen wordt door een der familieleden of een stamlid. Het weefsel waarin de doode stierf, wordt aan den persoon ten geschenke gegeven, die het lijk wascht; hij mag de «slimoet» nimmer verkoopen.

Zoowel bij mannen als vrouwen wasschen de kinderen of familieleden de haren van den doode met gekneede klapper vermengd met reukwerk. Deze haren blijven los om het hoofd hangen en worden niet gevlochten. Ook is het ten strengste verboden er een kam in te steken; kammen van de(n) overledene zijn voor de kinderen. De kleeren voor den doode bevinden zich in een mand («kepepe pana»), deze mand wordt als «warm» beschouwd en mag niet dan na een offer geopend worden. Men onderscheidt een mand voor mannen en een voor vrouwen. In de mand der mannen bevindt zich o.a. een «slimoet» («higi mèa»); een geweven buikband («wai mèa»), een hoofddoek («lehoe mèa»), benevens reukwerken als «kerani», muskaat, enz. In de vrouwenmand zijn o.a. saroengs («ei mèa» aanwezig.

Is de overledene een man, zoo kleedt men hem met de «slimoet», buikband en hoofddoek; deze slimoet heet «mensen te verschrikken» en wordt ook nimmer door levenden gedragen.

Anderen beijveren zich om van vier bamboes, verbonden door pelepah, eene stellage («adjoe herai») te maken waarin de

overledene geplaatst wordt. Men bindt hem met opgetrokken knieën middels twee inééngestrengelde touwen, vervolgens wordt hij opgetild en in de «adjoe herai» gezet, in het midden van het huis, d.w.z. op de scheiding tusschen «doeroe» en «kopo». Een platte steen dient tot zitplaats; voor het hoofd hangt men vijf klappers, een stuk varkensvleesch en een tros pinangvruchten. Wederom pleegt men hierna eene handeling, die gelijk enkele andere geschetste gebruiken wijst op roomschen invloed uit vroegere tijden. Want zoodra het lijk in de «adjoe herai» zit, maakt men een teeken op het gezicht '«hoere rai», namelijk op het voorhoofd, de neuspunt en de beide wangen. Mond en oogen sluit men met een zilverstuk. Hierna vindt het beweenen en betreuren van den doode plaats door familieleden, vrienden en dorpsgenooten.

Sterft de man, zoo moeten zijne echtgenooten, kinderen en naaste familieleden het lijk voortdurend bewaken, maar is de vrouw of een der kinderen overleden, dan mag de man zich hieraan onttrekken, want hij behoort allerlei regelingen te treffen voor de begrafenis en het doodenfeest. Het overtollige huisraad plaatst men op den zolder of brengt het naar andere huizen. Ook waken de Savoeneezen er voor, dat geen kat over het lijk zal loopen of springen, want de doode zou zich bewegen.

Evenals voor eene vrouw vlecht men voor een overleden man een mandje van pas geplukt blad en vult dit met rijst en reukwerk. Vervolgens hakt men het in tweeën, waarbij de eene helft omlaag valt en het andere deel in handen blijft. Bij deze handeling zegt men:

«Dit mandje hak ik in tweeën,
het eene is uw deel, het andere voor mij,
daarom hebt gij thans eene andere plaats
dan ik en mijne kinderen».

Sterft een kind, dan zeggen de ouders bij het splijten van het mandje:

«Ana mae wari dakka wari,
Mae make kara ina oe, dakka maka kara ama oe».
Moge de moeder weer een kind krijgen,
om weer te keeren tot de borst der moeder en tot
uw vader.

Deze handeling, die door de weduwe, den weduwnaar of de ouders verricht wordt, noemt men «pe bakka kedoeë», de ketoe-pat splijten.

Het «gongslaan» («tabba led») geschiedt bij sommige stammen, maar in anderen is het verboden, omdat men het vroeger ook niet deed. Als reden voor het «gongslaan», vertelde men mij dat het eene eerbetuiging voor den doode is, dien men voorstelt als op reis-gaande, want wanneer iemand eene verre reis gaat maken wordt er ook op de «gong» geslagen.

Gewoonte is, dat bij het overlijden der gegoede Savoeneezen geweren worden afgeschoten «woba kepo» genaamd; bij rijks-grooten en vorsten gebruikt men kanonnetjes uit den ouden tijd en legt hier buskruit in. Dit noemt men «woba worena». Driemaal achtereenvolgens wordt na het overlijden een schot gelost, opdat men aan alle kanten het geluid hoort, evenzoo nadat het graf is gevuld en de begrafenis ten einde gebracht.

Bij het overlijden van een vorst gaan twee ruiters te paard rond, om het bericht alom mede te deelen. Alle die naar het sterfhuis gaan, moeten de voeten nat maken als teken van gehoorzaamheid, opdat geen vreemde als vorst zal opstaan.

Gelijk gezegd komen velen den doode beweenen; zij dragen een zwarte «saroeng» en een dito «slimoet» («higi lipa lèo kolo») over de schouders om tijdens het weenen hun hoofd daarmee te bedekken. De vrouwen der familieleden brengen eene «slimoet» of «saroeng» ten geschenke mede «balla woetoe», om den doode in te pakken. Deze geschenken hangt men over een touw of legt men bij het lijk waarna men tot het weenen overgaat.

Het aantal personen dat op bezoek komt is zeer groot; wie bij het lijk kan komen kust het, wrijft of aait hoofd van den doode onder weeklagen en weenen. Anderen, die door de groote schare niet tot den doode kunnen komen, omarmen de naaste familieleden en weenen zoo.

Den ganschen dag en nacht door weenen de vrouwen onder leiding van eene oude vrouw. Het gelukte mij eenige dier klaag-zangen te noteren.

«Na doeke do peloedja nga heleo ja?
Rido boele ke ne ama nga namone ja,
boele doke daoe do titoe pa ja,
made make ama nga namone ja.
Pamike ne ngedde rowi ja?

Kari dida oeba ja nga dooe,
 toe ke ja ta akke tape made;
 era rae kowa dome kae dara,
 perihe maja rowi ngaä hogo ro».

Wie zal mij onderhouden en naar mij omzien?
 Want er is geen vader en broeder meer bij mij,
 er is geen helper meer voor mij,
 want mijn vader en broeder stierf.

Waar zal ik hem nog zien?

Indien ik verkeerdelijk tegen anderen sprak,
 zoo zal ik gebonden sterven;
 maar is er schaamte in het dorp,
 zoo zal ik in hun huis te eten genoodigd worden. ¹⁾

En de tweede klaagzang luidde:

«Medjdje redje redje danni ade ja;
 nadoe rike dokale donara wie ja?

Do oenoe pala mi delo lolè ai
 mi kore kobe djawa ratoe;
 djadji mi wo wadoe pahhi koro,
 lila la djaoe manga.

Ngati rae Horo Haba Djami Kore
 djadi mi wango lala rae nidoe lala Kowa,
 nami ngaä tado boele, nami ngimoe tado ngedde.
 Ta djadji hammi haba hioe haba,
 mae akki ti kekana,
 dohe lila ngioe ngalloe, aggoe bowe lado djaoe.»

Mijn hart is verbrijzeld en verslagen;
 wie zal nu voor mij zorgen?

Ik ben gelijk de roep des waterdragers
 en als de vogel Ratoe;
 zooals de steen de vleugels verlamt van de vogels,
 die ver wegliegen.

Van het dorp Horo Haba Djambi Kore
 gaan de geesten rond de dorpen en plaatsen,
 waar geen eten is en geen water wordt gezien.

De putemmer vernielt den putemmer,
 het bindsel verbreekt het gevlochtene,
 de wind werpt alles overhoop en jaagt een waterhoos op.

¹⁾ Een beroep op de milddadigheid der dorps- en stamgenooten.

Behalve deze twee klaagzangen, waarin de achtergeblevene zich beklagt over eenzaamheid en verlatenheid, zong eene zeer oude vrouw mij een ander lied voor. Deze zang bestaat feitelijk slechts uit mooie namen den doode, zijne familieleden en voorouders gegeven. Het werd aangeheven naar aanleiding van het overlijden van den Savoenees Wadoe Djara. Elke zin stelt dus een naam voor, aangevuld met de vermelding van eigenschappen; heldennaam enz. De eerste zin vermeldt den vader van den overledene, de tweede zijn zoon, de derde zijn kleinzoon, de vierde en vijfde zijn broeders, de zesde zijne jongste zuster en daarna andere familieleden en voorouders.

Wadoe Djara Rede Lodo Kana,
 Ama Lomi Lai Hina,
 Ama Toda Kore Rohi,
 Wide Lodo Ae,
 Wila Boenga Doke Haba,
 Medo Manoe Mara,
 Djara Loeloe Weo Hawoe,
 Ina Mehe Mengi, Djami Kore Rohi,
 Ina Noti, Gili Radja Ratoe Dima,
 Ina Gata Woeë Oli,
 Here Delo Poenga Padja Manoe,
 Ina Amoe Hoeroe Radja Ratoe Dima,
 Ina Manoe Haba Djami Kore,
 Haba Djami Kore, Ama Dira Wewo Ratoe Dima,
 Ama Konga Rihi Ratoe Teranate,
 Ama Njoera Ga Waloe Dima Ke,
 Ama Toge Mehe Lena Djami Kore,
 Wona Laoe Radja Ratoe Dima,
 Djami Doke Hina, Ama Manoe Haba Djami,
 Ama Woenoe Laoe Radja Ratoe Dima,
 Lomi Laoe Hina, Ama Doko Hina Laoe,
 Ama Bire Laoe Haba Djami Kore,
 Ama Idje Hoeroe, Nade Ba Tara,
 Ina Tali Lai Hina, Ina Djawa Riwoe Wadoe,
 Ama Nia Djoeroe Manna,
 Ama Kaho Meno Oedoe,
 Ama Doko Hina Dima Leba Djara,
 Rohi Bire Lai, Haba Djami Kore,

Ama Kore Lomi, Lai Hina Dimoe,
 Melo Kaha Radja Ratoe Dima,
 Ama Pona Djara Lai.

Den geheelen nacht zingt en galmt men dit lange lied.

Aan de klagers worden geen belooningen gegeven, tenzij een dier is geslacht en aan allen dan vleesch wordt uitgereikt. Vooral bij de stammen waar de «gong» wordt geslagen is dit gebruik zeer in zwang. De vergoeding, aan vrouwen voor hun geschenk gegeven, heet «pala beni abba», en die aan mannen «pala mone abba». Voor medegebrachte «slimoet», ontvangt een vrouw drie stukken vleesch en een karbouwenpoot terug; evenzoo een man die een paard of een karbouw voor de begrafenis bijdroeg. Voor elken hoofddoek geeft men twee stukken vleesch en een varkenspoot ten geschenke.

Hoewel meestal de begrafenis op den derden dag plaats vindt, gebeurt het ook dat men eerst op den zevenden of negenden dag hiertoe overgaat; in Timoe geschiedt dit altijd op den zevenden dag.

Het paard, dat de doode geregeld bereed, wordt gedood, welke gewoonte «djara penaoe» heet. Over zijn rug wordt eene gebloemde «slimoet» gebonden, staart en hals worden met een doek versierd terwijl een snoer koralen om den hals en de pooten gebonden wordt. Daarna steekt men het dier met een speer dood. Dadelijk vallen alle aanwezigen op het doode beest aan om iets van zijn vleesch te bemachtigen. Volgens de voorstelling der Savoeneezen zal de overledene op dit paard naar de plaats der zielen rijden, namelijk te Lèwa, Djoeli en Haha. Deze drie plaatsen, waar de doodenzielen verblijf houden, liggen achter het eiland Soemba. «Indien men naar Soemba kijkt, kan men het zielenland met zijne bewoners zien», zegt de Savoenees, «doch bij het naderen dezer plaats ontdekt men geen mensch».

Ook andere dieren worden voor den doode geslacht en het vleesch door de aanwezigen gegeten. Zoo worden een op den rug van een karbouw geplaatste hond en eene geit dood geslagen en daarna die karbouw doodgestoken.

Is het oogenblik genaderd om den doode te begraven, dan legt men hem op eene nieuwe pandanmat, welke dichterlijk «lai loeloe nade, waloe lai loeloe roke» de mat voor het lijk van den doode, of «dapi nappi», slaapmat van den doode

genoemd wordt. Het lijk van een man draagt men door de deur van het mannenverblijf dat aan den voorkant van het huis ligt; het lijk eener vrouw gaat uit het vrouwenverblijf door de achterdeur.

Zoolang het lijk in huis ligt, is het hoofd naar de zee gekeerd; maar bij het uitdragen brengt men eerst de voeten naar buiten en draagt het zoo naar het graf.

Vroeger begroef men op Savoe zijne dooden bij het woonhuis, de man aan den voorkant, onder de trap van het mannenverblijf, de vrouw aan den achterkant van het huis, onder de trap die van de vrouwenafdeeling naar buiten voert. Dat deed men, omdat het huis ook als woonplaats van het lijk werd beschouwd («amoe takka ihi, takka koeri»), en was het verboden om in bosch of veld te begraven. Om hygiënische redenen heeft het Bestuur deze plaats voor begraven onder het huis verboden, waarna het inlandsch Zelfbestuur begraafplaatsen heeft vastgesteld. Wel eigenaardig is in dit verband dat verschillende oude menschen mij inlichtingen vroegen waarom het Gouvernement tegen de Savoeneesche gewoonte van onder-het-huis-begraven is.

Aan den ochtend van den begrafenisdag wordt iemand belast met het graven van een graf («mone poeroe rai»). Alvorens daartoe over te gaan, legt hij een droog stukje klapper als offer op de aarde om daarmede den grond van den «heer van den grond» («moeri rai balla») te koopen. Daarna steekt hij driemaal de spade in den grond en fluisterend vraagt hij de toestemming aan dien geest om hier te mogen graven. Zijne makkers kunnen thans aan het grafgraven beginnen; bij het doodenfeest wordt hij voor zijnen priesterlijken arbeid beloond. Het graf wordt in een cirkel van ongeveer één meter middellijn gegraven; ook de diepte bedraagt een meter, d.w.z. tot boven het middel van den graver. Het graf dieper dan een meter graven, beteekent volgens de Savoeneezen dat een ander spoedig zal volgen. Ook mag bij het sluiten niet meer dan één d.M. aarde boven den grond opgestapeld worden, want dan zal een der familieleden sterven. Vroeger werden voor het graf van een vorst of aanzienlijke eenige slaven gedood om den afgestorvene in «Hades» te dienen.

Tegen vier uur, bij het neigen der zon (horo lodo), begeeft de begrafenistoet zich van huis. Kinderen en familieleden brengen het lijk buiten het huis, terwijl allerlei behulpzame personen

het grafwaarts dragen. Alleen kinderen, die bij hunne geboorte of kort daarna overleden zijn, moeten s'morgens begraven worden.

Bij aankomst bij het graf werpt een der familieleden erwten, mais, rijst en klapper over zijn hoofd in het graf («wini lebe»), vervolgens spreidt men een mat op den bodem uit. Het touw waarmee het lijk gebonden was, wordt ontknoot, de geldstukken van mond en oogen weggenomen en het daarna in een mat gerold. De «*adjoe herai*» waarop het lijk met de mat grafwaarts is gedragen, het touw, de zilverstukken enz. worden tezamen in een kuil of rivier geworpen welke dichterlijk «*melaha*» wordt genoemd. Hierna zet men den doode in zijn graf met het aangezicht naar het westen, naar de zee gekeerd. Het graf wordt met aarde aangevuld, hetwelk de mannen twee aan twee stevig intrappen. Zij heeten daarom «*mone dadjdja roa*» en ontvangen als belooning een portie vleesch op het doodenfeest.

Het stapelen van steenen op het graf, een muurtje oprichten, enz. kennen de Savoeneezen niet. Mijn bezwaar hiertegen dat de varkens het graf kunnen omwroeten, werd weerlegd met de verklaring: «dat geeft niet, mits er maar niet meer of minder dan een d.M. aarde boven het graf ligt.» Over dit graf spreidt men een mat uit en plaatst hierop een gevulde sirih-pinangmand.

Vaak behoort de weduwe onder degenen die het lijk volgen; zij loopt er ongewasschen bij met verwarde haren als teeken van verdriet.

s'Avonds na de begrafenis wordt de doodenziel te eten gegeven. Het huisgezin maakt een emmer van lontarblad gevuld met suiker en een mandje met aangestampde rijst en eenig vleesch gereed, en hangt dit in het huis tegenover de deur, welke plaats «*roetata*» genaamd is. Hieronder strooit men asch van den haard. Wanneer nu s'morgens een gat in den onderkant van de saamgestampde rijst zichtbaar is, de hoeveelheid suiker verminderd schijnt, of er voetsporen in de asch zijn, dan blijkt duidelijk dat de doodenziel gekomen is om zich met de toebeide spijzen te verzadigen. Is geen dezer teekenen te zien, zoo kan dit beteekenen dat de doodenziel op de overlevenden vertoornd is, of dat hij door andere zielen wordt vast gehouden.

Drie avonden achtereen brengen de familieleden den overledene zijn voedsel en hangen dit op de «*roetata*» of in de vrouwenafdeeling bij de «*tarroe woei*». Bij het ophangen der spijzen zegt men: «Kom eten, want dit heb ik voor U klaar gemaakt.»

De derde avond, waarop voor het laatst dit plaats vindt, heet «talloe rammi». Na deze drie avonden, dus op den derden dag na de begrafenis, gaat men over tot het «pemaœ do made», het beëindigen der zaken van den doode. Aan den ochtend van dien dag doodt men een kip en kookt eenig rijst, hetwelk tezamen bij den stijl van het huis wordt gezet om daar den ganschen dag ten dienste van de doodenziel te staan. Men gelooft dat de rijst en het vleesch van zelf zullen vermeerderen.

Ook doodt men slachtdieren en kookt eten om allen te beloonen, die voor de begrafenis bijdroegen of hulp betoonden. Een groote mat wordt beneden voor de woning uitgespreid en hierop het vleesch en de rijst geordend. Overeenkomstig de geschenken of den gepresterden arbeid ontvangt een ieder zijn deel om daarna huiswaarts te keeren.

De familieleden blijven achter om, nadat alle beloonde belangstellenden zijn vertrokken, de voor den doode bestemde spijsen bij den «tarœ» gezamenlijk te eten. Dien dag gaan vrouw en kinderen naar het graf en brengen mandjes gevuld met rijst en varkensvleesch. Op het graf gekomen, slaat men de mandjes in tweeën en zegt: «Kom niet meer naar ons en uwe kinderen zien». Ook heeft men een bootje van lontarblad gemaakt, waarin zich het volgende bevindt: een korrel rijst, een korrel mais, een weinig suiker, een stukje klapper, sirih en pinang, alsmede drie van lontarblad vervaardigde poppetjes, voorstellende den doode, den roerganger en den man, die aan boord met het looden en ankeren belast is. Met dit «speelgoed» gaat men naar den oever van de zee om het bootje weg te sturen, want de Savoeneezen gelooven dat Ama Paga Laga met zijn boot hen zal aanhaken om naar het zielenland te geleiden waar de plaatsen Lèwa, Djoeli en Haha liggen. Deze Ama Paga Laga is de Savoeneesche «Charon», die de dooden over de zee naar het doodenland brengt.

In tegenstelling met hen die op gewone wijze sterven, spreken de Savoeneezen van «made rakka», d.w.z. allen die in den oorlog sneuvelden, verdronken, uit een boom vielen, in het kraambd stierven, zich ophingen, kortom: door een ongeval uit het leven gingen. Deze menschen worden niet met opgetrokken knieën begraven, maar het lichaam gestrekt, de handen langs het lijf, de oogen gesloten met «kolo lara» («indera laksana») en het hoofd naar het Zuid-Oosten gekeerd. Ook werden zij vroeger

Savoeneesche huizen (nieuwe stijl).

niet onder de trap begraven, maar aan den kant van het huis (doeroe loear).

De haren eener in het kraambed gestorven vrouw, worden losgemaakt, doornen in de armen en in de nagels gestoken (tegenwoordig naalden), een kippenei in beide oksels gelegd, en het hoofd omgedraaid.

Indien een kind bij de geboorte overlijdt, noemt men dit «made mehari», de dood van een naamlooze. Gelijk gezegd, wordt zoo'n kind in den morgen begraven. Drie dagen hierna gaat de moeder naar het kindergraf met een stuk sandelhout en droge klapper; driemaal neemt zij met het hout een weinig aarde op en zegt:

«Labe kara kaboe die ja ao wenji».

Keer terug naar mijn «borst».

De groet.

Bij het ontmoeten op den weg vraagt de een: «Waarheen vader?» (moeder, broeder, kind, enz.) of «Van waar vader?» De aangesprokene, komende bijvoorbeeld van de markt, antwoordt: «Ngatti paha, ama! (Van de markt, vader) of: La paha ko, ama» (naar de markt, vader).

Bij het binnentreden van een huis klinkt ons «hoe vaart u?» in Savoeneeschen mond: «Mami kemoe, na weini? (ina, ama)», al klaar met koken, zuster, (moeder, vader)? Wanneer twee personen elkander op den weg ontmoeten, reikt de eene zijn mandje met sirih-pinang over. Na het sirihkauwen nemen zij afscheid zeggende: «Kako we ina è! (ama, naweni)», Ga verder moeder (vader, broeder)!

Huisbouw; offers.

Als materialen voor den bouw van het Savoeneesche huis (amoe) wordt het volgende gebruikt.¹⁾

De groote stijlen («gèri ae») zijn van de stammen van den lontarpalm (kepoe doe); de kleine stijlen («gèri iki») zijn ook van dat hout gehakt. De trap (langa) vervaardigt men van lontarplanken evenals den vloer («kelaga») van het huis; echter zijn deze laatste glad geschaafd.

¹⁾ Deze beschrijving geldt voornamelijk het oude adathuis; de tegenwoordige woningen hebben meer licht en lucht.

De wanden («roe laboe») bestaan uit gevlochten lontarblad-matten, de balken («ae, kebie») en de zolder («damoe») zijn ook van lontarhout. Van dit laatste maakt men ook de sparren («anjoe no'oe»), terwijl de dakbedekking («roe amoe») uit lontar-bladeren («roe doee») bestaat en niet uit rietgras, want «dan zal het huis in brand vliegen». Spijkers worden bij den huisbouw niet gebruikt, doch alles gebonden met het pelepahtouw (pipa).

De bouwmeester heet «mone djagga amoe»; hij zorgt voor den ganschen huisbouw en wordt door de dorpslieden bijgestaan; andere werkbazen, die speciale gedeelten voor hun rekening nemen, zooals op Rote, kent men op Savoe niet. Terwijl de bouwmeester en zijne helpers aan den arbeid zijn, rust op dengene voor wiens rekening het huis gebouwd wordt de plicht hen te eten te geven, hetgeen men «penga's da'oe do djagga» noemt.

Bij het leggen van den vloer van het huis ontvangt de «mone djagga» een half varken ten geschenke; evenzoo beloont men hem met een half varken en den poot van een karbouw wanneer het dak wordt gelegd; ook zijne medehelpers ontvangen hun deel overeenkomstig den arbeid door hen gepresteerd.

Als werktuigen (menara) worden bij den huisbouw gebezigd: de bijl («ketaka»), het hakmes («wèla»), het graafijzer («oeda»), de beitel («pa»), de dissel («oego»), het meetsnoer («doloe» en een mes («toedi»). Vóór het gebruik dezer werktuigen wijdt men ze niet, maar wel na afloop van het werk worden ze «koud» gemaakt.

Om een huis te bouwen, kiest men eene plaats uit, die niet ver van de rivier verwijderd ligt. Aangezien geheel Savoe onder de verschillende stammen verdeeld is en dus alle grond een eigenaar heeft, moet degene, die een huis wil bouwen, dien grond vragen aan of koopen van het stamhoofd. Aan den mond van eene rivier zal men geen huis bouwen, want daar huizen en verkeer de geesten. Ook gaat men niet bij groote boomen wonen, want daar verblijven eveneens vele geesten. Bij groote steenen plaatst men zijne woning niet, want zulke steenen zijn voor de menschen «taboe». Bij graven mag men wel zijn huis bouwen; immers vroeger begroeven de Savoeneezen ook hunne dooden onder de woning. Een plaats waar de bliksem insloeg, durft men niet te bewonen, want men vreest dat het zich zal herhalen. Als algemeene regel geldt op deze eilanden dat men geen huis zal bouwen op plaatsen waar vroegere huisgezinnen

1. Vrouwenverblijf „woei”.
2. Mannenverblijf „doeroe”.
3. Trap aan den achterkant van het huis voor de vrouwen, „langa woei”.
4. Trap aan den voorkant van het huis voor de mannen, „langa doeroe”.
5. Kopò, plaats waar gekookt wordt.
6. Onder het huis „raà me ngarroe”.
7. Deur van het vrouwenverblijf „oeboe kelaè”.
8. Deur van het mannenverblijf „oeboe kelaè”.
9. Een der vele stijlen waarop de vloerbalken rusten, „geri kelaga”.

10. De vloerbalken „ae dara”.
11. Zoldervloer.
12. Balken waarop de zoldervloer ligt „dara damoe”.
13. Zolder „damoe”.
14. Stijl waarop de nok ligt „kidjoe aga”.
15. Groote stijl „tarroe”.
16. Wandje om den zolder af te sluiten „ketanga rohe”.
17. Wand om de twee woonruimten af te scheiden „roehedidi”.
18. Deur tusschen beide woonruimten.

19. Nokbalk „lai banggoe”.
20. Balk der sparren „bangoe peledè”.
21. Wand aan de vrouwenafdeeling „roelaba kopo”, wordt weggestooten bij den dood eener vrouw.
22. Wand aan de mannenafdeeling „roelaba doeroe”, wordt weggestooten bij den dood van een man.
23. Stijltjes die het dak ophouden, geri, kolo akka”.
24. Vuurplaat „rao”.

zijn uitgestorven. Op Savoe heeft men deze uitzondering gemaakt, dat indien van die oude woningen niets meer over is en het gras op die plaats is opgekomen, er geen bezwaar bestaat daar wederom te bouwen. Nimmer echter zal men zijn huis plaatsen daar waar vroeger iemand verongelukt is, of op verraderlijke wijze gedood, want dat is een verboden plaats («worai do meme»).

Welnu, na al deze overleggingen eene geschikte plaats gekozen te hebben om zijne woning te bouwen, gaat men er toe over om nader te beproeven in hoeverre deze grond «koud» en geen weg der geesten is.

De eerste proef geschiedt met een stuk drogen klapper, hetwelk des avonds op het gewenschte terrein wordt neergelegd. Indien nu des morgens blijkt dat de mieren aan den klapper hebben gegeten, is het duidelijk dat deze grond niet mag gebruikt worden voor den huisbouw.

Voor de tweede proef gebruikt men een sirihblad en doet hierop eenig zout, waarna dit in het midden van het terrein wordt gelegd. Is het zout des morgens gesmolten, zoo blijkt de plaats ongeschikt.

De derde proef is in zooverre verschillend van de tweede, dat niet een sirihblad doch een blad van den «*indera laksana*» («*kole lara*») wordt gebruikt. Is de plaats afgekeurd, zoo staat er niets anders op dan een ander stuk grond te zoeken.

Alvorens tot den bouw van het huis over te gaan, brengt men een offer aan den Heer van den grond, bestaande uit een rood kuiken of een zwart haantje en een weinig gekookte rijst, hetgeen te zamen op een steentje op den grond wordt neergelegd. De bouwer spreekt hierbij:

•Moeri Rai Balla,
mai we ma ngaa ade oehoe namanoe nade,
wie mengaroe meredè paèra nade,
ngeta petitoe ri amoe keri ja pade».
Heer, die de groote aarde bewoont,
kom het hart van dit kuiken eten,
breng geluk aan deze plaats,
opdat ik het huis hier zal oprichten.

Als vasten regel geldt dat de benodigdheden voor den huisbouw in drie dagen moeten gezocht en vervoerd worden; meer dan drie dagen is absoluut verboden uit vrees voor de straf-

bare gevolgen, die hieruit voor de zoekers en aanstaande bewoners zullen voortvloeien.

Op «made raka», pemali-dagen, mag men niet uitgaan om materialen te zoeken. Velde men b.v. op den eersten dag eenige boomen en wordt de tweede een pemali-dag, dan mag men die boomen niet meer vervoeren naar de plaats waar het huis zal gebouwd worden, doch laat men ze liggen en zoekt ander materiaal.

Alvorens uit te gaan om de materialen te zoeken, worden de werklieden «koud» gemaakt, en tevens onderzoekt men of de dag wel «geschikt» is. Een varken, een hond en een kip worden geslacht en gezamenlijk gegeten; het hart der dieren onderzoekt men («helèo ade bada») om na te gaan of de dag verboden is. De familie gaat eerst uit om eenig materiaal te verzamelen alvorens de werklieden het bosch mogen intrekken («noehoe djami»).

Bij het houthakken zijn eenige aangelegenheden waarop zeer nauwkeurig wordt acht geslagen. Indien van een gevelden boom onder het vallen de top afknapt, beteekent zulks dat degene voor wien het huis wordt gebouwd, spoedig zal sterven. Wenscht men den boom toch te gebruiken, zoo dient een hond geslacht te worden, opdat zijn bloed het gevaar afwere. Eveneens, indien de boom onder het vallen in andere boomen blijft haken, beteekent zulks dat de heer des huizes spoedig, nadat het huis gereed is, zal sterven. Na een kip en een hond te hebben geofferd, mag de boom omlaag getrokken worden.

Voor de echtgenoot van den heer des huizes gelden geene verbodsbepalingen gedurende den huisbouw, zooals weefverbod enz., hoewel zulke verboden wel in acht genomen werden ten tijde dat de echtgenoot ten strijde trok of op jacht ging.

Boomen waarin zich vogelnesten bevinden, velt men niet, want zeggen de Savoeneezen: «het geslacht zal uitsterven en de geboorten ophouden». Evenzeer onthoudt men er zich van om een boom, waarin een gat zichtbaar is, te vellen, want er zal honger in het huis komen; het gat is aan een graf gelijk.

Bij het vellen van den grooten boom om als hoofdstijl van het huis «tarroe doeroe» te dienen, offert men een kip; ook spreekt men tegen den boom. Het vleesch wordt aan den voet van den stam gelegd en de bouwer zegt: «Dit kippenvleesch is voor U, wil zegen en voorspoed in het huis brengen dat op

U gebouwd wordt. Thans verhuizen wij van deze plaats en brengen U naar de plaats waar het nieuwe huis zal staan». Nadat de boom gevallen is, bindt men een geweven buikband («wai») driemaal om den stam en daarna wordt hij weggedragen.

Gelijk reeds eerder gezegd is staat elk huis niet op zichzelf, maar vormt het met andere een complex, waarom heen een muur van steenen («poedi») wordt opgericht.

Niet naar de hoofdpalen, maar naar het aantal daksparren zijn de huizen der Savoeneezen onderscheiden, d.w.z. de sparren die tot in den nokbalk steken. Men onderscheidt huizen met vijf («wo lammi»), met zeven («wo pidoe») en met negen sparren («wo hèo»). Nimmer is het aantal sparren even, want «dan zouden alle leden van het huisgezin spoedig sterven».

Ook vroeg ik den Savoeneezen waarom zij hunne huizen op palen bouwden, waarop het antwoord luidde: «kattoe kelaga, kemoeboe», d.w.z. op de palen plaatst men het offereten, want dit mag niet op den grond gelegd worden.

Onder het huis («roä me ngarroe») weven de vrouwen, in het huis («kelaga») wonen en slapen de huisgenooten en op den zolder («damoe») bewaart men het zaaizaad («wini»), de mand met de pemali-kleederen («kepepe pana») en de werktuigen om de tuinen te bewerken («koö»).

De huizen der Savoeneezen zijn altijd naar het Noorden («bodae») of Zuiden (bolouw) gekeerd. De verklaring mijner zegslieden was, dat de ligging van het eiland Savoe zulks gebod, het hoofd naar het Westen en de voeten Oostwaarts, daarom het gelaat naar Noord of Zuid gekeerd. De beide hoofdstijlen heeten «tarroe doeroe» (stijl in het mannenverblijf) en «tarroe woei» (stijl in de vrouwenafdeeling). De stijlen waarop de vloer rust, zijn de «geri kelaga», terwijl over deze stijlen balken liggen «ae dara» genaamd.

Het mannenverblijf («doeroe») is door een wand (roelaboe, roehedidi) van de vrouwenafdeeling («woei») afgescheiden. De wand aan het einde van het mannenverblijf heet «roelaboe doeroe», terwijl de wand aan het einde van de vrouwenafdeeling «roelaboe kopo» heet, omdat het achterste deel dezer afdeeling voor kookplaats dient en «kopo» genaamd is. In dat gedeelte is ook de vuurplaat («rao»);

Om in de woning te komen, staan een tweetal trappen ten dienste; één aan den voorkant («langa doeroe») en één aan de

achterzijde («langa woei») waarlangs men respectievelijk in het mannenverblijf en in de vrouwenafdeeling komt. Bij de beide trappen zijn deuren («oeba kela») om het huis te sluiten; ook in den wand tusschen de twee woonruimten bevindt zich een deur. Oorspronkelijk werden geen trappen gebruikt, maar maakte men halverhoogte een vloertje («kelaga rai»), zoodat de binnentredenden van den grond op dat vloertje stapten om daarna het huis in te klimmen.

Het dak reikt aan de voorzijde tot twee meter van den grond, maar aan den achterkant tot slechts één meter. Dit dak rust dan ook nog op stijltjes, die buiten de eigenlijke woning staan en «geri kolo akka» heeten.

Plattegrond.

1. Vrouwenverblijf „woei”.
2. Vuurhaard „rao”.
3. Mannenverblijf „doeroe”.
4. Trap voor het mannenverblijf „langa doeroe”.
5. Trap voor het vrouwenverblijf „langa woei”.
6. Wand tusschen de beide woonruimten „roehedidi”.
7. Deur tusschen de beide woonruimten.
8. Stijltjes die het dak ophouden „geri kolo akka”.

De zolder («damoe») is slechts boven de vrouwenafdeeling en steunt eenerzijds op een balk («dara damoe»), die weder op twee stijlen («kebie») rust. Deze zolder is aan den open kant door een wandje van gevlochten klapperbladeren afgescheiden. Dit wandje heet «ketanga rohe».

De nokbalk heet «lai banggoe», en rust op vier stijlen («kidjoe aga»). Boven den nokbalk bevindt zich de «bengoe pelede» waarin de sparren (adjoe ma'oe) gestoken zijn; deze balk eindigt soms in hoornen, maar meestal niet. Deze beide balken («lai banggoe» en «bengoe pelede») omwikkelt men met kadjangmat.

De latten, die op de sparren liggen, heeten «badoe», waarop de lontarbladeren worden gebonden. Het bindsel noemt men «akki roe lai langgi», — binden als de staart van den visch «langi».

Voordat tot het graven der gaten voor de palen wordt overgegaan, stort men suikerwater en uienwater op die plekken, «opdat menschen en dieren in het huis voorspoed en zegen zullen ondervinden».

Allereerst plaatst men de vier hoofdstijlen («doeroe») om de hoogte en breedte te bepalen. In de gaten dier stijlen leggen de Savoeneezen zilverstukken of ringen. Vroeger doodde men een slaaf bij den hoofdstijl en zijn hoofd werd in het gat geworpen. Wonderlijk is het, dat tegenwoordig zelfs niet het bloed van een offerdier in het gat wordt gestort. Bij het stellen van den hoofdstijl zegt men tot hem: «Nu wordt gij geplaatst, breng toch in dit huis voorspoed, vrede, rijkdom en lang leven.»

De nokbalk bestaat uit één stuk; bij het insteken der dak-sparren moet men de grootste nauwkeurigheid betrachten, want door geringe afwijking zullen «de huisgenooten later voortdurend klijven en kibbelen». De spar in den hoek van het dak (te ba^lka) heet de weg waarlangs de geesten komen; daarom wordt deze aan het uiteinde stevig met pelepahtouw gebonden. Indien de spar in het midden van het dak («dalloe ae» = de groote buik) verkeerd gesteld wordt en daardoor eene onregelmatige verdeling ontstaat, zegt men dat alle bezittingen uit het huis zullen verdwijnen.

De vuurhaard («rao») bevindt zich in het gedeelte («kopo») waar de vrouwen verblijf houden. Hij bestaat uit een gevlochten mat waarop witte aarde is gestort; op eenige steenen plaatst men de kookpotten. Volgens de Savoeneesche voorstelling wordt de vuurhaard door een viertal «heeren» bewaakt, namelijk

Weo Ai, licht van het vuur,
Lado Habboe, bloem der vuurrook,
Hoera Awoe, aschverdrijver, en
Woro Awoe, aschverzamelaar.

Aan dit viertal brengt men offers, bestaande uit stukjes kippen-vleesch en zegt hierbij: «Wilt gij het vuur bewaken en het brandhout bij deze plaats brengen».

Over de trap («langa») handelden wij reeds; het aantal treden is niet vast, zoowel even als oneven. Waarschijnlijk acht men het aantal treden van geen beteekenis, omdat de Savoeneezen vroeger geen trap maar een opstandje («kelaga rai» = klein vloertje) gebruikten om het huis in te klimmen.

Als het huis gereed is, brengt men ook een offer op de trap en wel in het bijzonder voor de godin die de trap bewaakt «Beni Adji Oeli», die in de liederen genoemd wordt: «Beni Adji Oeli doke tade dara amoe». Voor de trap ligt een steen waarop men dus stapt bij het afdalen, «wo wadoe djalli» geheeten. Deze steen beschouwt men als de bewaarder van het huis, die de bewoners tegen moeite en zorgen beschermt («wowadoe tie heti'i»).

Het groote feest bij den huisbouw is dat gevierd bij het in-dekken der woning («boro amoe»); dan worden stieren geslacht en de arbeiders beloond. Het dekken van het dak gaat met roepen en zingen gepaard, welk gezang begeleid wordt door een voorman («mone hoda»). Terwijl de arbeiders al zingende hun werk verrichten, werpen anderen geschenken voor hen naar boven. Een feest voor allen beëindigt den huisbouw, waarna de woning betrokken wordt.

A f w e e r m i d d e l e n .

Op kruiswegen weten de Savoeneezen allerlei te leggen, als een kokosnoot («kewoenoe»), lontarblad, sirih-pinang, bloemen, enz. met de bedoeling om ongeval, moeiten en wraak van zich af te weren. Gelijk de wegen hier van één scheiden en naar alle kanten uitloopen, zoo zal het gevreesde kwaad op deze plaats verdeeld worden en voor de menschen ongevaarlijk zijn.

Zij, die een geest meenen gezien te hebben, teekenen een kruis op den grond, opdat zodoende die geest daar niet meer zal passeeren.

V u u r m a k e n .

Op drieërlei wijzen weet de Savoenees vuur te maken. Ten eerste gebruikt hij een droog stuk hout en maakt hierin drie tot zes gaten, op wier bodem een weinig van den vezeligen

bast der kokosnoot wordt gelegd. Een stokje steekt men in een der gaten en draait dit tusschen beide handen vlug rond. Door de wrijving van het stokje in dat gat ontstaat warmte en zullen de klappervezels vuur vatten. Deze wijze van vuurmaken heet «poedoe ai».

De tweede methode geschiedt middels een vuursteen («wadoe deoe»), een stuk ijzer en eenige klappervezels. Door wrijving van het ijzer over den steen ontstaan vonken, die de klappervezels doen branden. Men noemt dit «wadoe deoe kale ai».

De derde manier gelijkt op de eerste, alleen gebruikt men daarbij een halven klapperdop en boort in dezen een gaatje waarin het stokje juist past. Met de handen draait men deze klapperdop rond, waardoor het stokje meedraait en dezelfde werking verricht als boven geschetst. Deze methode noemt men «wogili ai».

M u z i e k.

Bij alle mogelijke gelegenheden bespelen de Savoeneezen de gong («namangoe»), zijnde koperen bekkens; deze wijze van muziek voortbrengen wordt «wobba namangoe» of «sabba namangoe» genaamd. Een compleet muziekstel bestaat uit veertien stuks, waaronder tien bekkens, namelijk:

een groot bekken,	gaha,
twee groote bekkens,	dai dala,
een groot bekken,	leko,
twee kleine bekkens,	wope tada,
twee kleine bekkens,	woke boloe,
twee kleine bekkens,	woke redje,
twee trommels,	dere,
twee koperen borden, die met de hand	
tegen elkaar worden geslagen, woherangi,	

De bekkens worden met een dammarstok geslagen («la lolo»).

Het gongslaan bij overlijden noemt men «woba made», waarbij zes bekkens en twee trommels worden bespeeld. Ter gelegenheid van een huwelijksfeest gebruikt men tien bekkens en een trommel, hetwelk «waba èlo» heet. Bij paardrennen bezigt men evenveel instrumenten als bij het huwelijksfeest, doch deze manier van slaan noemt men dan «woba pehère djara».

Hoewel in elk dorp één of meer gongspelen zijn, moet ik in het bijzonder noemen de gongs en trommels van den grondvoogd te Seba, die in een huisje bewaard worden, dat «nada ae» heet. Alvorens men tot het planten der mais overgaat, worden de instrumenten bespeeld, speciaal de trommels geslagen. Nu geldt het geloof, dat indien de trommels niet goed geslagen zijn, de oogst ook niet zal gelukken.

Bij de feestelijke gelegenheden wordt aldus geslagen :

één persoon bespeelt de «gaha» en twee «daidala» ;

„ „ „ de «leko» ;

„ „ „

„ „ „ twee «wopetada» ;

„ „ „ „ «wokeboloe» ;

twee personen bespelen twee «woke redje» ;

„ „ „ „ «dere» ; en

één persoon bespeelt een «woherangi».

Bij het doodenfeest is de bezetting aldus :

één persoon bespeelt een «gaha» en een «loke» ;

„ „ „ twee «daidala» ;

„ „ „ twee «wopetada» ;

twee personen bespelen de trommels ;

één persoon bespeelt een «woherangi».

Hoewel gong-slaan het werk der mannen is, zijn er tegenwoordig ook vele vrouwen die het kunnen. Oorspronkelijk werd dit alleen door de mannen gedaan, maar later interesseerden de vrouwen zich ook voor de muziek.

Dansen.

De dans, speciaal de kringdans, heet op Savoe in het algemeen «pedoa». Een voorzanger zingt en de dansenden antwoorden of vallen in op hetgeen hij al zingende verhaalt. Donselaar zegt hiervan in genoemd tijdschrift: «Een geliefd volksspel is het «pedoa». Hierbij scharen mannen en vrouwen, knapen en meisjes zich in eenen kring, waarbij ieder de handen, met uitgestrekte armen, op de schouders van zijn nevenman, ter rechter- en linkerzijde, laat rusten, zoodat de kring van boven wel gesloten is, doch overigens tusschen de personen eene kleine ruimte open blijft. Op de voeten is een van bladeren gevlochten mandje of zakje vastgehecht, dat voor de helft met kleine steentjes of inlandsche groene erwten is gevuld. Een voorganger begint den

zang, waarbij de overigen telkens in koor invallen. Inmiddels draait de kring zeer langzaam rond, terwijl men de maat slaat, door het gelijktijdig en regelmatig stampen met de voeten, waarbij de steentjes of erwten een dof doch hoorbaar geluid geven in de droge bladerzakjes. Allengs wordt de zang vlugger, en in gelijke mate versnelt zich het draaien van den kring en het stampen der voeten».

Als bijzondere dansen onderscheidt men:

«Djari», een dans waarbij allen in een kring staan en elkander bij de schouders vasthouden.

„Tede”, waarbij de dansenden hun rechtervoet naar voren schuiven en de voorganger zijn zang aanvangt. Zoo schuift de kring langzaam rond.

«Tjalla», de dansenden strekken hunne armen en houden elkander zoo bij de handen vast; men blijft op zijne plaats staan, maar stampt regelmatig op de wijs met den voet op den grond.

«Keoere» («pegede»), een dans waarbij gesprongen en getrokken wordt, terwijl de zang vrij is en men met allerlei zelf gefantaseerde liederen zich vermaakt.

Het aardige van de Savoeneesche dansen is, gelijk gezegd, dat de deelnemers en- neemsters kleine mandjes met steentjes of groene erwten aan de voeten hebben gebonden. Hierdoor ontstaat zoo een rhythmisch geluid dat den toeschouwer bekoort bij iederen stap dien de dansenden doen.

Behalve ter gelegenheid van het feest «boei ihi» dansen de Savoeneezen des avonds tot zonsopgang toe. Alleen op genoemd feest, waarbij kleeren, beesten, erfstukken, enz., naar buiten worden gebracht om te luchten of te reinigen, danst men overdag. Ook dansen de Savoeneezen niet gedurende het geheele jaar, doch slechts tijdens de maanden «daba», «bangaliwoe» en «a'a», maar halen dan hunne shade dubbel en dwars in. Het zijn ongeveer de maanden Mei, Juni en Juli. (Zie voor Savoeneesche tijdrekening J. K. Wijngaarden in Meded. Ned. Z. G. 36 (1892) pag. 16—33). In de andere maanden is het dansen verboden en hangt samen met de vereischte rust voor het te velde staande gewas enz. In Koepang, de hoofdplaats van het gewest Timor en Onderhoorigheden, met een gemengde bevolking, stoort men zich niet aan die verbodsbepaling; men beoefent geen landbouw, dus behoeft men geen vrees voor de gevolgen te hebben. Elken avond met maanlicht

dansen de Savoeneezen van deze plaats hunne ronde-dansen tot den vroegen morgen, alsof er geen werkdag aanstaande is.

Opgemerkt moet worden, dat tijdens het dansen geen gebruik van muziekinstrumenten wordt gemaakt, doch het gezang en de rhythmie door den voorzanger («mone pèdjo») wordt geleid. Hij staat daartoe in het midden van den kring. Voor zijne leiding ontvangt hij een geschenk van den heer des huizes, die het feest geeft, b.v. een weefsel, klappers en dergelijke. Daarvoor bezingt hij in zijne zangen de heldennamen van den gastheer of van diens paarden en hanen.

Hanengevechten.

Bekend zijn op Savoe de hanengevechten («pemalli manoe»). Ik liet mij door Savoeneezen inlichten over deze sport en kreeg het volgende historische resumé.

In den ouden tijd leefden de Savoeneezen voortdurend in oorlog; de menschen van het Noorden streden tegen die van het Zuiden, ja elke plaats vocht tegen de andere. Daarom is in elk dorpencomplex eene plaats («nada») waar de vrede werd gesloten en de offers gebracht. Later toen de oorlogen op-hielden, gebruikte men die vredesplaatsen voor andere doeleinden, namelijk om hanengevechten te houden. Zoo was er ook strijd en kostte dit geen menschenlevens!

Behalve een vechtersbaas van een haan, is een klein mesje en eenig garen noodig om dit aan de sporen van den haan te binden. De eigenaars nemen plaats: de eene «nada» aan de «bovenzijde» («dodido») en de andere («rahi») aan de onderzijde («do wawa»). Hierna laten zij hunne hanen los en vindt de strijd plaats. Het feest wordt geopend door een persoon, «maoekia» genaamd, die zijne hanen eerst laat strijden, waarna allen mogen deelnemen.

Op groote feesten mag er niet om geld gewed worden; slechts is de overwonnen haan het eigendom van den overwinnaar. Tegenwoordig is het hanenvechten ontaard in weddenschappen, waardoor het een ander karakter heeft gekregen dan het oorspronkelijk had.

Spelen.

Als spelen der kinderen («pemanga») noem ik de volgende: «kewaddji aroe», springen over een der stampers van het rijst-

- blok. Twee stampers worden in den grond geplant en daarover moet men springen.
- «kewaddji dari», touwpringen. Twee kinderen zwaaien een touw en anderen springen er in.
- «tabba tadaka», de gong van lontarpitten slaan. Dit is een spel dat in Messara eens per jaar gespeeld wordt. Twee lontarpitten doorboort men en rijgt ze aan een touw; hiermede worden andere kinderen geslagen.
- «pepahhi womaka», de tol werpen. Om een houten tol draait men een touw, die daarna wordt weggeworpen.
- «pegala», hardloopen. In het midden van een speelterrein trekt men een streep; eenigen bewaken de streep en anderen pogen deze te passeeren en moeten zorg dragen niet gegrepen te worden.
- «pewoeni», verstoppjen. Eenige jongens moeten zich verschuilen en anderen trachten hem te vinden.
- «pepahhi dèa», steenen met den voet werpen. Eenige rijen steenen legt men neer en daarna moet een jongen, op eenigen afstand hiervan, probeeren de steenen te raken, door op zijn voet een steen te leggen en naar de geordende steenen te werpen.
- «pewoeni gadi», een in de aarde verborgen ring steken. Men verstopt een van bladeren gevlochten ring in de aarde; daarop moeten anderen met behulp van een stok probeeren dezen ring uit de aarde op te wippen.
- «pela'a wowadoe», steentjes met de hand spelen. Men neemt twintig steentjes op den rug van de hand, werpt die omhoog zoodat ze naar de aarde vallen, terwijl er één steentje weer moet opgevangen worden.
- «pela'a wopakalae», met een vrucht spelen. Men legt een zeevrucht op den voet en poogt deze zoover mogelijk te werpen.
- «kewadjoe keä», schommelen. Een touw tusschen twee boomen gebonden vormt een schommel waarmede men zich vermaakt.
- «pehahi», met steenen werpen. Dit spel speelt men op het feest «bagarae» genaamd.
- «peloeroe», worstelen. Wordt op het zand gespeeld; wie het eerst valt heeft het verloren.
- «pemalli manoe roe lolo», hanengevecht houden met «djarak»-bladeren. Aan de voeten bindt men «djarak»-bladeren en steekt hier doornen in; vervolgens vechten de knapen als hanen.

Raadsels.

Een aantal raadsels («pepèle», «pepoeloe») sommigen door schoolkinderen, anderen door volwassenen opgegeven, vinden hieronder, ter kenschetsing van Savoeneesche gevatheid een plaats.

1. Maddoe ra rena, maddoe ra ana'.

De moeder eet, de dochter eet.

Kaddji.

Kleine vijzel met beitel om de bestanddeelen van een «sirih»-pruim fijn te maken.

2. Keri rohe ne-ina ne ri ana ne, haoe bèla.

Wanneer de moeder door haar kind wordt gewreven, komt licht naar buiten.

Giroe ai.

Vuur (d.w.z. vuur dat door wrijving verkregen wordt).

3. Wobbe padi, lakka pa djaoe.

Sla hier en het raakt in de verte.

Kepo.

Een geweer.

4. Tahelèo do oemoe, ta narro dae do.

Het wordt dichtbij gezien, maar als men er overloopt is het ver.

Roedjara.

De groote (vanwege het Bestuur aangelegde) weg.

5. Ki kehabba wila boenga, titoe ne padji ne.

Wanneer de bloemen ontluiken, staat de banier.

Djara.

De staart van een paard, dat zijn gevoeg doet.

6. He daoé ina ngahe daoé ana,

kinga wobbe ne ina ne ri

ana ne, tangi ne ina ne.

Er zijn een moeder en een kind,

wanneer de moeder geslagen wordt door het kind, huilt de moeder.

Wokedo.

De klok (geslagen door den klepel).

7. Loeloe dappi ngatti laoe,

terae djawa woe boenga dai ma dae.

Een gerolde mat van de zee,

een maisbloem tot het strand.

Nawa.

Golven.

8. Era hewoe ei lobo, padara ei na enne
moeri heke poee adjoe; pokolo adjoe na enne
era he ngioe do lila nga?

Er is een meer, in dat meer
leeft een boom, op dien boom
is een vogel. Wat is dat?

Lampoe.

Een lamp (d.w.z. een petroleumlamp).

9. Toetoe deka ti de, la dalloe dai Namohai.
Kakelt hier, legt het ei in Namosain.
Kepo.

Geweer dat afgeschoten wordt.

10. Papa ti dai, papa ti dida, gerao pa telora.

Een plank beneden, een plank boven, zonsverduistering in
het midden.

Behi terika.

Een strijkijzer. (In Indië gebruikt men strijkijzers waarin
zich het vuur bevindt).

11. Karri dakka Goeroe, boele do hedaoe he ana hekola;
Karri dakka Njora, makke do ta kire.

Wanneer de onderwijzer komt, zijn er geen schoolkinderen.
Wanneer zijne vrouw komt, dan is hun getal niet te tellen.
Lodo; Warroe.

De zon en de maan. Als de zon er is, ziet men geen sterren;
wel s'avonds wanneer de maan schijnt.

12. Era ne hedai hehola, ngae ri dao hewoe
rai Hawoe, alle do ta ngae.

Er is slechts één stuk vleesch, heel het eiland
Savoe eet er van, en er blijft altijd van over.
Roedjara ae.

De groote weg. (Alle Savoeneezen loopen en rijden er over,
maar de weg blijft.)

13. Era hedaoe dooe ae. Ki haoe no, dai
dao hari-hari tahe leo.

Er is een Vorst. Wanneer hij komt,
willen alle menschen hem zien.

Hero.

De regenboog.

14. Ke ne roa, dje halle ri geri,
 Boeke ne hoeri, dai daoe tahe leo hari-hari.
 Er wordt een gat gegraven, vervolgens een paal geplant.
 Uitnoodigingsbrieven geschreven, alle menschen willen kijken.
 Do made.
 Een doode begraven.
15. Era ne kapa hewoe nga woe lai loedoe,
 ngae ne karo, hore ne lai loedoe.
 Er is een schip geladen met rijst,
 de zakken worden gegeten en de rijst weggeworpen.
 Wo hango.
 De papajavrucht. (De vele pitjes werpt men weg).
16. Era ne daoe keraa daoe nga'a tenai woe-woe we.
 Er is een mensch die slechts de ingewanden eet.
 Djadjaoe.
 Het zout.
17. He ngioe woe wabba ani pahe woe ai lobo.
 Een krokodil houdt verblijf in een meer.
 Weo, oeba.
 De tong in den mond.
18. Kinga tobbe wawi domedi haoe dora,
 kinga tobbo wawi do poedi haoe ra.
 Wanneer het zwarte varken gedood wordt komt er geen bloed,
 wanneer het witte varken gedood wordt komt er bloed.
 Koeoe.
 De nagels.
19. Era he woe namada,
 taheleo ngadi do daoe.
 Er is een oog,
 gebruikt men het, dan kan men nog niet zien.
 Daloe manoe.
 De dooier van een ei. (Het oog van een ei).
20. Domada kodo-kodo padai do kappoe badida.
 Rauw beneden, aangebrand van boven.
 Kolo koeoe.
 De top van eenen vinger.
21. Kerri tawoete addo li (bara) moa, kerri tahalla addo.
 Ingepakt en toch geen zending, geplant en toch geen korrel.
 Do made.
 Een doode.

22. Era he daoe daoe, tao amoe rohelai pipa we.

Er is een mensch, die zijn huis van een enkel «pelepah»-
touw bouwt.

Morake.

De spin.

E e d.

Den eed noemt men op Savoe «pehoro koko manoe». Wanneer iemand met een ander een twistzaak heeft, b. v. over een stuk land, dan moet hij voor den vorst, rijksbestierder en het stamhoofd een eed afleggen om zich te rechtvaardigen of zijn goed recht te bepleiten. Hij neemt daartoe een rooden haan, een stuk hout en een klein hakmes; vervolgens legt hij den hals van de kip op het hout, terwijl hij na drie maal op den grond gestampt te hebben, zegt:

«Rai, Rai, Rai! Rai ballo heo!

Kita djinge kita djaddi era oee Rai!

Herobo dara rai, keroeba dara rai,

Aoe do bala oeba, dohaoe, dji.

Boei lodo, mata madda pano».

Aarde, aarde, aarde! Negen lagen der aarde!

Indien ik de waarheid niet spreek, de aarde is er!

De aarde worde week en zacht,

de mond der aarde, die ons allen draagt, opene zich.

De zon valle en de avond scheure (m.a.w. spoedig
sterven) indien ik lieg.

En daarna:

«Adji mone talloe, Ratoe mone appa,

boei lodo mata madda pano do

lihoe do pagga do ara do mali».

Moge «Adji», die drie broeders heeft,

en «Ratoe» die er vier bezit

U bewaken en beschermen.

Hierna kapt hij met één hak den hals van het dier af. Hij, die het eerste sterft, blijkt later de schuldige te zijn.

Een andere eed is die de vorst bij zijne troonbestijging («hoepa dede dooe ae») zegt. Een weinig aarde, arak, een looden kogel en kruit worden in een glas gemengd, waarna hij zegt:

«Game goge rina deke, karri djadjdji, karri hihoe, made boei lodo, mate madda dai do la hobo la ke habba». Het water van dezen eed werke in mijn buik; wanneer ik de bevelen overtreed en onrechtvaardig oordeel, zal de zon vallen en de avond scheuren en ik geen zegen in mijn leven ondervinden.

Hierna drinkt hij het glas leeg.

Om uit te maken of iemand aan een of andere zaak schuldig is, staan den Savoeneezen allerlei manieren ter beschikking, waarvan ik een drietal wil noemen.

Ten eerste «Hioe owe».

De onderzoeker plukt een blad van een pas ontloken lontarboom en scheurt dit in vieren, bindt de vier stukken losjes aanéén, en vindt ten slotte evenzoo de beide uiteinden, zoodat hij een ring verkrijgt. Hierna wordt vastgesteld, dat, indien straks alle vier stukken losspringen de aangeklaagde onschuldig is; laten echter één of twee stukken los, dan is hij schuldig. Vervolgens blaast de onderzoeker op de vier los-aanéengebonden stukken blad, waarna de uitslag blijkt.

De tweede manier heet «Heleo dalloe».

De onderzoeker neemt een ei en maakt hier een klein gaatje in, daarna gluurt hij door dit gaatje naar binnen. Ziet hij nu in dit ei den aangeklaagde (zijn «ziel» zegt de Savoenees), dan blijkt hij schuldig.

De derde manier: «Peperoe behi pana», geschiedt met een mes of hakmes. Dit wordt door den aangeklaagde zoolang in het vuur gehouden tot het rood is; daarna zweert hij bij hemel en aarde. Is nu zijn hand geschroeid, dan blijkt hij schuldig aan hetgeen waarvan hij verdacht werd.

Landbouw; offers.

Bij de beschrijving van den landbouw («pemane worai wowadoe») behooren eenige mededeelingen over Savoeneesche feesten die hiermede in verband staan.

I. «Nga'a Poeroe Hogo».

Dit is eene offerhandeling vóór den aanvang van de bewerking der lontarboomen. Een varken wordt geslacht en het vleesch gegeten, zoowel door de mannen die dagelijks in de boomen klimmen om het vocht te verzamelen, als door de vrouwen die suiker kookken, het brandhout verzamelen enz., kortom door allen die er aan arbeiden. Een gedeelte van het vleesch legt men bij

den vuurhaard waarop de suiker zal gekookt worden; ook al de werktuigen, die bij de lontar-bewerking gebruikt worden, wijdt men of beter gezegd «voedt» men. Na den maaltijd wordt een mandje met de spijzen in den lontar-boom gehangen, opdat hij veel vrucht zal geven.

II. «Bagarae».

Hierbij bedoelt men den vuurhaard «koud» te maken na het suikerkoken. Een varken (of geit) wordt geslacht en het vleesch alleen door de huisgenooten genuttigd; andere personen mogen hieraan niet deelnemen. Het hart en de lever van dit dier hangen de mannen voor een gedeelte bij den hoofdstijl van het huis en de vrouwen leggen het andere deel op den zolder; hierna gaan allen in de rivier baden. Thuisgekomen dekt men den vuurhaard af, zoodat er geen suiker meer op gekookt mag worden. Het overgebleven vleesch nuttigt men den volgenden dag, terwijl 's avonds het «pepahi»-spel gespeeld wordt.

III. «Koöma».

Het wijden der werktuigen voor den landbouw alvorens hen van den zolder naar buiten te brengen. Allereerst wijdt de grondvoogd zijne werktuigen, terwijl den volgenden dag deze handeling door allen in hunne eigen huizen wordt verricht.

IV. «Djallima».

Nadat de akkers zijn schoon gemaakt, gaat de «waarnemende» grondvoogd rond met eene kleine «gong» als teeken, dat de akkers schoon zijn en de arbeiders behooren te wachten. De grondvoogd vermengt thans in eene groote mand de mais en erwten, die hij zal planten. De Savoeneezen planten namelijk deze beide gewassen op eenen akker door elkaar. Den volgenden dag mag de «poelodo», de helper van den grondvoogd zijne gewassen vermengen, en eerst den derden dag is dit aan de andere dorpingen geoorloofd. Hierna gaat men tot het planten over, ook weer in de genoemde volgorde. Ten slotte slacht men een varken of een geit welks vleesch genuttigd wordt; de mannen leggen hiervan bij den hoofdpaal, de vrouwen brengen het offer op den zolder. Het einde is dat allen in de rivier zich baden.

V. «Hangadimoe».

Dit is het erwtenfeest. Wanneer de erwten bloeien, brengt men een offer, bestaande uit varkensvleesch, opdat de erwten veel vrucht voortbrengen. Zijn de erwten rijp, dan plukt men

eerst de erwten, die het eerst op een afgescheiden plekje waren geplant. Deze eerstelingen worden gekookt en een gedeelte met varkensvleesch in een klapperdop gedaan, waarna dit door de rechter dorpspoort naar buiten wordt geworpen; de overigen eten de bewoners. Na deze handeling gaat men tot het oogsten over.

VI. «Bangaliwoe».

Eene offerhandeling met drieledig doel, namelijk ten nutte van den sirih-tuin («nga'a doka wennji»), de schaapskooi («doda kii») en de karbouwenkraal («doka kebao»). Een varken wordt geslacht en van het vleesch legt men behalve in de genoemde drie plaatsen ook in de etensbakken der dieren alsmede in het mannenverblijf. In dit verblijf komen ook de herders, die de schapen en karbouwen hoeden om gezamenlijk te eten; na afloop worden zij met klapperolie overgoten.

Omdat de karbouwen ook met deze olie overgoten worden, noemt men hen dikwijls «olie» («ei langa»). Met dansen («pedoa») besluit men dit feest.

Den volgende dag slacht men dieren voor het feest genaamd:

VI. «Boei ihi» (het lichaam overgieten).

Nadat het vleesch en de rijst gekookt zijn, legt men pisang-bladeren in het mannenverblijf neer en legt op ieder blad een pisang- en sirih-vrucht. Evenzoo worden deze beide vruchten gelegd op de graven, de rijstmanden, het verfat, de suikerpotten, het weefgetouw, slaappleatsen, de «kepepe pana», enz. enz. Hierna zet het gansche gezin zich aan den maaltijd, waarna men zich met dans en spel tot den ochtend vermaakt.

Onderwijl is een watervat (van lontar-blad vervaardigd) gevuld met uien-, suiker- en klapperwater, hetgeen ten slotte over de dansplaats wordt uitgestort, waarbij men zegt: «Thans eindigt het dansen, laat er vrede en voorspoed in de huizen en in het dorp zijn». Dien ochtend worden alle kleêren en bezittingen uit het huis gebracht om in de zon te drogen; ook de gouden en zilveren versierselen hangt men buiten. Nadat alles drie uren lang in de zon heeft gehangen, wordt het weder opgeborgen, hetgeen evenzeer met een offer, bestaande uit erwten en vleesch, gepaard gaat. s'Avonds vermaken alle ingezetenen zich met het kijken naar de hanengevechten.

VIII. «Hole».

Na den maisoogst verzamelt men in het dorp mandjes uit de verschillende huizen en hangt deze aan een stok om weggedra-

gen te worden. In deze mandjes bevindt zich allerlei vuiligheid, als korstjes van wonden enz. Deze worden in de rivier geworpen, waarmee men bedoelt allerlei ziekten van zich te werpen.

Over de afkomst der gewassen op Savoe teekende ik het volgende verhaal op.

«Poelodo», heer van de zon, zond zijne dochter, «Be Lodo», naar de aarde; zij daalde neer te Teriwoe in het landschap Seba. Later zond hij mannen naar zijne dochter om haar o.a. roode rijst te brengen. Be Lodo ontving deze zending en plantte de rijst, zoodat alle hare nakomelingen de rijst kennen. Behalve de rijst ontving zij ook van haren vader een rood varken, roode mais, een klapper en erwten. Wat de roode mais aangaat, zijn de Savoeneezen gewoon die bij dooden- en trouwfeesten te stampen en den gasten voor te zetten. Deze gaven van Poelodo, namelijk de rijst, mais, erwten en de klapper noemen de Savoeneezen «nini lepe». Bij het huwen moet de bruid ook de zaden dezer gewassen met zich naar het huis van haren echtgenoot brengen.

Voor den regentijd worden de akkers schoon gemaakt; de sawahs laat men eerst onderloopen alvorens ze te bewerken, de rijstplantjes zijn echter reeds in het kweekbed gezet. Men kent op Savoe alleen de rijst van sawahs, niet van droge gronden.

In de maand «koöma» worden de akkers schoon gemaakt en na het vieren van het «djallima»-feest de mais («terae») en erwten («keboei») geplant.

In den akker is van te voren in het midden een steen geplaatst, «wo wadoe toeroe». Komen de planters nu op het veld met de gewassen, dan zetten zij hun mand op dien steen en nemen voortdurend met kleine mandjes een hoeveelheid uit die groote mand om te planten. Allereerst maakt men drie gaten in de aarde vlak bij dien steen en plant hier eenige korrels in; vervolgens doet men hetzelfde aan de vier hoeken van den akker. Evenzoo plaatst men aan de vier hoeken een stok («kedoe he riwo») en hangt hier drie kleine mandjes aan gevuld met roode rijst, mais en erwten, hetgeen men de vogels aanbiedt om te eten, opdat zij hetgeen geplant is met rust zullen laten.

Het planten neemt thans een aanvang. Vanaf het midden («wo wadoe toeroe») werkt men naar de zijden toe en maakt de gaten («koedja»), middels een stok met een ijzeren punt («kekoedja»). Zwijgende gaat men steeds onder het werk voort,

want door te spreken zou men de gewassen verschrikken («bote kewoto bote»); ook is het verboden een wind te laten. Zondigen tegen dit gebod beteekent dat de vogels, muizen en mieren de granen zullen vernielen en rooven.

De akkers zijn op Savoe niet ommuurd, maar de beesten sluit men op, de varkens in hun hok, de karbouwen in de kraal, terwijl de paarden worden vastgebonden. Zoo ontkomt men vele moeiteën waaraan b.v. de Roteneesche landbouwers voortdurend bloot staan.

Andere verbodsbepalingen, die gelden gedurende den tijd dat het gewas op het veld staat, zijn:

In het huis mag geen gerucht gemaakt worden en onder het huis («roä me ngarroe») niet worden geveegd.

Bij het baden in de rivier mag men niet met zijne handen het water slaan; een spelletje dat badenden gewoon zijn te doen.

Er mogen geen dieren voor een doodenfeest geslacht worden.

Deze bepalingen te overtreden, veroorzaakt dat de bloemen of vruchtboomen van het gewas niet gedijen, afvallen of door de «walang sangit» (een soort van lang, grijs torretje, dat een stinkende lucht van zich geeft en veel schade doet aan de rijstvelden) worden opgegeten.

Slechts eenmaal worden de akkers schoongemaakt, «bari ma», den grond omkeeren. Aangezien de erwten eerder dan de mais rijp zijn, worden deze het eerst geplukt. Men vlecht vijf mandjes, één voor het midden en vier voor de kanten, en vult alle met erwten, rijst, vleesch en reukwerk. 's Avonds bindt men een mandje aan de mais- en erwtenstammen in het midden («wo wadoe toeroe»), hetgeen «oedjoe ma» heet, d.w.z. «binden opdat zij niet weggaan», evenzoo aan de vier hoeken van het veld.

Den volgenden ochtend komt men met een groote mand, versierd met lontarbladeren en «roehelama», d.w.z. kruiselings gebonden bladeren, alsmede kleinere mandjes. Deze groote mand plaatst men op den steen in het midden van het veld waarop een mat gelegd is. Onder deze mat bevindt zich een offer, bestaande uit rijst, vleesch en reukwerk, waarvan in al de mandjes wat gelegd wordt. Van de groote mat heet het, dat zij niet meer verplaatst of bewogen mag worden. Vervolgens bindt een ieder een klein mandje («hopè njama») om het middel en gaat aan het inzamelen van den oogst. Elke keer dat het mandje vol is, ledigt men het weer in de groote mand op den «wo wadoe toeroe». Het dorschen geschiedt met de voeten.

Bevindt zich in één peul een dubbele vrucht, zoo brengt men een offer uit varkensvleesch bestaande, want dit beteekent dat er iemand zal sterven. Het nalaten van dit offer straft zich zelf, omdat het volgend jaar de oogst zal mislukken. Deze erwten mogen niet met de andere vermengd worden, maar men legt ze afzonderlijk op den zolder.

Is de erwtenoogst in de groote mand gestort, dan brengt men haar naar huis. Het toonen van verwondering, uiten van schrik, enz. is streng verboden, want de kracht der erwten zal verdwijnen.

De Savoeneezen oogsten van s'morgens ongeveer zes uur tot s'middags drie uur. Indien men nu zijn gevoeg wil doen, moet men zijn mandje eerst op den steen in het midden van den akker zetten. Als algemeen gebod geldt dat niemand de voorzijde van de sawah of akker mag passeeren terwijl men aan het oogsten is; overtreding wordt met het betalen van een varken of een kip gestraft.

Hetgeen over den erwtenoogst gezegd werd, geldt evenzeer van dien der mais en rijst. De eerste mais- of rijsthalmen legt men in een klein mandje en noemt ze «woeri wini», het voor naamste gewas. Op den laatsten dag van het oogsten, brengt eene oude vrouw de «woeri wini» huiswaarts en zet dit bij den stijl «kidjoe aga». Offers bestaande uit vleesch en rijst worden er aan gebracht.

Voordat met de irrigatie der sawah wordt aangevangen brengt men aan twee goden een offer; ten eerste aan «Ketonga», hij die het water naar de sawahs brengt en op de bevoeiing toeziet; ten tweede aan «Beni-Bo», zij die het water op de sawah ontvangt en er op past.

Iedere sawah-eigenaar brengt voor zichzelf deze offers, vleesch van een rood varken of van een kip, aan den oever bij den mond der rivier.

Ook aan bronnen brengen de Savoeneezen offers, want ze worden als gewijde plaatsen beschouwd. Ontdekt men een paling («dannoe») in een bron, dan ziet men deze voor den heer van de bron aan. Daarom brengt men de overblijfselen van garen na het weven van een «slimoet» of «saroeng» bij zulk een bron «als ware het goud en zilver» ten dienste van die paling. Dat garen noemt men daarom «tai mèla».

Volgens het verhaal is in het landschap Timoe eene bron te vinden «ai mada loei maggoe» genaamd, waarin zich een visch

met vangarmen, een soort inktvisch, moet bevinden. Wanneer men nu dezen visch overdag ziet en van deze ervaring aan een ander mededeeling doet, zal deze laatste niet lang meer leven.

Rivier-palingen mag men vangen, maar die uit bronnen niet. Voor de vrouwen hebben deze dieren eene bijzondere aantrekkelijkheid, n.l. als «haargroeimiddel». Men snijdt den staart van de paling af en legt deze in de zon te drogen, deze uitgedroogde staart wordt daarna fijngestampt en met drogen klapper vermengd, met welk mengsel de haren worden ingewreven, nadat de uiteinden der haren met een steen zijn afgeslagen.

Nadat de sawah onder water gezet is, worden de karbouwen hierheen geleid om den grond te treden. Den ploeg kent men niet; trouwens de vele steenen, die in de akkers worden aangetroffen, verhinderen practisch het gebruik van dat werktuig. Daarom moeten de logge karbouwenpooten het werk doen; men brengt ze in het onder-water-geloopt-land, zoodat het gras vertrapt en de aardkorst omgewoeld wordt. Voordat de karbouwen in de sawah komen, slacht men een varken, welks vleesch echter niet gekookt maar geroosterd wordt, want den eersten keer, dat de karbouwen in de sawah loopen, vertrappen ze slechts het gras en zegt men van dezen eersten arbeid: «pe beï djoeoe». Afhankelijk van de grootte der sawah, duurt dit één tot drie dagen.

De tweede keer, dat de karbouwen dezen arbeid verrichten, heet «pe meddje ma» de aarde verbrijzelen. Zoowel de eerste als de tweede maal brengt men de karbouwen in het veld en laat hen voortschrijden zonder zich aan de richting te storen waarin deze dieren loopen. Nu gebeurt het wel, dat na deze beide bewerkingen er een stuk grond is, dat weer opwerkt, de aarde graaft men dan met een breekijzer («oeda») af en bezigt die tot het aanleggen der sawahdijkjes. Het maken dezer dijkjes heet «dama tie».

De Savoeneezen onderscheiden tweeërlei soort sawahbeplanting; de eerste «pe dara», waarbij men kweekbedden aanlegt om later de jonge rijstplantjes van hieruit op de sawah over te planten; de tweede, «are liba», waarbij het zaad eenvoudig over de sawah wordt uitgestrooid. Bij de eerste manier van werken maakt men een kweekbed («dare»), dat gedurende twee nachten onder water wordt gezet. Een maand na het planten trekt men de jonge plantjes met wortel uit de «dare» en plant ze in de sawah

over. Dit uit-trekken heet «bita ana», het overplanten «melari are»; de jonge rijstplantjes heeten «ana pa dare». Zijn ze pas opgekomen dan noemt men ze «ana ngoetoe hammoe beni», gelijk aan de haarkam eener vrouw; tegen den tijd dat ze overgeplant kunnen worden «ana ngoetoe hammoe mone», gelijk aan de haarkam van een man. Het zaaien en overplanten der jonge rijstplantjes is het werk der vrouwen.

Alvorens de rijst op de sawah wordt overgeplant of het zaad uitgestrooid, brengt men een offer op den steen in het midden van het rijstveld, bestaande uit het vleesch van een varken, karbouw of paard. Dit vleesch wordt verdeeld onder en gegeten door de mannen, die op de sawah zullen arbeiden.

Tegen den tijd dat de rijst bloeit, doodt men een varken en een geit als offer, wat genoemd wordt «hapo hobo»; allen eten van dit vleesch. Van nu af aan geldt de strenge bepaling dat men geen geluid of gerucht mag maken, waardoor de rijst zou kunnen verschrikken.

Is de oogsttijd genaderd, dan bouwt men dicht bij het rijstveld een hutje dat «lèo gattoe are» genaamd is. Een mat, manden, wannen, enz. vormen den inventaris, de mat wordt voor het huisje uitgespreid, terwijl men er eenig reukwerk op legt «opdat de rijst zal vermeerderen.» Een varken wordt geslacht en van dit vleesch doet men een gedeelte in een mandje, brengt het bij den steen in het midden der sawah — «wo wadoe toeroe» — en bindt het aan eenige daar staande rijststengels, zeggende: «Thans zijt gij gebonden, wil nu niet vluchten en elders heengaan» Evenzoo bindt men zulke mandjes aan de vier hoeken van het rijstveld. Het oogsten neemt thans een aanvang.

Wanneer op een dag minder rijst geoogst wordt dan op den daaraan voorafgaanden, zeggen de Savoeneezen dat de eigenaar van een andere sawah de rijst naar zich heeft geroepen. Daarom brandt men welriekend reukwerk, opdat de rijst wederom naar zijn rijstveld terugkeere.

Bij het oogsten zijn de vrouwen met een groote mand gewapend, die zij op het sawahdijkje zetten, terwijl de rijststengel met een mesje op ongeveer twee d. m. van de aar wordt afgesneden. Vroeger sneedt men den halm met een stuk van den klapperdop af. Is de mand vol, dan stort men die op een mat uit; iedere plukster heeft een eigen mat. Zij treedt de aren met de voeten, om zoo de rijst daaruit te bevrijden («kedoeli»).

Gedurende het oogsten is het voorbijgangers verboden den voor-
kant der sawah te passeeren, op straffe van een varken of kip
als boete te moeten betalen. Het is geen bezwaar, dat er meer
wordt afgesneden dan gedorscht; de gedorschte rijst legt men
op de groote mat voor het hutje («lèo gattoe are») om te drogen,
en wordt daarna in het huisje verzameld.

Is het oogsten klaar, dan vult men de rijst in groote manden
en laadt deze op paarden. Zijn de paarden gehuurd, dan moet de
verschuldigde huur met vleesch voldaan worden. Bij het binnen-
brengen van den oogst slacht men wederom eenige beesten;
bedraagt het aantal manden dertig, zoo slacht men drie varkens.
Helpers en paardenverhuurders ontvangen daarvan hun deel.

Het begeleiden van den oogst naar huis geschiedt onder
vroolijken zang en gejuich; men zingt:

«Meddi neme ngao, mahi neme ngadje
Rowi bani adji woeè, doke taoe dora amoe
ngatti lada lere tie, hakkoe ege ngoeroe hoka
kire ngahoe djara, ngatti lobo ma are».
Een eed wordt afgelegd en verklaard
door de vrouwen, dat de grootheid in het huis
komt van de sawah en de dijkjes, het wordt gerekend
met tientallen mannen, met honderden paarden, gebracht
van de sawah.

Bij aankomst maakt men de paardenvrachten los en zet de
manden op den grond. Nadat een rood varken als offer voor
de manden is gebracht, mag men de rijst in huis brengen. Een
mand wordt afzonderlijk gezet («keroekoe wini») en naar den
zolder gebracht; men zegt tot haar:

«Bale ke ooe ti pada time radda,
hake tabbo wawi natta manji
ta hapo, tape nette ke oe, tape hae
la damoe dida, para dida».
Gij zijt teruggekeerd van het veld en het bosch,
daarom is het dikste varken geslacht
om U te ontvangen, koud te maken, en te brengen
boven op den zolder, het bovengedeelte van het huis.

Hierna mag men overgaan tot «het sluiten van het huis»
(«halloe amoe»), d.w.z. te verhinderen dat de rijst het huis zal
verlaten. Een beest wordt geslacht en bestemt men een gedeelte

van dit vleesch ook voor «beni toba, beni pelakoe, rai marra, poedoe mara», mooie namen voor ratten en muizen, om te voorkomen dat deze dieren van de rijst zullen stelen.¹⁾

De Lontarpalm («doee»).

Men onderscheidt hier twee soorten lontarpalm, namelijk de mannelijke, «kalli mone» met langwerpige vruchten, en de vrouwelijke «kalli beni» met ronde vruchten.

De verschillende werktuigen bij het bewerken der lontarpalmen benoodigd zijn:

«Ngapi», een klem vervaardigd van twee aan elkaar gebonden stukken hout, het een langer dan het ander.

«Toedi atta doee», een scherp mes, dat gebruikt wordt om schijfjes van de vruchten af te snijden; dit mes zet men aan op een slijpplank («palla») en bezigt hierbij fijn zand («keahe»).

«Toba», steenen die met «pelepah» touw op een meter afstand van elkaar aan den lontarstam worden vastgebonden, om bij het klimmen in de palmen tot steun der voeten te dienen.

«Haba tenae», emmertjes van lontarblad gemaakt om het vocht daarin op te vangen. Bij elken boom moeten twee emmertjes zijn, die men om de beurt zal gebruiken.

«Kebiha doee», eenerzijds een gevlochten deksel om het emmertje mee af te dekken, anderzijds een mandje om het emmertje te steunen.

«Haba daoe», een groote emmer van lontarblad, om daarin het vocht uit de kleine emmertjes te verzamelen, welke emmer beneden wordt gelaten.

De bewerker klimt in den boom met de «haba lima», een klein emmertje, dat de Savoenees gebruikt om den inhoud van het emmertje in den boom («haba tenae») uit te gieten en naar beneden te brengen. Ook hangt men aan de «haba lima» een ander emmertje («haba koa») met schoon water om het materiaal in den boom te reinigen.

«Hegai», een haak van hoorn, die aan den buikband van den bewerker hangt.

¹⁾ Mijne aantekeningen over Savoeneesche tijdrekening in verband met den landbouw meen ik niet te moeten mededeelen, aangezien de belangstellende lezer die kan vinden in een opstel van den Heer J. K. Wijngaarden in de Meded. Ned. Z. G. 36e jaargang 1892 pag. 16 v. v. Zie ook Encyclopaedie v. N. I., 2e druk, pag. 68 Aanvullingen.

«Heboro», een kwast van «pelepah»stam gemaakt om daarmee de emmertjes in den boom schoon te maken.

«Dari wake», een buikband van «pelepah»touw vervaardigd.

Tegen den tijd dat de bloemtrossen van den lontar uitkomen bindt de Savoenees de «toba», aan den stam stevig vast, die hem straks als steun moeten dienen bij het beklimmen der boomen. Hierna reinigt hij de vruchten («keroeba») en knijpt ze met een houten tang («ngapi»). Dit werk noemt men «takka djara», want men knijpt de vrucht van den boom naar het uiteinde toe. Deze werkzaamheid geschiedt aldus: de lange arm van de tang laat men op den schouder rusten, terwijl men den korten arm naar beneden drukt met de vrucht er tusschen, waardoor deze telkens een kneep ontvangt. Dit werk wordt drie maal herhaald, telkens met een dag rust er tusschen. Den tweeden keer noemt men dit «tape bale», want men knijpt nu de vrucht van het uiteinde naar den boom toe. De derde maal knijpt men de vruchten gelijk den eersten keer, terwijl hierna de verschillende vruchten tezamen worden gebonden («lakko ai doe»), zoodat zij nu een bos vormen. Den volgenden dag snijdt de bewerker het uiteinde der vruchten af, zoodat ze alle gelijk zijn en laat dit een dag hangen. Ten slotte hangt men onder deze vruchten het emmertje («haba tenae») en dekt dit af met de «kebiha», opdat de vogels het vocht niet zullen stelen, terwijl het ook het emmertje ondersteunt, zoodat dit niet zal scheuren wanneer het vol lontarvocht is.

Voordat de bewerking der lontarboomen plaats heeft, viert men het reeds genoemde «poeroe hogo-feest». Bij het op-hangen van een mandje met spijzen in den lontarboom zegt men :

«Mai rai ngatti nada kolo ko,
wie hammi ei dama beo, loko madadjaroe,
medji tenae ri kowa la haba kerabbo».
Dat het sap van ver kome,
gelijk een waterfontein ontspruit,
opdat zij met een grooten emmer moet worden
opgevangen.

Het mes («toedi atta doe») mag voor niets anders gebruikt worden, dan om de lontarvruchten te snijden; sneed men er b.v. vleesch mede, dan zal het lontarvocht ophouden te vloeien.

Een mes dat voor andere doeleinden gebruikt wordt, heeft ook een anderen naam, n.l. «toedi lole».

De Savoeneezen hebben geen bezwaar om het vocht of den emmer («haba daoe») dicht bij het vuur te hangen. Tweemaal per dag worden de boomen bewerkt, namelijk 's morgens en 's avonds, opdat het vocht niet zuur zal worden. Het is zieken en hoestenden verboden van het sap te drinken, want hunne ongesteldheid zou toenemen.

Het sap uit de lontarvrucht heet «ihi doee»; men kookt het en de stroop die aldus verkregen wordt, noemt men «donahoe». Alvorens tot stroopkoken wordt overgegaan, moet de stookplaats gewijd worden. Men begint met veel hout te zoeken («toetoeh»), terwijl de zoekers een maaltijd voor hunne moeite ontvangen. De takjes en blaadjes hakt men er af («haoe adjoe»), waarna de vrouwen het hout opstapelen («doei adjoe») en op een groote hoop leggen («oedoe adjoe»); soms maakt men drie of vier stapels hout.

Is het hout verzameld, dan «graaft men de stookplaats» («kei rao»), want deze bestaat uit twee groote gaten en een klein, de

eerste twee heeten «rao ae» en de laatste «rao hangoe», d.w.z. deze kleine wordt met den neus vergeleken, waar de wind uitgaat. De stookplaats bouwt men op van witte aarde. Een ram slacht men waarvan het vleesch in de kookgaten gelegd wordt. Na dit offer aan de stookplaats, waarop het sap zal gekookt worden, slacht men een witten haan, wiens pooten met schapehuid zijn bekleed «gelijk een ring». Deze slachthaan noemt men «manoe pehani» en is voor «den Heer die het sap geeft» («Toetoedaloe»), evenzoo een roode kip voor den god «Dohelio» en een zwarte voor den god «Deo wie». De stroop der eerste drie dagen zondert men af in een kookpot en noemt deze «do nahoe karo woro», de eerste stroop; zij wordt ook op den zolder bij den «kidjoe aga-stijl» geplaatst. Drie maanden zet men dezen kookarbeid voort, eerst daarna mag de vuurhaard toegedekt worden («daboe rao»). Zoolang de haard niet is toegedekt, mag men geen harde

suiker maken «want dan zou de stroop afnemen». Eerst na het «daboe rao» mag men hiertoe overgaan; alleen van het sap, dat s'avonds verzameld is, mag de harde suiker vervaardigd worden.

Van het sap van den lontarpalm weet men ook «laroe» («ei do paddoe: scherp water) te maken. «Laroe» kan men het beste in kracht met bier vergelijken, men moet een groot kwantum drinken voordat dronkenschap kan optreden. De bereiding geschiedt middels wortels («amo hae, amo happi» en «amo dore mone»); deze wortels snijdt men in schijfjes en bakt ze. Vervolgens doet men het lontarsap of de stroop in een vat en vermengt dit met de wortels en laat het gisten. Een mijner zegslieden vermengde dit nog eens met ongegistte palmwijn om het proces te verhaasten.

Het distilleeren van het vocht van den lontarpalm, zooals op Rote wordt gedaan en men daardoor een drank krijgt met een zeer hoog alcoholgehalte (Rot.: «ale lote»; Mal.: «sopi timor») kennen de Savoeneezen niet.

Het bewerken der lontarpalmen geschiedt in de maanden Augustus, September en October («warroe, wadoe» en «ae»); ook in Mei maar dan is het sap niet rijkelijk en wordt dit hoofdzakelijk gebruikt om te drinken.

Het bewerken der boomen mag geen dag nagelaten worden, want het sap zoude verzuren en de vruchten verdrogen. Indien iemand het aftappen één keer nalaat, noemt men hem «hane kerakka». Meer dan dan vijftig boomen kan een Savoenees niet per dag bewerken; heeft hij veel boomen, dan begint hij 's nachts om twee uur tot 's morgens zes of zeven uur, evenzoo des middags.

O o r l o g.

Hier en daar wordt in dit opstel over de vroegere oorlogen der Savoeneezen gesproken. Het was de gewoonte om het hoofd van den verslagen vijand in triump naar het dorp mee te voeren. Dit werd door de vrouw van den grondvoogd op haren schoot genomen en men gaf het zoogenaamd «sirih-pinang». Daarna werden de tanden gereinigd en hing men den kop aan een stijl om te drogen en zwart te worden.

In den oorlog werden de strijders door een voorman aangevoerd, die echter van te voren «koud» was gemaakt. Ook

maakte men een poppetje van lontarblad («na daoe roe keli»), hetwelk de voorman moest voorstellen en bond en vouwde dit stevig inéén, waarna het op den steen in het midden van het dorp werd gelegd («wowadoe oeri»).

Alvorens ten strijde te trekken, werd op vogelgeluiden gelet, want daarin hoorde men het bericht van aanstaande overwinning of nederlaag; vooral op den groenen vogel «toda» sloeg men nauwkeurig acht. Struikelde een strijder onder weg, dan beteekende dit dat hij in den strijd zou blijven. Ook op slangen sloeg men acht.

Het was den strijders geoorloofd onder weg te urineeren, maar wanneer zij dit deden op den terugweg, dan moesten zij een draadje garen op die plaats achter laten, want anders zou den nalatige een ongeluk overkomen.

Voor de vrouwen wier mannen ten strijde waren getrokken, bestonden verschillende voorschriften. Zij hadden te zorgen:

1°. dat de watervaten voortdurend gevuld bleven, want anders zoude hun echtgenoot niet «vol» durf, maar beangst zijn;

2°. dat het vuur in huis niet uitging, anders zouden de krijgsverrichtingen door duisternis belemmerd worden;

3°. dat hun vaste plaats bij den hoofdstijl van het huis was, opdat zij voortdurend aan de voorouders steun konden vragen voor haren man;

4°. dat de slaapmatten niet opgerold werden, want anders zoude hun echtgenoot sneuvelen.

Voorts was het haar verboden koud water te drinken, want anders zoude haar echtgenoot moedeloos worden; iets van anderen of aan anderen te leenen gedurende den tijd dat men te velde was, want dan zoude haar echtgenoot een ongeluk overkomen.

Een verbod om te weven vond ik niet.

De uitrusting der strijders bestond uit twee «slimoets» («higi hoeri doe»), den hoofddoek gebonden op de wijze voor den oorlog («tali moehoe»), een geweven buikband, twee speren, een hakmes, een geweer, een schild van karbouwenhuid, een sirih-tasch en een mandje met eten.

Uit den oorlog teruggekeerd, verzamelden de strijders zich bij het huis van den grondvoogd, waarna diens echtgenoot hen allen met suiker- en klapperwater overgoot. Nochtans mocht de man zijn huis niet binnengaan, omdat hij zijne wapenrusting

niet had afgelegd. Om dit laatste te kunnen doen, moest hij over een kookpot springen waarin stof, eieren, mais, erwten en rood garen werden gedaan. Eerst hierna kon hij tot de deur van zijn huis treden om daar met uienwater overgoten te worden. De verschillende handelingen hier genoemd hadden de bedoeling om de strijders «koud» te maken.

Huwelijksgemeenschap gedurende den oorlog of voordat de man «koud» is gemaakt, is uitgesloten.

Een eigenaardig gebruik was, dat de strijders een willekeurigen karbouw, een varken of een hond vingen en dit gestolen dier gezamenlijk aten. Het vleesch werd niet gekookt maar ge-roosterd.

«Koppensnellers» waren de Savoeneezen niet, wel nam men het hoofd van den verslagen vijand in den strijd, meer in het bijzonder, indien het vijanden gold met wie men van ouds in strijd leefde: «keo kale wai», d.w.z. vijanden van negen maal negen jaar lang. Betrof het een strijd die plotseling ontbrandde (zooals wegens afgunst of twist, «kebarah») of om de een of andere reden, dan doodde men dien vijand en nam het hart mede dat door de overwinnaars werd gegeten. Hij, die een vijand doodde, heette «mone bani»; deze heldendaad bleef zijn voortdurende roem, al hadden de Savoeneezen geen bijzondere teekenen of versierselen om het «ridderschap» te toonen zooals bij de Timoreezen.

De lijken der verslagenen moesten door hunne makkers worden opgespoord en begraven, krijgsgevangenen werden als slaaf medegevoerd.

Ter illustratie een verhaal over een oorlog tusschen de land-schappen Timoe en Seba.

Er leefde een vorst te Timoe in het dorp Toe Doka Iba genaamd Ama Hebe Hili Haba. Hij bezat een gouden zwaard («hemala melalara»), dat hij den naam van «doei riwoe» had gegeven. Nu was de vergissing ontstaan dat de vorsten van andere rijken in de veronderstelling leefden, dat «doei riwoe» niet de naam van het zwaard maar eener prinses was.

De zoon van den vorst van Seba, wiens naam Djara Lomi Riwoe was, toog op het pad om de hand van de prinses van den vorst van Timoe te vragen. De vorst en vorstin ontvingen hem en luisterden naar zijn verzoek. Reeds van oude tijden herhaatten de beide vorstenfamilies elkaar en daarom wilde de vorst

van Timoe wraak nemen toen hij den prins van Seba verzocht vijf dagen te blijven logeeren alvorens een nader bescheid te ontvangen. Zoo gebeurde en Djara Lomi Riwoe bleef overnachten. Den vijfden avond s'nachts om twaalf uur toen de prins sliep, liet men hem het gouden zwaard op zijnen hals vallen, zoodat hij stierf.

Toen de vorst van Seba den dood van zijnen zoon vernam, besloot hij Timoe te straffen. Een aantal mannen zond hij naar de moordenaars van zijn kind om daar nadere gegevens in te winnen. In Timoe aangekomen vroeg de vorst hen wat zij kwamen doen en zij antwoordden hem een karbouw te zoeken, dien zij verloren hadden. De vorst deelde hen mede dat dit dier hier niet was en zij keerden huiswaarts na de noodige spionage te hebben verricht. In Seba teruggekomen, vroeg de grondvoogd nadere inlichtingen aan de voorouders en ook dezen erkenden, dat de prins in Timoe om het leven was gekomen. Toen trok het leger naar Timoe uit om te strijden. In het veld troffen zij een meisje aan, grepen het en vroegen inlichtingen over de strijders en aanvoerders van Timoe. Uit de antwoorden bleek, dat dit meisje een dochter van den grondvoogd was, waarop men haar uit wraak naar Seba meenam en haar bij Kota Loba onthoofde. Het hoofd van dit meisje bracht men naar Nada Ae, de woonplaats van den grondvoogd van Seba. Den volgenden dag werd de huid van het hoofd gestroopt en onder een steen in de zee gelegd, «opdat Timoe nimmer meer het hoofd tegen Seba zou kunnen opheffen». Het hoofd werd geroosterd en het uit-druipende-vet met rijst vermengd en door de strijders gegeten, opdat zij dapper zouden zijn; de schedel hing men in een boom.

De grondvoogd bleef met de vrouwen en kinderen in het dorp, alle strijdbare helden togen uit. Zwaar was de strijd, velen sneuvelden aan beide kanten, maar tot negen maal werden de mannen van Seba smadelijk teruggedreven. Daarom noemde men dezen strijd «heo kale wai», want die duurde negen maal negen jaar, d.w.z. zeer lang.

Ten slotte stichtten de menschen van Seba een ander dorp te Kolo Liti Wadoe Bari, maar de mannen van Timoe belegerden het dorp een jaar lang. Toen de vorst van Seba overleed, gaf het dorp zich over en werden velen als slaaf naar Timoe gevoerd.

Dierenverhalen, offers.

a. Karbouwen.

Over de karbouwen («kebao») teekende ik eenige verhalen op, die hieronder een plaats vinden.

In den ouden tijd leefde er een vorst Poe Djoeroe Djapi genaamd. Hij liet zijne sawahs door de slaven omwerken; een groot aantal hunner moesten dagen en nachten aanéén in die modderige sawahs rondloopen om het gras plat te trappen en het te verstikken. Wat hadden die menschen te lijden van zonnewarmte en regenvlagen, van hitte en koude. Langzamerhand veranderde hun aanzien, voeten, beenen en dijen vervormden zich tot die van karbouwen, hun bovenlichaam en hoofd waren nog aan dat van een mensch gelijk.

Toen die slaven zoo veranderd waren, konden ze niet meer naar huis terugkeeren, doch bleven in het veld; hunne kinderen brachten hen voedsel. Ten slotte zeiden zij hunne kinderen om ook dit te laten, want «wij zijn geen menschen meer zooals gij». Dit is de geschiedenis van de afkomst der karbouwen op Savoe.

Een ander verhaal vertelt, dat het ten tijde van koning Poe Djoeroe Djapi de gewoonte was, om bij het «kelila-feest» een slaaf te dooden, want men kende toen de karbouwen nog niet. Zoo'n slaaf werd aan den «tarroe doeroe»-stijl vastgebonden, om op het feest te worden gedood. Later — d.w.z. nadat er karbouwen op Savoe waren gekomen — werd een karbouw geslacht in plaats van een slaaf.

Nu waren er twee wijfjeskarbouwen, de eene met de horens aanéén («rèna hodo») en de andere met breeduitstaande horens («rèna labba»). Elk dezer dieren had een wijfjesjong. Den avond voorafgaande aan het «kelila»feest zond de vorst zijne slaven om het jong van «rèna labba» aan den paal te binden. Het mocht hen echter niet gelukken dit dier te vangen en daarom brachten zij het jong van «rèna hodo» mee; zijne moeder was alleen in de kraal achter gelaten.

's Nachts had er echter eene eigenaardige gebeurtenis plaats. De slavin van den vorst, de «do annoe pa woei ai», zij die des avonds het lichaam van den vorst moest masseeren opdat hij lekker kon slapen, hoorde een vreemd geluid.

Zij ging kijken wat er gebeurde en zag tot hare groote verwondering, dat («rèna hodo) uit haren stal was gebroken en naar haar jong gekomen. Maar nog grooter was hare verwondering, toen zij dit dier een klaagzang hoorde aanheffen, luidende:

«Ta tabboe pake wahhoe,
 teo ana hodo,
 mari ooe Poe Djoeroe Djapi!
 Ta tabboe nga'a balla,
 teo ana ja ma ri
 ooe Djoeroe Djapi e!
 Tape dekke alle wini
 Hodo Ado Ri
 Beni Woke Pepe!
 Kale wene loei neke djallo,
 dje toele tape ro
 njeke tape ngaddo.
 Medji bara kako
 hari tahe laoe,
 djanga Bobi tali wadji
 oenoe Hodo Ado Ri
 Beni Bido woko Pepe
 Kinga dai lake wahhoe
 poeroe addji бага leo.
 Wadjdjo rike ngara appa lai manoe,
 tala wobbe ina ooe peke darro,
 wobbe peke darro
 medde woe woek rihoe rai deni».
 Om te dooden op het feest,
 werd het kind van Hodo gekozen,
 door u, he Poe Djoeroe Djapi!
 Om te dooden en te eten op den dag
 werd mijn kind gekozen
 door u, he Djoeroe Djapi, è!
 Gij beëindigt het zaad
 van Hodo Ado Ri
 en Beni Bido Woke Pepe!
 Zoek een greppel en kuil
 om er in te vallen
 te storten om te vergaan,

opdat ik ga
 en eveneens sterve
 met mijn oogappel
 van Hodo Ado Ri
 en Beni Bido Woke Pepe.
 Wanneer het feest is aangebroken
 daalt de eerste regen,
 nu wordt de «pelepah»-stok naar buiten gebracht
 om uwe moeder hard te slaan,
 te slaan dat een ieder het hoort
 en te raken op de achterzijde.

Tegen den morgenstond, ongeveer vier uur, keerde «rèna hodo» naar hare kraal terug. 's Morgens vroeg zeide de slavin tot den vorst: «Heer, indien u het jong van «rèna hodo» doodt, wil ik niet van het vleesch eten». «Waarom wilt gij er niet van eten?» vroeg de vorst. Toen vertelde zij hem, hetgeen zij dien nacht gezien en gehoord had. Na dit verhaal te hebben aangehoord, besloot de vorst dat het jong van «rèna hodo» moest worden losgelaten en dat van «kitoe» gevangen. Aldus geschiedde en alle feestgenooten aten van dit slachtdier.

Na het feest werden de karbouwen losgelaten en konden zij vrij rondloopen. De moeder van het gedooide karbouwenjong «kitoe», ontmoette zoodoende «kèna hodo» en haar jong; spoedig ontstond een strijd tusschen hen en het gevolg was, dat «rèna hodo» en haar jong in een greppel terecht kwamen. De karbouw «kitoe» wilde nu toelopen om hare slachtoffers aan te vallen, maar op het laatste moment drongen de horens van «hodo» in de oogen van «kitoe», zoodat deze blind werd en zelf in den greppel viel. Toen de eigenaar haar vond, moest hij «kitoe» slachten, want zij was nu een onnutte karbouw «rèna apa». Daarom zijn de karbouwen, die blind zijn en in de greppels vallen, ongunstige beesten voor de Savoeneezen.

Een derde verhaal is van het landschap Messara afkomstig. Bij de kaap «oedjoe mehara» gaan de bewoners om rijkdom, om een lang leven, om kinderen, enz. vragen. Zoo was er een Savoenees, Ama Baoe Bani genaamd, die om lang leven en rijkdom kwam smeeken. Zijne bede werd gehoord door een zeebewoner, «Mone rooe» de harige, die hem een stal karbouwen («hewoe doka») zond van uit de zee, namelijk zes

dieren. Daarom geldt heden dat een ieder die bij de «oedjoe Mehara» om rijkdom komt vragen, daar een zwart varken, dat is een aan de goden welgevallig dier, moet offeren. En indien rijkdom eenmaal zijn deel wordt, moet hij een karbouw afzonderen voor «Mone rooe», eveneens voor een anderen zeegod, «Djawa ae», en één voor «Ei lengi», den heer, die de beesten voor ziekten behoedt. Ook Ama Ba_{oe} Ba_{ni} was elk jaar getrouwd in het brengen van deze offerande en daardoor vermeerderden zijne bezittingen buitengewoon, bovendien werd hij zeer oud. Mijn zegsman drukte zich zoo uit: «hij verwisselde drie maal van huid». Degene, die gezegend met rijkdom toch zijne offers onthoudt, ontvangt zijn straf: ziekte en ongeval worden zijn voortdurend deel.

De Savoeneezen onderscheiden drie soorten karbouwen, witte, zwarte en gevlekte dieren. Het vleesch van al deze dieren mag gegeten worden; bij de offeranden hebben de kleuren wel hunne beteekenis. Zwarte karbouwen offert men aan «Djawa ae», witte aan «Deo wie», den gever, en gevlekten aan «Ei lengi», de Heer, die zooals gezegd, de beesten voor ziekten behoedt, en bovendien het «vette» den menschen brengt.

Vroeger mocht de huid van een geslachte karbouw niet gestroopt worden, maar moest het vleesch met de huid tezamen in stukken gesneden worden. Want werd de huid gestroopt b.v. bij een doodenfeest, dan zou de doode zijne karbouwen zonder huid ontmoeten; en indien hij aan zijn karbouw zoude vragen: «Wilt gij wederom met mij leven», dan zoude hij ten antwoord krijgen: «ik wensch dat niet meer, mijn huid is afgestroopt en mijne darmen zijn stuk gesneden». De doode zou dus zijne karbouwen verliezen.

Karbouwenhoeders («mone bata kebao») mogen zich op de dieren, die zij bewaken moeten, niet boosmaken, want indien zij hen zouden slaan, bestraffen of uitschelden, zullen deze dieren verongelukken, in een sloot vallen, sterven of blind worden, terwijl hun eigenaar ziek zou worden, en wederom past het den eigenaar niet om zich over de hoeders boos te maken, want de dieren zullen in aantal verminderen of ziek worden.

In de kraal der karbouwen brengen de Savoeneezen hunne offers bestaande uit hart, lever en kop van een varken, speciaal aan de gevers en beschermers dezer dieren, zooals «Mone rooe», «Djawa ae» en «Ei lengi». Ook weten zij allerlei namen aan

hunne karbouwen te geven zooals: «Beni deo», den schenker, omdat die karbouw voor die godheid bestemd is, «Ei lengi» omdat het dier voor hem afgezonderd is; «Djawa ei», de heer der zee; «Hodo», omdat deze karbouw kromme horens heeft waarvan de uiteinden elkaar raken; «Kitoe» het dier met de stijle horens; «Labba» het dier met breed uit elkaar staande horens.

Vroeger werden bij de slacht de ooren der dieren niet afgesneden, maar sedert «Loedji Radja», vorst van Seba, geldt het voorschrift dat van alle slachtdieren de ooren moeten afgesneden en bewaard worden. Men hangt die in den rook boven het vuur, opdat, ingeval van diefstal, later uitgemaakt kan worden of degene, die slachtte, zijn eigen beest doodde dan wel zich aan diefstal of heling van het geslachte dier heeft schuldig gemaakt. De uitwerpselen der karbouwen gebruikt men niet alleen om daarmee de sawahs en tuinen te bemesten, maar ook als stookvuren onder de kookpotten.

b. Paarden.

De Savoeneesche paarden («djara») zijn in geheel Indië bekend, mooie, kittige dieren, die door de Arabische kooplieden geregeld naar Java worden verscheept. Met allerlei mooie namen weet men het paard te noemen; de volgende dichterlijke beschrijving deelde men mij mee:

«Djara lero rai, kebbe radja hina,
Dope ke kale djoeoe rano ei,
Nginoe ei, mate ei, ngae djoeoe, metti djoeoe,
djelle lede, badjdji lede.»
Paard dat het land rondwandelt, paard «Radja hina».
dat roepende gras zoekt en water speurt,
water drinkt, opdrinkt, gras eet, opeet,
de bergen betreedt, in de bergen slaapt.

Het is geen gewoonte om vrachten op de paarden te leggen zooals de Timoreezen gewend zijn; wel neemt de rijder soms het een en ander met zich op het paard. De menschen dragen de vrachten.

De manen der paarden worden voor de versiering der zwaarden aangewend.

Het is gebruikelijk om paardevleesch te eten. Het paard van den overledene wordt geslacht.

Een paard met twee kruinen op het voorhoofd is een hoogen prijs waard. Liggen die haarwervels op één lijn zoodat zij bijna in elkaar loopen, dan is dat paard nog meer waard. Een paard met één haarwervel aan één kant slechts, is goedkoop en zal naar Savoeneesche opvatting niet lang leven.

Alvorens in den oorlog te gaan, sloeg men bijzonder acht op de haarwervels van het dier dat men wilde berijden. Indien het een kruin op de achterflanken heeft, beteekent dit dat hij pijlen en kogels weet af te weren. Het paard met vier witte onderpooten wordt bij voorkeur in den strijd bereden en na den oorlog afzonderlijk gehouden. Indien bij het afrijden het paard hinnikt, acht men dit een gunstig teeken; ongunstig daarentegen indien een paard dat bereden wordt dunnen afgang heeft: de berijder of het paard zal spoedig sterven. Bijt een paard op zijn touw, terwijl het vastgebonden staat, zoo wil dit zeggen dat zijn heer in den strijd zal overwinnen of in een rechtzaak gelijk zal krijgen.

Ontmoeten twee ruiters elkaar op den weg en wil het paard van den een niet verder, zoo beteekent dit dat hij zijne reis niet mag voortzetten noch zijn plan volvoeren.

c. Honden.

Volgens het verhaal komt de hond («ngaka») uit den hemel en volgde «Loedji Lodo», dochter van den Hemelheer «Poe Lodo», als jachthond naar de aarde. Het waren twee honden: een reu en een teef, zoodat sedert dien het hondengeslacht op aarde zijn intrede deed en zich vermenigvuldigde.

Een aantal opvattingen verband houdende met honden geef ik hieronder. Indien iemand spuwt terwijl een hond urineert, zullen er wonden in den mond van dien man ontstaan. Schuift een hond op zijn achterdeelen het huis uit naar buiten, dan wil dit zeggen dat er iets uit huis verdwijnen zal of verdwenen is; een gunstig teeken daarentegen is, indien de hond op die manier van de deur af naar binnenkomt. Als een hond in den nacht huilt, dan ziet of ruikt hij de ziel van iemand die spoedig sterven zal. Huilt een hond, terwijl een zieke zich in huis bevindt, dan vat men dit als eene doodstijding op.

Op het «Bagarae»-feest doodt men een hond middels een rijststamper; hem op de gewone wijze met een mes te steken zou den dader een ongeluk brengen. Hart, lever, tong en nagels

worden bij den hoofdstijl van het huis gezet, opdat de opbrengst van het land veel zij.

Een tweede geval waarbij een hond geofferd wordt, is indien eene ongetrouwde vrouw moeder wordt. Haar broeder brengt een hond als teeken, dat men bruidschat wil vragen aan hem die met zijne zuster leefde. Dit hondevleesch offert men in het huis der jonge moeder.

Ook bij het ten strijde trekken werd de hond als offerdier geslacht, in het bijzonder om de wapenen te wijden; met het bloed werden deze bestreken.

Zoowel bij het «Bagarae»-feest als bij het wijden der wapenen heeft het onderzoek plaats naar het hart van het offerdier. Indien er een gat in het hart was of de bovenhoek wit, dan beteekent dit dat iemand een ongelukkigen dood zou sterven in den komenden oogsttijd doordat hij b.v. uit een boom valt, dan wel de oogst slecht zal zijn. Is het hart groot en geel van kleur, zoo meent men een gunstig teeken ontvangen te hebben en verheugen allen zich over den aanstaanden oogst. Voor strijders beteekende een gewond hart, dat een hunner in den strijd zou gewond raken of sneuvelen; daarom ging men dien dag niet op pad.

Ten slotte is er nog eene gelegenheid waarbij men een hond slacht («ngaka haga») namelijk indien een zieke tot den dood toe krank is. Allereerst probeert men met de speer te wichelen om de ziekteoorzaak te ontdekken. Daarna doodt men een hond en al het vleesch wordt den wichelaar («mone haga») gegeven. Hij onderzoekt ook het hart van dit dier, speciaal om uit te maken of de zieke zal herstellen of sterven.

Over het algemeen houden alle Savoeneezen van hondevleesch. Wie het niet lust, mag ook de lucht er van niet ruiken, zelfs in den rook van het vuur, waarop het vleesch gekookt wordt, is hem verboden te loopen.

d. Slangen.

Slangen («do boho») beschouwen de Savoeneezen als de incarnatie van de voorouders, vooral een roode slang, «do boho mèa», wordt daar voor aangezien. Wanneer deze slang het huis binnenkomt, begeleidt men die weer naar buiten met «tai mela», overblijfsel van garen bij het «slimoet»weven, en zegt dan: «Thans weet ik, dat gij in mijn huis zijt gekomen, morgen of over-

morgen zal ik onderzoeken wat de bedoeling uwer komst was.

Wanneer zoo'n slang iemand bijt, kan dit beteekenen dat die voorvader vertoornd is over zijne nakomelingen, die hem vergeten hebben, of wel dat de man, vrouw of een der kinderen in dat huis iets bedreven hebben dat verkeerd is. Zij slachten dan een varken of kip voor die slang en leggen het vleesch bij den grooten stijl van het huis.

De Savoeneezen gelooven dat slangen niet sterven, omdat ze vervellen. De slangenhuid noemt men «hiloe do boho» en het vervellen «do boho do hiloe».

Wanneer men onder weg zijnde een slang aan zijne rechterzijde ontmoet, is dit een gunstig teeken, maar ongunstig in het geval het beest aan de linkerzijde te voorschijn komt. Groote slangen komen op Savoe niet voor.

Ontmoet men twee copuleerende slangen, dan werpt men zijn baadje, «slimoet» of hoofddoek op die dieren. Later keert hij dan terug en indien een steen of een stuk hout er zich onder bevindt, is dit een gelukkig teeken voor den eigenaar.

e. Apen.

Een enkel verhaal ten slotte over de afkomst der apen («kòde») volgens Savoeneesche overlevering.

Hi Ledo en Rihi Ledo, twee jongens wier ouders Ama Hi Ledo en Ina Hi Ledo heetten, waren samen naar den tuin gegaan; omdat Rihi voortdurend huilde, sloeg zijn ouderen broeder hem met het gevolg dat hij stierf. Hi Ledo bedacht toen een wreed plan: hij hakte hoofd, handen en beenen van het lijkje en begroef dit alles, daarna sneed hij den romp in stukken en kookte het vleesch.

's Avonds ontving hij zijne ouders met de mededeeling, dat hij een geit geslacht had en het vleesch klaar gemaakt. De ouders lieten zich den maaltijd goed smaken, maar aan het einde vroeg de moeder waar de jongste was. Omdat zij hem niet zagen, werd Hi Ledo uitgezonden zijnen broeder te zoeken. Deze ging, maar keerde spoedig terug omdat hij hem niet vond. Toen gingen zij met hun gedrieën op stap. Hoe dichterbij huis gekomen des te bezorgder werd de moeder en eindelijk vroeg zij nogmaals aan den knaap: «Waar heb je je broeder gelaten?» Deze antwoordde: «Zoek hem maar bij de voorouders» en liep daarna hard weg, het huis in. Hij greep de «ana mengari», het hout

waarom het weefgaren gewonden wordt, stak dit aan zijn rug en klom naar den zolder. Zijne ouders de bedoeling van zijne woorden begrijpende, liepen hem na om hem weg te jagen, maar hij daalde aan den anderen kant van het dak omlaag en vermeerderde de woede zijner ouders door andere verfstoffen in het vat met indigo te werpen. Daarna klom hij in een boom en sprong van tak tot tak. En hoe verder hij sprong, des te meer veranderde zijne gedaante, zoodat hij een aap werd.

Rotterdam, April 1926.